

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Bachelorproef

Naar het Gallo-Romeins Museum

PROMOTOR
NANCY TILKIN
PROJECT KUNSTVAKKEN

KAREN DE LANGHE
PROJECT KUNSTVAKKEN – PLASTISCHE OPVOEDING
ACADEMIEJAAR 2015-2016

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
SECUNDAIR ONDERWIJS**

Bachelorproef

Naar het Gallo-Romeins Museum

PROMOTOR
NANCY TILKIN
PROJECT KUNSTVAKKEN

KAREN DE LANGHE
PROJECT KUNSTVAKKEN – PLASTISCHE OPVOEDING
ACADEMIEJAAR 2015-2016

Voorwoord

Met deze bachelorproef sluit ik mijn lerarenopleiding Plastische Opvoeding – Project Kunstvakken af. Verder studeren was een grote uitdaging voor mij. In het begin had ik het moeilijk. Dankzij de steun van mijn omgeving zette ik door. Gelukkig want een hele wereld ging voor mij open. Het samenstellen van deze bachelorproef voelt als een mooi slot van een verrijkende ervaring.

Het maken van deze bachelorproef liep niet altijd van een leien dakje. Het werd een continu proces van zoeken en bijsturen. Gelukkig kon ik hierbij steeds terugvallen op mijn promotor, mevrouw Nancy Tilkin. Ik wil haar dan ook bedanken voor haar enthousiasme, het nalezen en evalueren van de teksten, het bijsturen en de vele nuttige tips. Zonder haar steun en bijdrages was deze bachelorproef nooit geworden wat hij nu is.

Ook wil ik de heer Joeri Vanbrusselt danken omdat hij mij de kans gaf om met zijn leerlingen de voorbereidende les en het museumbezoek uit te testen. Zijn positieve reacties waren voor mij een riem onder het hart. Verder dank ik mevrouw Dorien Royakkers en de heer Stijn Schepers die meermaals mijn bachelorproef evalueerden.

Daarnaast wil ik alle lectoren uit mijn opleiding bedanken. Zij maakten niet enkel van mij een 'leerkracht in spe', maar zorgden ervoor dat ik als mens kon groeien. In het bijzonder wil ik mevrouw Jacqueline Steegmans bedanken omdat ze in mij geloofde en meermaals de goede richting wees.

Straks vallen de deuren van de Hogeschool PXL achter mij dicht en leiden nieuwe paden naar nieuwe horizonten. Hoe en waarheen het parcours zal lopen, weet ik niet, maar één feit is zeker: de inzichten en de ervaring die ik tijdens deze hogeschoolopleiding meekreeg, zullen mijn toekomst positief kleuren. Daarvoor dank ik allen die mij van ver of dichtbij steunden om van deze opleiding het succes te maken dat het ongeacht de uitkomst voor mij persoonlijk is.

Karen De Langhe
Juni 2016

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	2
Inhoudsopgave.....	3
Inleiding.....	5
1 Het verkennend onderzoek	6
1.1 Motivatie onderwerp	6
1.2 Probleemoriëntering.....	6
1.3 Onderzoeksvragen.....	6
1.3.1 Hoofdvraag	6
1.3.2 Deel- en subvragen.....	6
1.4 Onderzoeksplan	7
1.5 Uitvoering.....	8
1.5.1 Veldonderzoek Gallo-Romeins Museum	8
1.5.2 Literatuurstudie Gallo-Romeins Museum.....	13
1.5.3 Tentoonstellingsbezoek Mota Campania.....	16
1.5.4 Literatuurstudie niveau 1 ^{ste} graad secundair a-stroom.....	16
1.5.5 Bevraging geschiedenisleerkrachten.....	17
1.5.6 Rondleidingen Gallo-Romeins Museum	18
1.5.7 Onderzoek aanpak erfgoededucatie.....	20
1.6 Besluit.....	20
2 Het ontwerponderzoek	21
2.1 Ontwerponderzoeksvragen	21
2.1.1 Hoofdvraag	21
2.1.2 Deel- en subvragen.....	21
2.2 Onderzoeksplan	22
2.3 Uitvoering.....	22
2.3.1 Luik 1: voorverwerking	22
2.3.2 Luik 2: museumbezoek	25
2.3.3 Luik 3: naverwerking	31
2.4 Reflectie.....	35
2.4.1 Evaluatie luik 1: voorverwerking	35
2.4.2 Evaluatie luik 2: museumbezoek.....	36

2.4.3	Evaluatie luik 3: naverwerking.....	38
2.4.4	Suggesties voor verder onderzoek.....	39
	Besluit.....	40
	Literatuurlijst.....	41
	Geraadpleegde werken.....	43
	Bijlagen.....	44

Inleiding

Met deze bachelorproef wil ik leerkrachten en leerlingen van de eerste graad secundair onderwijs een pakket aanbieden waarmee ze het Gallo-Romeins Museum zelfstandig kunnen verkennen. Daarmee wil ik scholen extra motiveren om het museum met deze doelgroep te bezoeken. Het Gallo-Romeins Museum in Tongeren is immers meer dan een mooie collectie. Het is vooral een visueel aantrekkelijk museum, dat sterk educatief uitgebouwd is. Bovendien is de permanente tentoonstelling opgebouwd uit verschillende lagen, waardoor een bezoek voelt als wandelen door een virtueel boek. Het museum wordt dan ook frequent door scholen bezocht. Het Gallo-Romeins Museum biedt scholen de mogelijkheid om een professionele gids in te huren. Leerkrachten kunnen ook zelf gidsen. Om hen daarbij te helpen, staan op de website van het museum 'de concepttekst permanente tentoonstelling' en 'de paneelteksten permanente tentoonstelling'. De concepttekst verduidelijkt de opzet, de museumfilosofie en de tentoonstellingsopstelling. De paneelteksten stellen de leerkracht in staat om het museumparcours te volgen. Ze bieden echter geen visueel beeld. Evenmin worden er keuzeopties aangeboden, haalbare parcours voorgesteld en praktische tools aangereikt. Een leerkracht die zelfstandig met zijn leerlingen het museum bezoekt, is dan ook genoodzaakt om het museum vooraf zelf te verkennen. Voor leerkrachten die ver van Tongeren wonen, vormt dit een serieuze handicap. Bovendien vraagt een diepgaande verkenning behoorlijk wat tijd. Het museum overspant immers een tijdperiode die 500.000 jaar geleden begint en eindigt in de 5de eeuw na Christus.

Met het aanbieden van de lesmap 'Naar het Gallo-Romeins Museum, een verkenning voor leerlingen 1ste graad secundair' wens ik een zelfstandig bezoek aantrekkelijker te maken.

Om het maximum uit het bezoek te halen en de belevenis zo optimaal mogelijk te maken, werd gekozen voor een lesmap die bestaat uit drie luiken. Luik 1 bevat een voorbereiding op het museumbezoek en is een uitgewerkte les met PowerPoint en museumtrailer. De les focust op de begrippen: museum, Galliër, Romein en Tongeren. Deze les kan gegeven worden door een leerkracht geschiedenis of een leerkracht uit een andere discipline die voeling heeft met de materie.

Luik 2 is het eigenlijke museumbezoek. Naast wat praktische info bestaat dit luik uit fiches, waarmee de leerlingen zelfstandig aan de slag kunnen. Via opdrachten die wisselend speels, verkennend en inhoudelijk zijn, maken de leerlingen kennis met enkele topics uit het museum en wordt er gefocust op aspecten als wonen, jacht, dood, werktuigen, ... Ook krijgen de leerlingen een beeld van het zich wijzigende leven door klimaatwijzigingen, de landbouw, de komst van de Romeinen, ... Luik 3 is het logische slot en bevat twee nawerkingspistes: een inhoudelijke en een creatieve. Bedoeling daarvan is het kaderen, verdiepen en een plaats geven van de in het museum opgedane inzichten en indrukken. De drie luiken vormen samen één geheel en zijn op elkaar afgestemd.

Ik hoop oprecht dat mijn lesmap leerkrachten en leerlingen eerste graad secundair a-stroom zal motiveren om het Gallo-Romeins Museum te bezoeken. Ik hoop dat het daardoor voor hen net zo'n boeiende, verrassende en leerrijke ervaring wordt als het voor mij was.

1 Het verkennend onderzoek

1.1 Motivatie onderwerp

De bachelorproef bestaat uit een digitaal pakket waarmee leerlingen eerste graad a-stroom het Gallo-Romeins Museum in Tongeren kunnen verkennen. De keuze om dit uit te werken, valt binnen mijn persoonlijk interesseveld. Tijdens bezoeken aan dit museum werd ik steevast verrast door de collectie, de overzichtelijke indeling, de presentatie, de educatieve input en de architectuur van het gebouw. Ook mijn interesse voor vroege geschiedenis motiveerde mij om hieraan te werken. Als kind verzamelde ik al fossielen. Bezoeken aan het Museum voor Natuurwetenschappen in Brussel, het Ötzi-museum in Bolzano, de archeologische sites van Pompeii, Herculaneum en Xanten vergrootten nog mijn fascinatie voor het leven van de eerste mensen en de Romeinse samenleving.

1.2 Probleemoriëntering

Weinig musea zijn zo verrassend, speels en leerrijk als het Gallo-Romeins Museum in Tongeren. Het museum verhaalt over het menselijk leven in de regio van 500.000 jaar geleden tot de vroege middeleeuwen. Het heeft een duidelijke structuur en is opgedeeld in drie periodes. Elke periode heeft een eigen zaal. De eerste zaal focust op jagers-verzamelaars. In de tweede verschijnt de landbouw. De derde zaal toont het Gallo-Romeins verleden en de overgang naar de vroege middeleeuwen. Structuur, presentatie en omkadering zijn zeer educatief. Voor het scholen is het een gedroomde stek. Het wordt dan ook frequent door schoolgroepen bezocht. Om het bezoek te optimaliseren biedt het museum tegen betaling professionele gidsen aan. Scholen die zonder gids het museum bezoeken, kunnen enkel terugvallen op basisteksten die op de museumsite staan. Ze moeten dan ook zelf het bezoek uit werken. Doorgaans gebeurt dit door een leerkracht geschiedenis die de leerlingen door het museum loodst. Leerkrachten(en) gidsen de leerlingen dan zelf of laten de leerlingen de collectie exploreren via lesblaadjes.

Een kant-en-klaar pakket waarmee leerlingen zelfstandig het museum kunnen ontdekken, ontbreekt voorlopig. Deze bachelorproef wil deze lacune opvullen en biedt met een uit drie luiken opgebouwd pakket, waarmee leerlingen secundair onderwijs a-stroom het museum kunnen ontdekken. Luik 1 is een speelse introductie, luik 2 biedt leerlingen secundair a-stroom de mogelijkheid om het museum selectief te doorkruisen. Het derde luik sluit het parcours af met een speelse herbeleving die zowel creatief als inhoudelijk is.

1.3 Onderzoeksvragen

1.3.1 Hoofdvraag

Omdat het Gallo-Romeins Museum geen pasklaar traject aanbiedt aan leerlingen en leerkrachten secundair onderwijs om het museum te bezoeken, stelt zich onderstaande vraag:

Hoe kunnen we leerlingen van de eerste graad a-stroom op een educatieve en speelse manier laten kennismaken met het Gallo-Romeins Museum?

1.3.2 Deel- en subvragen

Deelvraag 1: **Waarover handelt het Gallo-Romeins Museum?**

Welke periodes komen aan bod?

Hoe is het thematisch ingedeeld?

Deelvraag 2: **Welk niveau hebben de leerlingen van de 1ste graad a-stroom op vlak van geschiedenis?**

Deelvraag 3: Hoe kunnen we de leerlingen van de 1ste graad a-stroom motiveren tot een bezoek aan het Gallo-Romeins Museum?

Hoe brengen we de informatie op een educatieve en speelse manier aan?

Deelvraag 4: Hoe kunnen de leerlingen van de 1ste graad a-stroom zelfstandig het museum bezoeken?

Hoe verloopt het parcours?

Welke inhoud worden geselecteerd?

Welke educatieve methodes worden hierbij gebruikt?

Welke voorwerpen en opstellingen worden hiervoor gekozen?

Deelvraag 5: Hoe zorgen we ervoor dat het museumbezoek een blijvende indruk nalaat?

Welke verwerkingsmethodes worden aangeboden?

1.4 Onderzoeksplan

Binnen het verkennend onderzoek zijn vooral de eerste twee deelvragen van belang. De andere deel- en subvragen worden geduid bij het ontwerponderzoek.

Om te achterhalen waarover het Gallo-Romeins Museum gaat, welke periodes er aan bod komen en hoe het thematisch ingedeeld is, zijn volgende dataverzamelingmethodes noodzakelijk: veldonderzoek en literatuurstudie.

Om een gefundeerde lesmap te realiseren, is een goed inzicht van de museumopbouw vereist. Frequent museumbezoek is dan ook vanzelfsprekend. Om een goed beeld van inhoud, opbouw, parcours, ijkpunten en presentatie te krijgen, zijn notities gemaakt, zaalplannen getekend en foto's genomen. Zo werden collectiesamenstelling en rode draden duidelijk. Dit inzicht is essentieel om hoofd- en bijzaken van het museum van elkaar te kunnen onderscheiden en een lesmap te maken die de chronologie en de filosofie van het museum volgt.

In het Gallo-Romeins Museum gaan inhoud en presentatie hand in hand. De presentatie van het museum is artistiek verantwoord en sterk esthetisch. Het lespakket moet een verwante uitstraling hebben. De lay-out moet sober en artistiek verantwoord zijn en bij de visuele aantrekkelijkheid van het museum aansluiten. Het lespakket moet duidelijk verwijzen naar het museum en het karakter ervan. Het mag geen losstaand element zijn, maar moet zich duidelijk inschrijven in de aanpak van het Gallo-Romeins Museum.

Het moet in printklare versie opgemaakt worden om een vlot gebruik mogelijk te maken. Bedoeling is dat het pakket digitaal aangeleverd wordt en bestaat uit een voorbereiding, een bezoek en een naverwerking.

Naast veldonderzoek is het raadplegen van literatuur noodzakelijk om de structuur en de inhoud van het museum te begrijpen en gefundeerde keuzes te maken. Dat gebeurt door het lezen van persoonlijke boeken, het raadplegen van de museumbibliotheek en de website van het Gallo-Romeins Museum.

De site van het museum geeft een goed beeld van het museum, de collectie en de actualisering ervan. Ze werkt inspirerend omdat de vormgeving aansluit bij de presentatie van het museum. Bedoeling is om de lesmap daarbij te laten aansluiten. Een synthese van de gebruikte bronnen volgt in de literatuurstudie.

De lesmap moet leerlingen 1ste graad secundair a-stroom motiveren om het museum intensief te beleven. De lesmap moet dan ook aansluiten bij het kennis- en belevingsniveau van deze doelgroep. De leerplannen van het OVSG, GO! en het VVKSO worden daarom onder de loep genomen. Ook worden leerkrachten geschiedenis benaderd die les geven aan deze leeftijdsgroep.

Daarnaast is ook het observeren van schoolbezoeken aan het museum een must. Dit om een beeld te krijgen van de verwachtingen en gedragingen van de leerlingen in het museum. Wat trekt hen aan? Naar welke vitrines, objecten, presentaties gaan ze spontaan kijken? Welke items vallen buiten hun interesseveld? Hoe lukt het om leerlingen te enthousiasmeren?

Daarbij aansluitend zijn ook de door het museum aangeboden educatieve pakketten en rondleidingen een belangrijke inspiratiebron.

Tot slot wordt de publicatie *Kunst. Theorie en praktijk erfgoededucatie* van Mooss gebruikt. Deze organisatie is immers gespecialiseerd in kunsteducatieve producten en goed onderbouwde museabelevingen.

1.5 Uitvoering

Het verkennend onderzoek gaat in op de inhoud van het Gallo-Romeins Museum via het raadplegen van boekwerken, de museumsite en museumonderzoek.

Onderzoek naar het leerlingenniveau gebeurt via het raadplegen van leerplannen, het bevragen van geschiedenisleerkrachten, het volgen van rondleidingen en het bestuderen van de uitgewerkte rondleidingen van het Gallo-Romeins Museum. Om het leerlingenniveau te koppelen aan een eigentijdse, creatieve benadering is de publicatie *Kunst. Theorie en praktijk erfgoededucatie* hierbij richtinggevend.

1.5.1 Veldonderzoek Gallo-Romeins Museum

Museumstructuur

Om te achterhalen waarover het Gallo-Romeins Museum gaat, is veldonderzoek noodzakelijk. Notities, foto's en schetsen maken duidelijk dat het museum uit drie grote delen bestaat. Ook de zaalplannen verduidelijken deze structuur. Notities, zaalplannen en foto's vormen samen een 'catalogus' van het museum voor eigen gebruik.

Het Gallo-Romeins Museum schetst een levendig beeld van de eerste mensen en het Gallo-Romeinse Tongeren tot en met de Merovingers. Het museum opent met de verschijning van de mens in de regio. De presentatie start met de homo heidelbergensis en vervolgt met de neanderthaler en de vroege homo sapiens. Daarna focust het museum op de evolutie van rondtrekkende jagers-verzamelaars tot landbouwers. Verschillende culturen passeren de revue. Vervolgens ligt de focus op de maatschappelijke ontwikkelingen vanaf 825 voor Christus tot de komst van de Romeinen in 58 voor Christus. Hierbij wordt aandacht besteed aan de Keltische culturen en de stam van de Eburonen. Dan volgt het hoofdthema van het museum: de Gallo-Romeinse periode. Het museum sluit af met de komst van de Germanen en het ontstaan van een Merovingisch rijk.

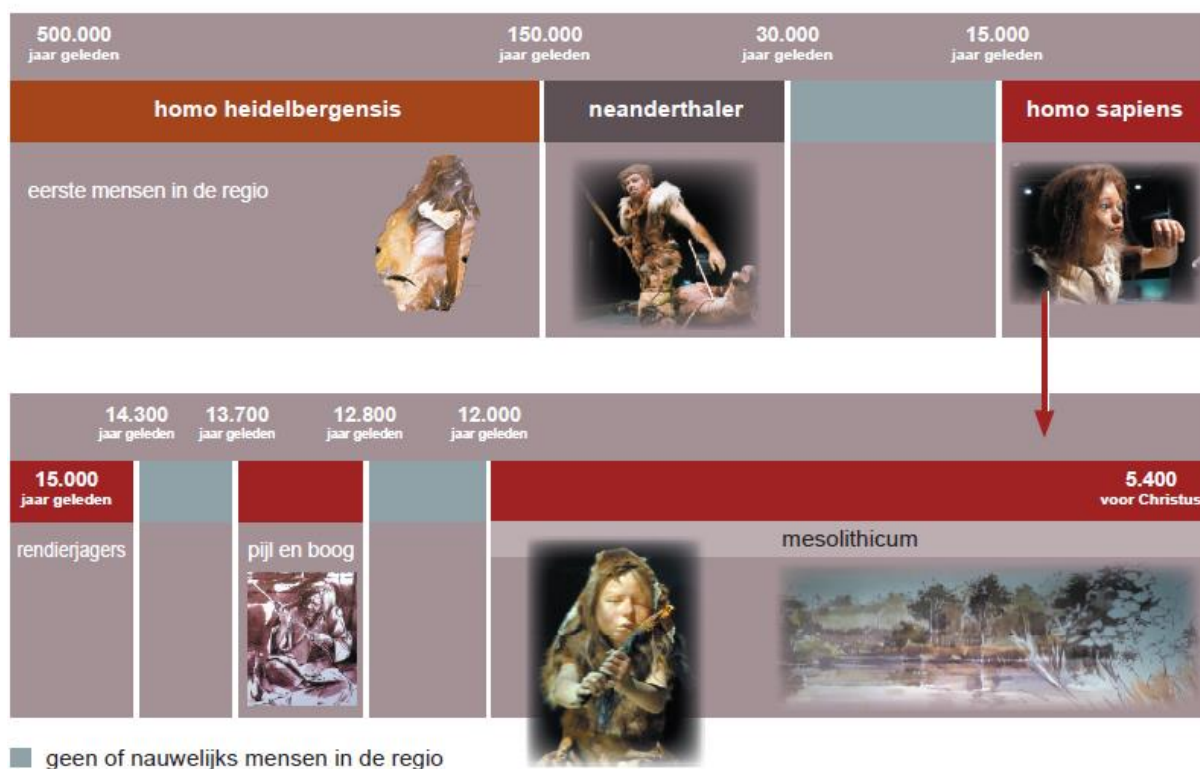
Zaalindeling

Zaal 0: De eerste mensen

Zaal 0 schetst in vogelvlucht het leven van de eerste mensen in deze regio (periode 500.000 jaar geleden tot 5.400 voor Christus). De regionale geschiedenis wordt er gekaderd in een ruimer perspectief.

Zaal 0 begint met de komst van de homo heidelbergensis. Deze directe voorloper van neanderthaler en homo sapiens verscheen hier 500.000 jaar geleden. Het eerste voorwerp is een door deze mensensoort gemaakte vuistbijl. Dit ijkpunt wordt benadrukt door een artistieke uitvergroting van dit voorwerp. Daarna ligt het accent op de neanderthaler (sterft 30.000 jaar geleden uit) en de homo sapiens (verschijnt hier 15.000 jaar geleden). Dat wordt getoond via voorwerpen (vuursteenknollen, vuistbijlen, schrabbers, chopping tools, klingen, stekers) en verduidelijkt door begeleidende teksten. Ook bot- en tandresten van dieren waarop gejaagd werd, zijn geëxposeerd. Het verhaal achter deze voorwerpen wordt zichtbaar gemaakt via reconstructies, schilderijen, videoschermen en tekeningen.

De mensen die in deze zaal aan bod komen zijn rondtrekkende jagers-verzamelaars.

Afbeelding 1: tijdband zaal 0

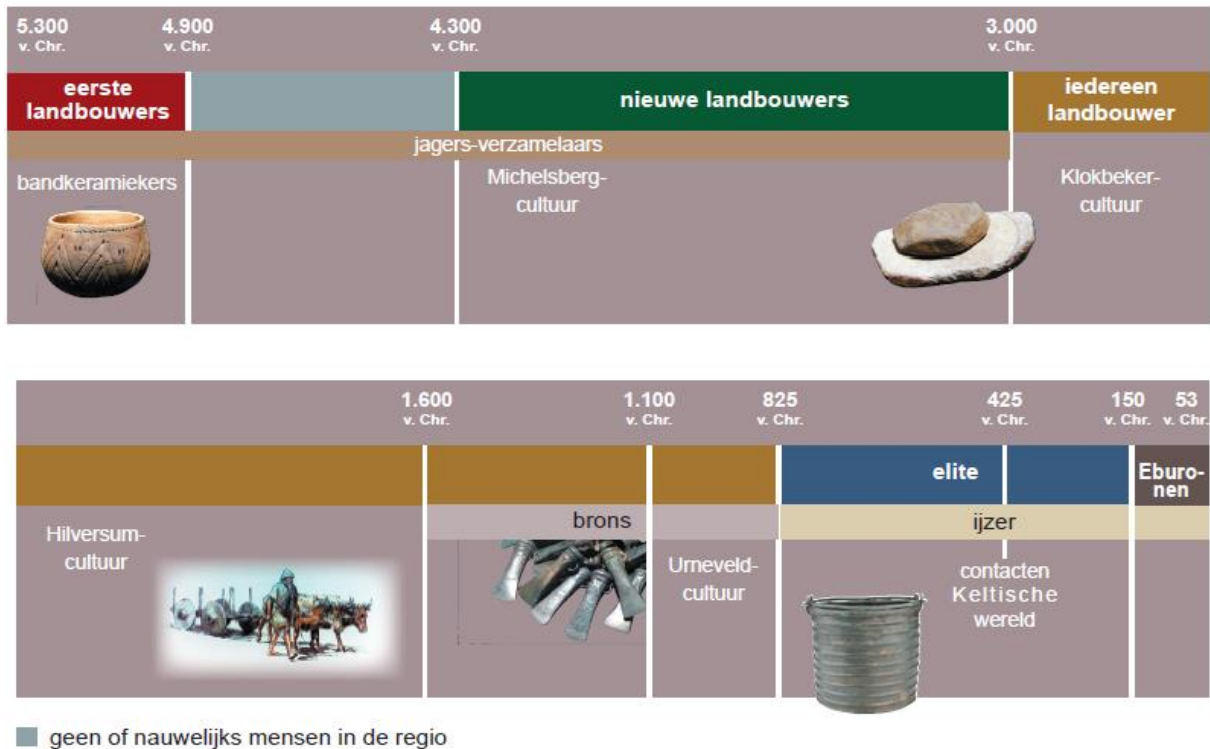
Zaal 1: De landbouwsamenleving

Zaal 1 is opgesplitst in twee periodes. De eerste loopt van 5.300 tot 825 voor Christus, de tweede tot 58 voor Christus. De eerste periode vangt aan met de komst van de eerste landbouwers en de vervaardiging van aardewerk. Een aardewerken pot en een artistieke uitvergroting ervan accentueert deze maatschappelijke omwenteling. Ook de reconstructie van een boomhakkende landbouwer vestigt daar de aandacht op. Boomstammen in het midden van de zaal illustreren dat bos moet wijken voor akkerbouw. Wisselende beeldschermen illustreren de komst van de landbouw en de evolutie van de landbouwtechnieken. De landbouwers wonen onder één dak met hun vee. In deze zaal zijn dan ook veel

landbouwwerktuigen te zien. Maar ook pijlen want naast landbouw leven de vroege landbouwers ook van de jacht.

Verschillende culturen passeren de revue: de Bandkeramische cultuur, de Michelsberg-, de Klokbeker-, de Hilversum- en de urnenveld-cultuur. Sommige doden worden begraven onder grafheuvels. Maquettes verlevendigen de inhoud. De overstap van stenen naar metalen voorwerpen krijgt in deze zaal aandacht.

Periode twee toont het ontstaan van een elite en de maatschappelijke wijzigingen die daar vanaf 825 voor Christus het gevolg van zijn. Culturen die hier aan bod komen zijn: de Halstatt- en de La Tène-cultuur. Naast landbouw komt nu ook de handel op. Ook de begrafenis cultuur verandert en maakt de sociale verschillen zichtbaar. Daarvan getuigen gebogen zwaarden en urnen. Brons wordt stelselmatig vervangen door ijzer. Geribde emmers, paardenbitten en bronzen vaten tonen dat er vanaf 425 voor Christus sprake is van een Keltische beschaving. Daaruit ontstaan rond 150 voor Christus stammen. De regio is het stamgebied van de Eburonen. De zaal eindigt met de veroveringstocht van de Romeinen en de nederlaag van de Eburonen. Dit wordt geaccentueerd door een wandschildering en de reconstructie van een Romeinse soldaat en een Gallische krijger. Daarbij aansluitend is er ook een film over de opstand en de ondergang van Ambiorix en de Eburonen.

Afbeelding 2: tijdband zaal 1

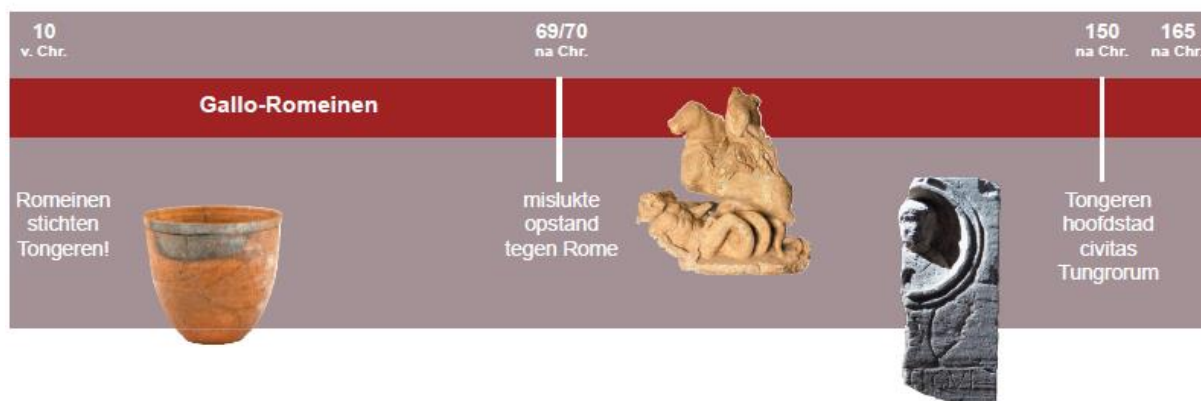
Zaal 2: De romanisering

Zaal 2 is opgedeeld in drie segmenten. Het eerste segment start in 10 voor Christus met de stichting van Atuatuca Tungrorum. Een soldatenbeker die herinnert aan de aanleg van de stad, opent de zaal. Daarnaast staat een artistieke uitvergroting van deze beker. In dit segment wordt het belang van het leger voor de regio en de romanisering getoond. Tongeren wordt de hoofdstad van de civitas Tungrorum en een politiek handelscentrum. De maquette van Atuatuca Tungrorum vormt dan ook het centrum van de zaal. Voornamen gebouwen en plaatsen zoals forum, tempel, badgebouw, stadswoning, begrafenisplaats, aquaduct,

graanopslagplaats... worden rond deze maquette op 'eilanden' uitgediept. Door deze thematische opbouw is de indeling, in tegenstelling tot de vorige zalen, niet chronologisch. De tijd wordt hier 'bevroren' in de tweede eeuw na Christus.

Er staan resten van het Romeinse Tongeren zoals grafstenen, wijaltaren, godenbeelden, fragmenten van monumentale gebouwen, resten van een mozaïekvloer, gebruiksvoorwerpen, sieraden, ... Hier ligt één van de topstukken van het museum: de zegelring van Commodus.

Het tweede segment toont de romanisering op het platteland. Centraal in deze zaal staat de reconstructie van een begrafenisstoet. Daarrond staan voorwerpen uit graven, maquettes, goden, ... Naast paneelteksten, kaarten en tekeningen is er ook een scherm waarop het verloop van een begrafenisceremonie te zien is.

Afbeelding 3: tijdband zaal 2 (segment 1 en 2)

Het derde segment van zaal 2 gaat over de oprukkende Germanen, de komst van het christendom, het einde van de Romeinse periode en de vestiging van een Frankisch rijk. Hier staan enkele fraai beschilderde Romeinse graven en reconstructies van Frankische graven met grafgiften.

Dit segment wordt verder niet behandeld omdat het buiten de opzet van de lesmap valt.

Bij het naar buitengaan wordt nogmaals herinnerd aan de filosofie van het museum: *Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging* ... Deze spreuk van Marcus Aurelius (Romeinse keizer 121 – 180 na Christus) waarmee het museumbezoek opent, sluit het ook af.

Afbeelding 4: *Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging* ...
Marcus Aurelius (Romeinse keizer 121 – 180 na Christus)

Rode draden

Doorheen de museumcollectie zijn thematische verbanden geweven.

Thema's waarop in één zaal gefocust wordt:

- **jacht:** dit thema loopt als een rode draad door zaal 0. Het komt zowel uitgebreid aan bod bij de neanderthaler als de vroege homo sapiens. Er wordt verduidelijkt dat jacht en jachttechnieken wijzigen door klimatologische veranderingen. Wijzigend klimaat zorgt immers voor landschappelijke veranderingen waarin andere diersoorten leven. Aan deze situaties passen jagers-verzamelaars zich telkens aan. Om te overleven ontwikkelen ze aangepaste jachttechnieken.

- **verstedelijking:** dit is een centraal thema van zaal 2. Het ontstaan van het Romeinse Tongeren veranderde het leven in de regio drastisch. Het hele eerste segment van zaal 2 vertrekt vanuit dit gegeven. Zonder Romeins Tongeren was er ook geen Gallo-Romeins Museum in Tongeren.

Thema's waarop in twee zalen gefocust wordt:

- **landbouw en veeteelt:** dit thema is logisch een hoofditem van zaal 1. Landbouwtechnieken, vee, landbouwwerktuigen, ... komen hier aan bod. Dit thema wordt doorgetrokken in het tweede segment van zaal 2 waar de focus ligt op de romanisering op het platteland.
- **aardewerk:** is een hoofdthema van zaal 1. Landbouw en vaste woonplaats brachten immers de creatie van aardewerk met zich mee. In deze zaal worden verschillende soorten aardewerk getoond. De landbouwvolkeren worden immers geduid door het type aardewerk dat ze maken. Er is aardewerk voor huishoudelijk gebruik, maar ook voor het opbergen van crematieresten. Het thema aardewerk loopt verder door in zaal 2. Ook hier neemt het aardewerk een prominente plaats in. Getuige daarvan zijn de vele aardewerken potten, amforen en keukengerei. Naast gebruiksvoorwerpen worden tijdens de Romeinse periode ook godenbeeldjes en blokjes voor mozaïeken van aardewerk gemaakt. Tijdens de Romeinse periode is er veelvoud aan soorten aardewerk. Naast het voor de Romeinen typische rood aardewerk (terra sigillata) is er ook aardewerk in andere kleuren. Het aardewerk tijdens de Romeinse periode verschilt wezenlijk van dat uit zaal 1 omdat het gemaakt wordt met een draaischijf.
- **begraven:** is zowel in zaal 1 als 2 een voornaam gegeven. In zaal 1 komen twee begrafenismethoden aan bod. Eerst wordt verteld hoe de vroege landbouwers hun doden begroeven; namelijk liggend op hun zij. Met de komst van de urneveld-cultuur doen lijkverbranding en crematie hun intrede. Urnen, grafgiften, maquettes van grafheuvels visualiseren dat. Bovendien is aan de grafinhoud te zien dat er sociale verschillen ontstaan in de landbouwsamenleving. Ook in zaal 2, tijdens de Romeinse periode, worden de doden gecremeerd. Ze worden buiten de stad begraven. Soms wordt er een grafmonument boven de crematierest geplaatst. In zaal 2 verduidelijkt een tekening hoe zo'n begraafplaats eruit zag. Daaronder staan grafstenen of restanten ervan. In het tweede deel van deze zaal staat een reconstructie van een begrafenistoet. Verder wordt er getoond hoe rijke villabewoners onder een tumulus begraven werden. Dit zowel via tekeningen als een videoscherm waarop het begrafenisritueel getoond wordt. Daaronder staan crematieresten en grafgiften uit graven van rijke villabewoners.

Thema's waarop in drie zalen gefocust wordt:

- **werktuigen:** dit is een thema dat in alle zalen ruim aan bod komt. De mens is immers grotendeels geworden wie hij is omdat hij werktuigen maakte om te overleven en/of de omgeving aan zijn behoeften aan te passen. Het museumbezoek vangt aan met het eerste stenen werktuig uit de regio. Daarna volgen werktuigen van neanderthalers en vroege homo sapiens. Werktuigen van deze mensen worden vooral uit silex vervaardigd. Ze wijzigen van vorm en uiterlijk door de komst van andere diersoorten. Bovendien is merkbaar hoe de bewerkingstechnieken verfijnen tijdens die lange periode. Ook in zaal 1 zijn de werktuigen aanvankelijk vooral uit silex vervaardigd. Met de komst van brons (legering van koper en tin) doet het metalen gebruiksvoorwerp zijn intrede. Materiaal dat daarna door ijzer vervangen wordt. De komst van de landbouw vraagt bovendien om andere werktuigen. Er verschijnen dissels, maalstenen, ... Werktuigen blijven van essentieel belang tijdens de Gallo-Romeinse periode. De verstedelijking brengt een reeks nieuwe werktuigen met zich mee.

- **wonen:** is een thema dat als een rode draad door heel het museum loopt. Zaal 0 die informeert over de lange periode dat mensen nomadische jagers-verzamelaars waren, vestigt de aandacht op dit kerngegeven via een tent uit dierenhuiden, de reconstructie van een rondtrekkende homo sapiens met een tent op zijn rug en een wandschildering van een tentenkamp. In zaal 1 wordt de sedentaire leefwijze belicht. Dit wordt ondermeer getoond via een maquette van een woonstalhuis. In zaal 2 verandert de wooncultuur door de romanisering. In de stad ontstaan woningen naar Romeins model en op het platteland bouwen rijke boeren villa's. Deze woningen worden rijkelijk versierd met muurschilderingen en mozaïeken en zijn erg comfortabel. Vloeren worden verwarmd. Sommige hebben een baduitrusting en een binnentuin omgeven door een zuilengalerij.

1.5.2 Literatuurstudie Gallo-Romeins Museum

Om inzicht te krijgen in de inhoud van het Gallo-Romeins Museum zijn boeken en de website van het Gallo-Romeins Museum belangrijke informatiekanalen.

Boeken

De publicatie *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen. Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*¹ die leerkrachten voorbereidt op een zelfstandig bezoek uit het museum is gedateerd, maar blijft een goede informatiebron. Deze uit drie delen opgebouwde brochure informeert achtereenvolgens over Ambiorix, het Gallo-Romeinse Tongeren en het museum en zijn collectie. De eerste twee delen zijn nog steeds bruikbaar om het achtergrondverhaal van het Gallo-Romeins Museum te begrijpen. Het laatste deel over museum en collectie is minder relevant omdat de presentatie en de gelegde accenten ondertussen sterk veranderd zijn. Het museumconcept is echter nog steeds de mens en zijn communicatie met het verleden. In de brochure staat immers:

'De mens is enerzijds de hedendaagse museumbezoeker, die wordt uitgenodigd en gestimuleerd om vanuit zijn eigen achtergrond en leefwereld te participeren aan het wetenschappelijke, chronologische verhaal dat het museum hem aanbiedt. Anderzijds is die mens ook de historische mens, het concrete gezicht en de eigen persoonlijkheid die schuilgaat achter de objecten, waardoor de geschiedenis menselijke trekken krijgt.'

Voor een beter begrip van de wereld van de neanderthaler die in zaal 0 uitgebreid aan bod komt, is het boek *Neanderthalers in Europa*³ een belangrijke bron. Het informeert uitvoerig over hun herkomst, uiterlijk, leefwijze en verdwijnen. Dit werk plaatst deze mensen in een bredere context en focust bovendien op hun aanwezigheid in het maasbekken.

¹ Berckmans, F. (1995). *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*. s.l.: Provincie Limburg.

² idem p.18

³ Auffermann, B. & Orschiedt, J. (2003). *Neanderthalers in Europa*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds NV.

Het boek *Leven in de Prehistorie. Archeologisch onderzoek van steentijdkampen*⁴ is een interessante bron omdat in dit werk veel informatie over de site in Rekem staat die in zaal 0 een prominente plaats inneemt⁵. Naast archeologische gegevens staan in dit boek veel wetenswaardigheden over het leven in dit tentenkamp. Verschillende facetten daarvan worden in het museum gevisualiseerd⁶. Daarnaast bevat het boek ook een interessante bijdrage over het einde van de jagers-verzamelaars en het ontstaan van de sedentaire samenleving⁷, scharniermoment dat in het museum het einde van zaal 0 en het begin van zaal 1 vormt.

*Tongeren. Romeinse Stad*⁸, *Tongeren. Een Romeinse stad in het Land van de Tungri*⁹ en *Romeins Tongeren. Een kleine geschiedenis*¹⁰ zijn goede bronnen om de Gallo-Romeinse sectie van het museum beter te begrijpen.

*Tongeren. Romeinse stad*¹¹ is een goed onderbouwd werk dat verhaalt over Atuatuca als land van de Eburonen en de Tungri, de verovering van dit gebied door de Romeinen, de evolutie van de regio onder het Romeinse bewind, de ontwikkeling van Tongeren van vicus tot stedelijk centrum, de bloei van Atuatuca Tungrorum tijdens de Late-Keizertijd, de sociaal-economische samenhang tussen stad en platteland en de godsdienst en de dodencultus. Al deze informatie wordt geïllustreerd met kaarten en foto's van archeologische sites. De archeologische vondsten die deze inhoud verduidelijken, illustreren en onderbouwen, staan in het Gallo-Romeins Museum. Het boek vervolgt met de opkomst van het Christendom en de overgang naar de vroege middeleeuwen. Dit valt echter buiten het kader van dit lespakket.

*Tongeren. Een Romeinse stad in het Land van de Tungri*¹² is een degelijke informatiebron over de Romeinse stad Tongeren en zijn omgeving. Het geeft een gedetailleerd beeld van de Romeinse inval, het leven onder de pax romana en de groei van Atuatuca Tungrorum. Wetenschappelijk verantwoord analyseert dit werk de samenstelling van de bevolkingsgroepen voor en tijdens de Romeinse periode. Het belicht de stam van de Eburonen en plaatst deze in de context van de trans- en cisrejnani. Het onderzoekt de pistes over het ontstaan van de Tungri na het verdwijnen van de Eburonen. Vervolgens wordt de evolutie van Tongeren van civitas tot municipium geschetst. Daaraan wordt de bestuurlijke macht en de inbedding in de regio gekoppeld. Het belicht Tungrorum als centrumplaats en als graanleverancier van de militaire gordel aan de Rijn en koppelt daaraan de romanisering van de regio.

*Romeins Tongeren. Een kleine geschiedenis*¹³ is een meer toegankelijke, ingekorte versie van het vorige boek. Door de aanwezigheid van illustraties en kaarten vormt het een goede aanvulling.

⁴ De Bie, M. (2001). *Leven in de Prehistorie. Archeologisch onderzoek van steentijdkampen*. s.l.: s.n.

⁵ idem pp. 15-23

⁶ idem pp. 28-30

⁷ idem pp. 33-34

⁸ Vanvinckenroye, W. (1985). *Tongeren. Romeinse stad*. Tielt: Uitgeverij Lannoo.

⁹ Nouwen, R. (2012). *Tongeren. Een Romeinse stad in het land van de Tungri*. Tongeren: uitgave R. Nouwen.

¹⁰ Nouwen, R. (2012). *Romeins Tongeren. Een kleine geschiedenis*. Tongeren: uitgave R. Nouwen.

¹¹ ibidem ⁸

¹² ibidem ⁹

¹³ ibidem ¹⁰

Website Gallo-Romeins Museum

De site van het museum biedt een overzicht van de permanente collectie en de tijdelijke tentoonstellingen. Deze bevat voor scholen uitgewerkte rondleidingen. Voor leerlingen eerste graad secundair zijn er rondleidingen in de vaste collectie met of zonder atelier.

Rondleidingen zonder atelier:

- Van het een komt het ander: een verkenning van het hele museum, waarin de leerlingen kennismaken met de veranderende samenlevingsvormen en leren waarom deze zich zo ontwikkeld hebben.
- Bij de Gallo-Romeinen: kennismaking met de Romeinse veroveringen en de Gallo-Romeinse mengculturen.

Rondleidingen met atelier:

- Vereeuwigd in steen: korte verkenning van het hele museum met focus op de begrafenisrituelen, waarbij vooral de dodencultuur tijdens de Gallo-Romeinse periode veel aandacht krijgt.
Atelier: grafsembles in groepjes bestuderen.
- Atuatuca Tungrorum: het leven in de Romeinse stad Tongeren.
Atelier: bordspel met uitbeeld-, puzzel- en tekenopdrachten.

Daarnaast is er ook een rondleiding 'Gamen in het museum' waarbij de leerlingen al gamend het museum ontdekken¹⁴.

De site geeft een goed beeld van het museum, de collectie en de actualisering ervan. Deze informatie is uiteraard van belang om een onderbouwd lespakket samen te stellen. Bovendien staan op de site de concept- en paneelteksten van de permanente collectie die voor het uitwerken van dit lespakket onmisbaar zijn.

De concepttekst verduidelijkt de opzet, de museumfilosofie en de tentoonstellingsopstelling. Het museum focust op oorzaak-gevolgrelaties. Het vertelt een omvattend en erg compleet verhaal van maatschappelijke ontwikkelingen in het verre verleden. De collectie is daarbij geen doel op zich, maar een medium om het verhaal te vertellen. Het museum probeert om aan de verlangens van verschillende types bezoekers tegemoet te komen en heeft een duidelijke rode draad. Belangrijke gebeurtenissen zorgen daarin voor vier kantelmomenten. Eerste kantelmoment is de eerste aanwezigheid van mensen in de regio. Het tweede breekpunt situeert zich in 5.300 voor Christus met de komst van de eerste landbouwers. Het derde kantelmoment valt in 825 voor Christus wanneer er een einde komt aan een maatschappij waarin iedereen min of meer gelijk is. Het laatste kantelmoment is de stichting van Atuatuca Tungrorum in 10 voor Christus¹⁵.

De paneelteksten maken het mogelijk om het museumparcours te volgen¹⁶.

De site inspireert ook op vormelijk vlak. De lay-out van het lespakket moet immers zowel inhoudelijk als visueel aansluiten met ander door het museum aangeboden educatief materiaal.

¹⁴ Rondleidingen secundair onderwijs. Geraadpleegd op 19.03.2016 via http://www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/secundair_onderwijs

¹⁵ Concepttekst permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 19.03.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

¹⁶ Paneelteksten permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 19.03.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

1.5.3 Tentoonstellingsbezoek Mota Campania

Om de inhoud van het Gallo-Romeins Museum ruimer te kaderen werd de tentoonstelling Mota Campania in Maasmechelen met archeologische vondsten uit de periode van 3.500 voor Christus tot 800 na Christus bezocht. Ze werden opgegraven in een gebied dat aan de vroegere Via Mosae ligt. Dit is een weg die in de 3de eeuw deel uitmaakte van het Romeinse wegennetwerk dat het Maasland doorkruiste en onder andere naar Tongeren liep. De tentoonstelling was sterk educatief uitgewerkt. Vondsten en archeologische methodes werden er via doe-opdrachten geëxploreerd. Daarvoor werd een boekje aangeboden met ontdekkingsfiches¹⁷. De bezoeker werd daarbij uitgedaagd om in de voetsporen van een archeoloog te stappen en zo de tentoonstelling te verkennen. Deze aanpak biedt inspiratie voor de uitwerking van een actief bezoek aan het Gallo-Romeins Museum.

1.5.4 Literatuurstudie niveau 1ste graad secundair a-stroom

De visie op het vak geschiedenis uit Onderwijs Vlaanderen stelt:

'Geschiedenis is de dialoog tussen verleden, heden en toekomst. Daarom dient het verwerven van kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes met het oog op nieuwe situaties sterk beklemtoond te worden. Daarom ook ligt bij geschiedenis de nadruk niet op het reproduceren van overgedragen kennis, maar op inzichtsverwerving en op het productief toepassen van die kennis en inzichten'¹⁸.

Deze visie die nauw aansluit bij de filosofie van het museum (oorzaak-gevolgrelaties) moet ook uit het lespakket spreken.

Een ander uitgangspunt van deze tekst stelt:

'Geschiedenis beperkt zich niet tot de beschrijving van een statische werkelijkheid. Zij probeert inzicht te verschaffen in historische processen. Aldus kan de hedendaagse werkelijkheid verhelderd en begrepen worden. Eigen aan de processen is de ontwikkeling van situaties in de tijd (principe van temporaliteit) waarbij brutaal of langzaam, diepgaande of oppervlakkige veranderingen plaatsgrijpen'¹⁹.

Ook dit uitgangspunt maakt deel uit van het doel en het basisidee van het Gallo-Romeins Museum. Hierbij kan verwezen worden naar het motto van het museum dat heden en verleden linkt. Historische processen die bepaald worden door brutale of langzame veranderingen, waarvan sprake in de tekst, worden in het museum getoond: verdwijnen neanderthaler, wijzigende leef- en jachttechnieken door klimatologische veranderingen, veranderende wereld door de komst van de landbouw, socio-economische omwentelingen door ontstaan klassenverschil, verstedelijking door de komst van de Romeinen, ... Met deze gegevens moet rekening gehouden worden bij het samenstellen van het lespakket.

¹⁷ Milissen, M. (2015). *Mota Campania ontdekkingsfiche*. [brochure]. Maasmechelen: CC Maasmechelen.

¹⁸ Secundair onderwijs – A-stroom – Geschiedenis – Uitgangspunten (2014). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/eerste-graad/vakgebonden/a-stroom/geschiedenis/uitgangspunten.htm>

¹⁹ idem ¹⁸

In de leerplannen geschiedenis van de 1ste graad a-stroom van het OVSG²⁰ VVKSO²¹ en het GO!²² komen de periodes aanbod die in het Gallo-Romeins Museum getoond worden. De benadering van de verschillende leerplannen is gelijklopend, maar de aanpak is enigszins anders. Belangstelling voor het cultuurhistorisch erfgoed is een speerpunt in de drie leerplannen. Het OVSG legt de nadruk op het onderscheid tussen de prehistorie en de Romeinse periode. GO! splitst de prehistorie op in menswordingsproces en neolithicum. Het VVKSO benadert de hele periode vanuit verschillende domeinen. De lesmap houdt rekening met de verschillende leerplannen zodat het bezoek aan het museum appelleert aan het niveau van de leerlingen 1ste graad secundair a-stroom en kadert in het lesaanbod van de verschillende onderwijsinstellingen.

1.5.5 Bevraging geschiedenisleerkrachten

Om de lesmap bij het niveau van de doelgroep te laten aansluiten en aan de verwachtingen van de leerkrachten te voldoen, is ook een bevraging gedaan bij mevrouw Dorien Royackers, leerkracht geschiedenis aan de Harlindis en Relindis scholengemeenschap in Kinrooi.

Ze stelde dat de lesmap een voorbereiding op het museumbezoek moet bevatten. Het is immers belangrijk dat leerlingen een goed beeld van het museum hebben. Naast een preview van de inhoud hoort daar ook een situering in tijd en ruimte van de collectie bij. In de voorbereiding dienen ook de gedragscodes aan bod te komen. De ervaring leert immers dat veel leerlingen zelden of nooit een museum bezoeken.

De lesmap moet overzichtelijk en doelgericht zijn. Overbodige details moeten vermeden worden. Het museum moet eerder beleefd dan begrepen worden. Het museumbezoek moet daarom ervaringsgericht zijn. Het met eigen ogen aanschouwen van de voorwerpen is voor leerlingen immers fascinerend. Inhoudelijke informatie is bovendien doorgaans al in de klas aan bod gekomen.

Ervaring leerde mevrouw Royackers dat leerlingen zowel graag zelfstandig als in groep opdrachten uitvoeren. Vooral leerlingen eerste graad hebben daarbij behoefte aan een goede omkadering en een degelijke structuur. Opdrachten moeten daarom goed geduid worden.

Leerlingen werken in een museum liefst in groepjes. Het is echter belangrijk dat iedere leerling een eigen invulbundel heeft.

Leerlingen leren graag spelenderwijs. Hun interesse voor het verleden wordt vlotter gewekt door het inlassen van educatieve spelvormen.

Mevrouw Royackers vindt het belangrijk dat de onderdelen die in de lesmap staan, aansluiten bij het historisch referentiekader dat in het leerplan wordt omschreven. (Een referentiekader is een instrument voor structurering van historische informatie dat geleidelijk wordt aangevuld²³.)

Daarin horen aspecten van sociale, economische, politieke en culturele aard. Binnen de les geschiedenis zien de leerlingen van het eerste jaar in haar school vooral de prehistorie en de stroomculturen. In het tweede jaar zien ze vooral de klassieke oudheid.

²⁰ Leerplan Geschiedenis OVSG O/2/2004/066 (2004). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://www.ovsg.be/leerplannen/secundair-onderwijs>

²¹ Leerplan Geschiedenis VVKSO D/2009/7841/037 (2009). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://ond.vvkso-ict.com/leerplannen/doc/Geschiedenis-2009-037.pdf>

²² Leerplan Geschiedenis GO! 2010/007 (2010). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://pro.g-o.be/blog/documents/2010-007.pdf>

²³ Secundair onderwijs – A-stroom – Geschiedenis – Uitgangspunten (2014). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/eerste-graad/vakgebonden/a-stroom/geschiedenis/uitgangspunten.htm>

Ze vindt een bezoek aan het Gallo-Romeins Museum dan ook bijzonder interessant voor leerlingen eerste graad secundair omdat de leerstof geschiedenis goed aansluit bij de inhoud van het museum²⁴.

Bevraging van Stijn Schepers, leerkracht geschiedenis aan het Sint-Jozefinstituut in Bokrijk, leverde volgende informatie. Een lesmap moet volgens hem vooral goed onderbouwd en niet te uitgebreid zijn. Voorverwerking vindt hij belangrijk, maar niet essentieel. Daarin moet kernachtig de inhoud van het museum geschetst worden, zonder alles vooraf te vertellen. De leerlingen moeten het museum immers grotendeels zelf kunnen ontdekken. Een naverwerking acht hij noodzakelijk omdat een bezoek daardoor goed afgerond wordt. Ook deze leerkracht vindt een bezoek aan het Gallo-Romeins Museum goed kaderen binnen zijn les. De leerlingen van het eerste jaar zien bij hem immers de prehistorie en Egypte, die van het tweede jaar de Grieken en de Romeinen²⁵.

1.5.6 Rondleidingen Gallo-Romeins Museum

Bijgewoonde rondleidingen

Atuatuca Tungrorum met gids en atelier²⁶.

De rondleiding en het atelier duurden elk één uur en werden gegeven aan leerlingen 1ste graad secundair onderwijs.

De rondleiding startte in zaal 1 bij de Eburonen. De gids vertelde over de Eburonen, Ambiorix en de Eburonenopstand. De gids focuste op de reconstructie van de Romeinse soldaat en liet enkele leerlingen met het zwaard van deze krijger zwaaien. Zo wist hij hun aandacht te wekken en ging hij dieper in op de kleding van de soldaat. Daarna stapte hij met de groep naar het Keltische gouddepot. In zijn uitleg legde hij het accent op de financiële waarde van de vondst en de manier waarop deze muntschat gevonden werd. Het was opvallend dat de leerlingen daar vooral door geboeid waren. Vervolgens gingen gids en groep naar de stadsmaquette van Atuatuca Tungrorum in zaal 2. De gids wist hier de aandacht van de leerlingen bij het onderwerp te houden door hen er meermaals op te attenderen dat hierover vragen zouden volgen bij de spelopdracht in het atelier. Spel en competitiegeest hielden de leerlingen hier bij de les. Na de stad werd nog gekeken naar sierraden parfumsflesjes, godenbeelden en de reconstructie van de begrafenisstoet. Hoewel de gids ook hier vertelde dat hierover vragen in het spel zouden gesteld worden, bleven enkel de meest geïnteresseerde en/of competitieve leerlingen met volle aandacht luisteren. Het grote deel van de groep volgde nog wel, maar luisterde niet echt geconcentreerd. De reden hiervoor ligt wellicht in het feit dat de gids de leerlingen niet voldoende actief bij de rondleiding betrok. Er was te weinig interactie. Ze moesten voornamelijk luisteren.

Na de rondleiding volgde het atelier. De leerlingen speelden hier een bordspel dat verwant is aan Monopoly. Het spelbord met grondplan van Atuatuca Tungrorum trok hen duidelijk aan. Scoren in het spel gebeurde via het uitvoeren van opdrachten en het beantwoorden van vragen. De leerlingen die tijdens de rondleiding de grootste aandacht toonden, scoorden het best.

²⁴ Royakkers, D. (leerkracht geschiedenis). (visie aanpak museumbezoek en leerlingenniveau). Persoonlijke communicatie [interview] op 04.12.2015. Kinrooi.

²⁵ Schepers, S. (leerkracht geschiedenis). (visie aanpak museumbezoek en leerlingenniveau). Persoonlijke communicatie [interview] op 08.01.2016. Bokrijk.

²⁶ Gids R. (2015, 25 september). (Gids Gallo-Romeins Museum). (Atuatuca Tungrorum). Persoonlijke communicatie [rondleiding].

Bij de Gallo-Romeinen (rondleiding zonder atelier)²⁷.

Deze rondleiding duurde anderhalf uur. De focus lag op het Gallo-Romeinse verleden en de romanisering van de regio. De leerlingen zaten in het eerste jaar Latijn en kwamen uit Amsterdam.

De gids vertrok van het motto van het museum. Hij liet een leerling de Griekse zin voorlezen. Slechts één leerling kon dat. Deze gids was zeer onderlegd, maar praatte soms boven de hoofden van de groep. Vooraleer naar zaal 2 te gaan, gidste hij de groep in hoog tempo door zaal 0 en zaal 1. Daar vestigde hij in vogelvlucht de aandacht op enkele belangrijke aspecten. Hij ging er daarbij vanuit dat de leerlingen een vrij grote voorkennis hadden.

Die aanpak zette de gids verder in de verkenning van zaal 2. De gids etaleerde zijn indrukwekkende kennis van de materie, legde boeiende verbanden, maar hield te weinig rekening met het niveau van de leerlingen. De groep werd in zijn geheel een beetje verwaarloosd. De gids richtte zich meestal tot de leerling die eerder het motto had voorgelezen. Deze leerling was zeer geïnteresseerd en had een grote voorkennis.

De lat lag hoog, het tempo was snel en de inhoud groot. De leerlingen bleven zeer gedisciplineerd, maar keuzes en een meer interactieve aanpak had dit bezoek voor hen boeiender gemaakt.

Bestudeerde rondleiding

Van het een komt het ander²⁸.

Deze rondleiding duurt anderhalf uur en richt zich tot leerlingen van alle graden van het secundair onderwijs. Ze vertrekt van het motto en doorloopt het hele museum. De tekst die het museum hier voor de gidsen samenstelde, biedt veel informatie. De gids moet hieruit een keuze maken, rekening houdend met de leefwereld en het niveau van de groep/leerlingen.

In deze rondleiding komen verschillende maatschappijtypes en veranderingsprocessen aan bod. Zaal 0 sluit af met een reflectiegesprek over oermensen. In zaal 2 bouwen de leerlingen met playmobil mannetjes scènes over het landbouwleven en het ontstaan van sociale verschillen. De verkenning van de Gallo-Romeinse samenleving gebeurt via objecten die de leerlingen uit een doos plukken. De rondleiding eindigt met het vergelijken van de verschillende maatschappijvormen. Dat kan op twee manieren. In de eerste aanpak worden de samenlevingen vergeleken door tekeningen, pictogrammen en kernwoorden bij de passende samenlevingsvorm te plaatsen. In aanpak 2 die zich richt tot 'sterkere' klassen worden cruciale vragen gesteld, zoals 'Wat als er nooit landbouwers waren gekomen?' of 'Wat als de Romeinen het schrift niet hadden meegebracht?'

De bijgewoonde/bestudeerde rondleidingen maken duidelijk dat leerlingen 1ste graad secundair geïnteresseerd zijn door het museumaanbod, maar dat het belangrijk is hen hierbij actief te betrekken. Ook moet er voldoende afwisseling zijn en moet rekening gehouden worden met het kennisniveau van de leerlingen. Bovendien leren de rondleidingen dat het gezegde 'less is more' ook hier opgaat. Er moeten dus keuzes gemaakt worden.

²⁷ Gids F. (2015, 25 september). (Gids Gallo-Romeins Museum). (Bij de Gallo-Romeinen). Persoonlijke communicatie [rondleiding].

²⁸ Tilkin N. (Lector P.K.V. / stafmedewerker educatieve dienst Gallo-Romeins Museum). (gidsenbundel Gallo-Romeins Museum). Persoonlijke communicatie [e-mail] op 21.01.2016

1.5.7 Onderzoek aanpak erfgoededucatie

In de publicatie *Kunst. Theorie en praktijk erfgoededucatie* van Mooss staan een aantal inspirerende denkpiste voor het maken van de lesmap.

Daarin staat: '*Iedereen in de educatieve business, dus ook in de kunst- en erfgoededucatie, zou zich eerst en vooral moeten afvragen wat we willen dat onze bezoekers, deelnemers, toehoorders ... met zich mee dragen van de ervaring die we bieden: wat is de aard van de kennis die bij ons te rapen valt? Wat wordt er geleerd?*'²⁹

Deze vraagstelling uit de kennistheorie is een cruciale voor het samenstellen van de lesmap. Het is immers van essentieel belang te weten wat de bezoeker – in casu de leerling – als ervaring kan aangeboden worden. Het is dan ook voornaam om vooraf te kijken wat het museum te bieden heeft en wat er geleerd kan worden.

De educatietheorieën van George E. Hein maken duidelijk dat de opzet van de lesmap best aangepakt wordt binnen het kader van het ontdekkend leren. Deze educatiemethode focust immers zowel op het lerende als op het onderwerp. Leren is er een actief proces waarbij de leeromgeving voldoende gestructureerd en gecontroleerd wordt en ontdekkingen leiden tot de gewenste uitkomst. Belangrijk is dat hier *hands-on* worden ingezet om zelf dingen uit te proberen³⁰.

Het uitwerken van de lesmap volgens de principes van de educatietheorie is logisch omdat de visie van het Gallo-Romeins Museum hier grotendeels in kadert. Het tentoonstellingsconcept biedt de bezoeker immers mogelijkheden tot exploratie. Labels en panelen met vragen (bv. vraagstelling uitsterven neanderthalers) moedigen de bezoeker aan om zelf antwoorden te zoeken. Het parcours kent een lineair verloop wat leidt tot logische conclusies. Het museum biedt aan scholen dan ook programma's die leerlingen leiden naar algemeen aanvaarde en vaststaande conclusies³¹.

1.6 Besluit

Uit het onderzoek volgt dat de lesmap laagdrempelig en op niveau van leerlingen 1ste graad secundair (conform leerplannen geschiedenis) uitgewerkt moet worden. Educatieve methodieken kunnen hierbij helpen. Daarbij dient gestreefd naar een goede balans tussen het cognitieve en het affectieve.

Het lespakket moet aansluiten bij zowel de inhoud als de filosofie van het museum en visueel verwant zijn aan de vormgeving en de presentatie ervan.

Het onderzoek leert dat een volwaardige museumbeleving best bereikt wordt door het bezoek te koppelen aan een voor- en naverwerking met creatieve input.

Om dit te realiseren volgt onderzoek naar verschillende werkvormen die in het lespakket geïntegreerd worden om het traject attractief en levendig te maken.

²⁹ Mooss & Van Eeckhaut, M. (2013). *Kunst. Theorie en praktijk erfgoededucatie*. Leuven: Acco. p. 22.

³⁰ idem pp. 30-32

³¹ Tilkin, N. (2015). *CursusPKVJAAR3_2015-2016 (deel 2a)*. [cursus]. Hasselt: Hogeschool PXL. p. 9.

2 Het ontwerponderzoek

In het ontwerponderzoek wordt ingegaan op de onderzoeksvragen die in het verkennend onderzoek niet onderzocht werden

2.1 Ontwerponderzoeksvragen

Om tot een werkbare lesmap te komen die leerlingen 1ste graad secundair onderwijs a-stroom op een aangename en educatief verantwoorde manier met het Gallo-Romeins Museum laat kennismaken, blijft de hoofdvraag uiteraard essentieel. Van de sub- en deelvragen zijn in het ontwerponderzoek vooral de onderstaande vetgedrukte van belang omdat ze leiden tot de directe realisatie van het vooropgestelde doel.

2.1.1 Hoofdvraag

Hoe kunnen we leerlingen van de eerste graad a-stroom op een educatieve en speelse manier laten kennismaken met het Gallo-Romeins Museum?

2.1.2 Deel- en subvragen

Deelvraag 1: Waarover handelt het Gallo-Romeins Museum?

Welke periodes komen aan bod?

Hoe is het thematisch ingedeeld?

Deelvraag 2: Welk niveau hebben de leerlingen van de 1ste graad a-stroom op vlak van geschiedenis?

Deelvraag 3: **Hoe kunnen we de leerlingen van de 1ste graad a-stroom motiveren tot een bezoek aan het Gallo-Romeins Museum?**

Hoe brengen we de informatie op een educatieve en speelse manier aan?

Deelvraag 4: **Hoe kunnen de leerlingen van de 1ste graad a-stroom zelfstandig het museum bezoeken?**

Hoe verloopt het parcours?

Welke inhoud wordt geselecteerd?

Welke educatieve methodes worden hierbij gebruikt?

Welke voorwerpen en opstellingen worden hiervoor gekozen?

Deelvraag 5: **Hoe zorgen we ervoor dat het museumbezoek een blijvende indruk nalaat?**

Welke verwerkingsmethodes worden aangeboden?

2.2 Onderzoeksplan

Een educatief pakket dat leerlingen op een actieve, creatieve en educatieve manier het museum laat beleven, moet rekening houden met verschillende aspecten. Vooreerst moet het museum boeiend en uitnodigend voorgesteld worden. Het bezoek zelf moet een belevenis zijn en de verworven kennis, inzichten en belevenissen moet een blijvende indruk nalaten.

Voorafgaand aan het uitwerken van de lesmap en het beantwoorden van de deelvragen, wordt literatuuronderzoek van werkvormen verricht. Hiervoor worden vooral boeken bekeken met creatieve werkvormen van historische onderwerpen, die aansluiten bij de periodes die in het museum getoond worden. Daarnaast worden ook websites met creatieve werkvormen geconsulteerd.

Deze kanalen bieden immers mogelijkheden en voorbeelden om de inhoud van het museum op een speelse manier te benaderen. Bedoeling is immers om van het museumbezoek een ervaring te maken, waarbij het lerende en belevende hand in hand gaan.

Om een totaalbeleving te realiseren, wordt het lespakket opgedeeld in drie luiken: voorverwerking, bezoek en naverwerking. Om de aanpak en de uitvoering te evalueren wordt een try-out met leerlingen in de klas en het museum gedaan. Daarnaast wordt het lespakket voorgelegd aan leerkrachten geschiedenis. Op basis van de resultaten van de try-out en de ervaring en verwachtingen van de leerkrachten wordt de lesmap geëvalueerd en bijgestuurd.

Om het lespakket een visuele aantrekkelijkheid te geven die aansluit bij de presentatie en de vormgeving van het museum wordt gestreefd naar een gepaste lay-out. De lesmap moet immers niet enkel inhoudelijk, maar ook visueel bij het Gallo-Romeins Museum aansluiten. Bovendien is visuele aantrekkelijkheid belangrijk om leerkrachten en leerlingen te stimuleren om er gebruik van te maken.

2.3 Uitvoering

De lesmap is opgebouwd uit drie luiken om een totaalbeleving te creëren. Een goede voorverwerking zorgt ervoor dat de leerlingen voorbereid zijn. Ze schept verwachtingen en biedt een preview. Het bezoek zelf moet uiteraard een boeiende ervaring zijn. Opdrachten die wisselend creatief, speels en inhoudelijk zijn, moeten de leerlingen stimuleren tot het verkennen van de museuminhoud. De naverwerking rondt de museumbeleving af en zorgt ervoor dat de opgedane kennis en indrukken een blijvend karakter hebben.

De uitwerking van een lespakket dat uit drie luiken bestaat, is grotendeels het gevolg van de interviews met de leerkrachten geschiedenis. De ene leerkracht vond het immers bijzonder belangrijk dat leerlingen goed voorbereid naar een museum gaan, dat ze de museumcodes kennen en dat hun verwachtingen aangescherpt worden. De andere leerkracht benadrukte dan weer het belang van een degelijke naverwerking.

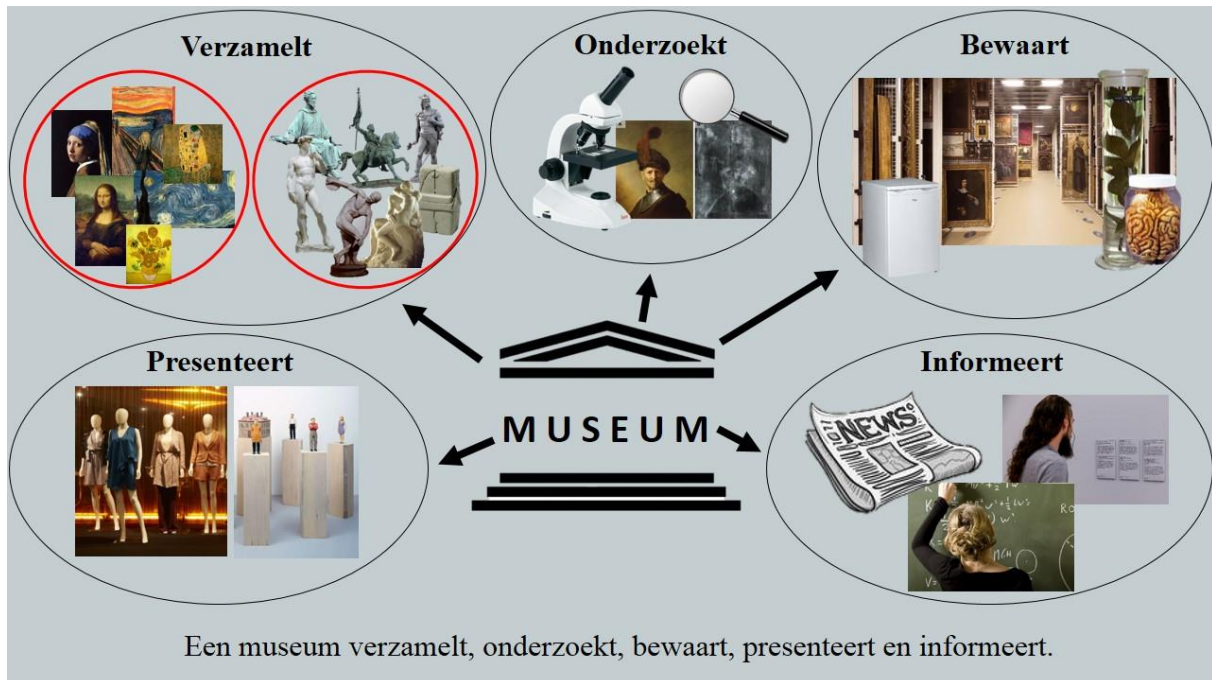
De lesmap is volledig opgemaakt in Indesign CS om een visueel aantrekkelijk en coherent geheel te bekomen.

2.3.1 Luik 1: voorverwerking

De voorverwerking is een pasklare les. Leerkrachten geschiedenis kunnen hiermee zonder veel voorbereiding aan de slag. De les focust op de termen museum, Gallo, Romeins en Tongeren. Hierin zitten meteen alle elementen van het 'Gallo-Romeins Museum in Tongeren' in vervat.

De les vertrekt van het begrip 'museum'. De leerlingen worden daarbij uitgenodigd om over eventuele museumervaringen te praten. Verder bouwend op hun ervaringen wordt dieper ingegaan op de verschillende aspecten van het museumleven. Deze worden door de leerlingen ontdekt via een mindmap. Centraal staat daarop het woord museum. Dit is met opzet gevat in de vormgeving van het UNESCO-logo. Dit logo verwijst immers naar erfgoed. Tegelijkertijd roept de gestileerde vorm het beeld van een Romeins gebouw op.

De leerlingen krijgen afbeeldingen van voorwerpen te zien. Wanneer ze de inhoud of betekenis van deze voorwerpen met elkaar in verband brengen, vinden ze het gezochte woord. Ieder woord verwijst telkens naar een activiteit of functie van een museum. De leerlingen achterhalen dus via een kwisvorm wat een museum doet, wat er gebeurt en waar het voor staat. De gevonden woorden leiden tot de ICOM-definitie die de kenmerken van een museum samenvat.

Afbeelding 5: dia werking museum conform ICOM-definitie

Na de analyse van een museum in zijn algemeenheid wordt via een fotospel verduidelijkt wat een archeologisch museum is. Daarbij aansluitend worden archeologische voorwerpen van het Gallo-Romeins museum getoond. Zo wordt hun interesse voor het Gallo-Romeins Museum geprikkeld. Tegelijkertijd wordt verteld dat het Gallo-Romeins Museum het verre verleden van de regio Limburg toont. Daarbij wordt aan de leerlingen gevraagd om Limburg op de kaart van België aan te duiden. Vandaar wordt even ingegaan op de inhoud van de eerste zaal van het museum. Zo leren de leerlingen waar het verhaal van het Gallo-Romeins Museum begint. Vervolgens wordt ingegaan op het begrip 'Gallo'. Het accent ligt daarbij op de stam van de Eburonen en Ambiorix. Op het werkblad van de leerlingen staan afbeeldingen van drie negentiende-eeuwse standbeelden. Eén daarvan is deze van Ambiorix in Tongeren. De leerlingen moeten de naam van Ambiorix bij dit beeld plaatsen. Daarna wordt het even toegelicht. De informatie hierover komt onder meer van de site van het Onroerend Erfgoed in Vlaanderen³².

³² Standbeeld Ambiorix. Geraadpleegd op 05.01.2016 via inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/200309

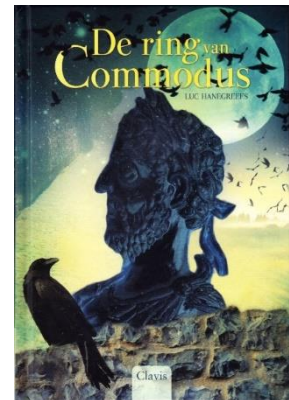
Van Ambiorix wordt overgestapt op de Romeinen. Het begrip 'Romein' wordt kort geduid via een vraaggesprek. Om dit op een eenvoudige en directe manier aan te brengen, is gebruik gemaakt van het boek *De Romeinen: eet, drink, schrijf, speel en kleed je als een Romein*³³. Dit is een praktisch doeboek voor kinderen en jongeren dat speels informeert over de Romeinse levensstijl.

Na deze toelichting volgt een literaire tekst over de opstand van de Eburonen. Dit verhaal is een vrije bewerking van informatie over de Eburonenopstand uit het boek *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen. Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*³⁴. Dit verhaal wordt door één of meerdere leerlingen voorgelezen, wat zorgt voor een sfeerscheppend moment.

De verovering van de regio en de romanisering leidt zo naar het woord 'Gallo-Romein' en de naam van het museum.

Het laatste begrip dat geduid wordt is 'Tongeren'. Leerlingen zien de ligging op de kaart van Limburg en vernemen via een kort vraaggesprek waarom het Gallo-Romeins Museum in Tongeren ligt. Daarbij wordt even gefocust op een topstuk van het museum: de ring van Commodus. Dit voorwerp wordt gekaderd door de leerlingen attent te maken op het boek *De ring van Commodus*³⁵ en deze keizer kort te duiden.

Van Commodus wordt overgestapt op zijn vader, Marcus Aurelius, omdat zijn uitspraak: 'Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging' het motto van het museum is. Om de leerlingen deze zin beter te laten begrijpen, moeten ze uit vier zinnen één kiezen die daar het best bij aansluit. Zo wordt de filosofie van het museum op een speelse manier duidelijker.

Afbeelding 6: cover

Nadat museum en inhoud toegelicht zijn, volgt een muzisch dramaspel waarin de leerlingen de gedragscodes van het museum op een creatieve manier leren. De inspiratie voor dit spel komt onder meer uit het boek *Honderd nieuwe dramaspelen*³⁶ en de brief *Vrij bezoek*³⁷ van het Gallo-Romeins Museum. Deze brief bevat likes en dislikes met betrekking tot een bezoek aan het museum en wordt gestuurd naar scholen die opteren voor een bezoek zonder begeleidende gids.

Tot slot krijgen de leerlingen een museumtrailer te zien. Deze is opgevat als een bioscooptrailer omdat dit deel uitmaakt van hun leefwereld. De trailer is gemaakt via de app I-Movie en prikkelt de leerlingen om verlangend naar het bezoek uit te kijken.

Buiten de museumtrailer wordt in deze les voortdurend gebruik gemaakt van PowerPointpresentaties. Dit niet alleen omdat het handig is, maar ook omdat het aanschouwelijk werkt. Net als in een museum worden de leerlingen op die manier via beelden met het verleden geconfronteerd. Zo sluiten les en museumbezoek sterk op elkaar aan.

De uitgewerkte introductieles staat in de bijlage bij luik 1.

³³ MacDonald, F. (2009). *De Romeinen. Eet, drink, speel en kleed je als een Romein*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij, p. 4.

³⁴ Berckmans, F. (1995). *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*. Hasselt: uitgave Provincie Limburg, pp. 4-6.

³⁵ Hanegreefs, L. (2014). *De ring van Commodus*. Hasselt: uitgeverij Clavis, 194 pagina's.

³⁶ Rooyackers, P. (2003). *Honderd nieuwe dramaspelen*. Katwijk aan Zee: uitgeverij Pantha Rhei, p. 99.

³⁷ Tilkin N. (Lector P.K.V. / stafmedewerker educatieve dienst Gallo-Romeins Museum). (vrij bezoek). Persoonlijke communicatie [Epos] op 31.03.2016

2.3.2 Luik 2: museumbezoek

Dit luik is het eigenlijke museumbezoek en is in verschillende fases tot stand gekomen. Om tot de realisatie van dit deel te komen is een lange weg afgelegd. In eerste instantie moet je een goed beeld van het museum zien te krijgen en de inhoud historisch en thematisch kunnen plaatsen. Het verwerven van deze kennis en inzichten vraagt veel onderzoek en komt slechts geleidelijk tot stand. Hier is het gezegde van toepassing: 'hoe meer je weet, hoe meer je beseft dat je weinig weet'. Volgende stap is de verworven inzichten vertalen in bruikbaar lesmateriaal op het niveau van leerlingen eerste graad secundair onderwijs. Dit was niet evident. In eerste instantie werd materiaal aangeboden dat leerkrachten moest helpen om met hun leerlingen het museum te bezoeken. Na een tijd werd daarvan afgestapt en werd gefocust op de leerlingen. Verschillende rondgangen werden uitgewerkt om leerlingen het museum te laten verkennen. De eerste opzetten waren vooral instructief. Gaandeweg werd overgeschakeld op meer innovatieve en creatieve verkenningen van het museum. Het zoeken naar een parcours waarin het inhoudelijke en creatieve een coherent geheel vormt, was een lange weg van vallen en opstaan.

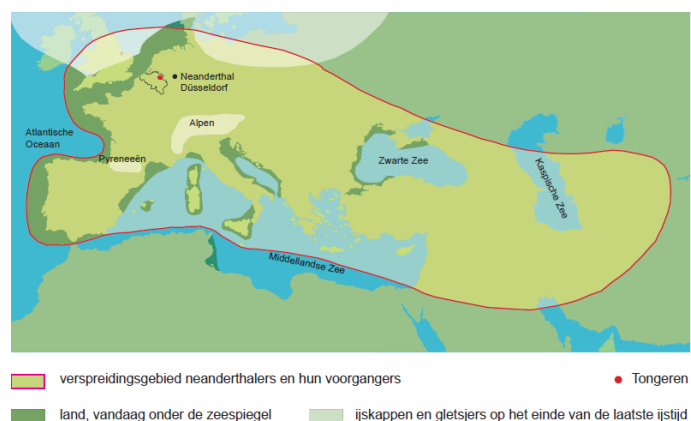
Fase 1

In de eerste opzet is gekozen voor een werkmap met informatie en vragenreeksen voor de leerkrachten. Bedoeling is dat ze een beeld krijgen van het museum, waarmee ze zelf een rondleiding kunnen uitwerken. Informatie die op de paneelteksten staat, wordt hierin verkort weergegeven. Enkel een museumintroductie en zaal 0 zijn op die manier uitgewerkt. Het parcours van het museum is hierbij gevolgd. Aan ieder item zijn een aantal vragen toegevoegd waarmee de leerkrachten een vraaggesprek kunnen voeren.

Deze versie is opgebouwd als een soort catalogus voor leerkrachten. Om de leerkrachten een beeld van het museum te geven, zijn veel foto's ingelast. Dat zorgt voor aantrekkelijkheid en herkenningpunten. De esthetiek overvleugelt hierbij echter de schaarse informatie. Daarvan is afgestapt omdat leerkrachten meer behoefte hebben aan informatie en een goede leidraad dan esthetiek.

Fase 2

Een tweede versie bouwt verder op het eerste stramien. Het idee van een soort catalogus waarmee leerkrachten een rondleiding kunnen uitwerken, blijft behouden. De presentatie is echter meer in overeenstemming met de inhoud. De informatie is uitgebreid. De museumteksten zijn meer uitgediept en gecombineerd met gegevens uit andere bronnen. Voor de omschrijving van de neanderthaler is daarbij gebruik gemaakt van *Neanderthalers in Europa*³⁸.

Afbeelding 7: kaart verspreiding neanderthalers

³⁸ Auffermann, B. & Orschiedt, J. (2003). *Neanderthalers in Europa*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds NV.

Om de neanderthaler nog beter te duiden, is er ook een kaart van het verspreidingsgebied van deze mensensoort ingelast. De informatie in het museum over rendierjagers en tentenkamp is dan weer aangevuld met gegevens uit het boek *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*³⁹. Ook de vragenlijsten zijn uitgebreid. Om de leerkrachten toe te staan hun parcours beter uit te stippelen, is een kaart van zaal 0 toegevoegd.

Beide eerste versies hebben echter het groot nadeel dat de leerkrachten geen pasklare rondleiding krijgen, maar deze zelf nog moeten uitwerken. Het aangeboden is bovendien, op de vragen na, louter informatief. Voor de creatieve invulling moet de leerkrachten zelf zorgen. Daardoor mist deze aanpak zijn uiteindelijke doel: het aanbieden van een pasklare museumverkenning.

Fase 3

Hierin is afgestapt van het catalogusmodel. De map richt zich nu rechtstreeks tot de leerkrachten en nodigt hen uit om het museum te bezoeken. Het museum wordt voorgesteld en de leerkrachten worden geënthousiasmeerd om het museum met hun leerlingen te bezoeken. Daarbij is rekening gehouden met het feit dat een groep vaak uit zestig leerlingen bestaat die min of meer hetzelfde zien. Ervaring leert de museummedewerkers dat een bezoek niet langer dan anderhalf uur mag duren.

Rekening houdend met deze vaststellingen is het concept van het bezoek gewijzigd. Om het museumbezoek vlot te laten verlopen wordt de groep ingedeeld in vier subgroepjes. Zo kunnen de leerlingen goed de voorwerpen zien en beter begeleid worden. Bovendien maken kleine aantallen een actieve aanpak mogelijk. Ieder subgroepje wordt door een afzonderlijke leerkracht door het museum geloodst.

Het bezoek start met het kijken naar het motto van het museum in de inkomhal. Een onderwijsleergesprek herinnert hen aan de doelstelling van het museum: geschiedenis is het geheel van oorzaak-gevolg relaties.

Het bezoek voert de leerlingen verder door bijna het hele museum. Bedoeling is om in elke zaal vier thema's te behandelen. De groepen maken kennis met elk thema via een doorschuifstelsel. Hierbij worden grondplannen gevoegd met het praktisch verloop.

In dit concept heeft de leerkracht een actieve rol. Hij laat de leerlingen kennismaken met het museum, de inhoud en de thema's via uitgeschreven onderwijsleergesprekken. Daarnaast krijgen de leerlingen ook opdrachten waarmee ze creatief museumaspecten verkennen. Het thema 'werktuigen' in zaal 0 wordt zo naast een leergesprek verrijkt door het invullen van 'identiteitskaarten'. De inspiratie voor deze doe-opdracht is ontleend aan het boek *Creatief met voorwerpen*⁴⁰. Dit boek is geen historisch doeboek, maar biedt tal van ideeën om voorwerpen op een originele manier te bekijken en te beleven. Bij het thema 'mens en klimaat' wordt muzische expressie ingeschakeld.

Onder elk thema staat extra informatie die het mogelijk maakt om in te spelen op bijkomende vragen van leerlingen.

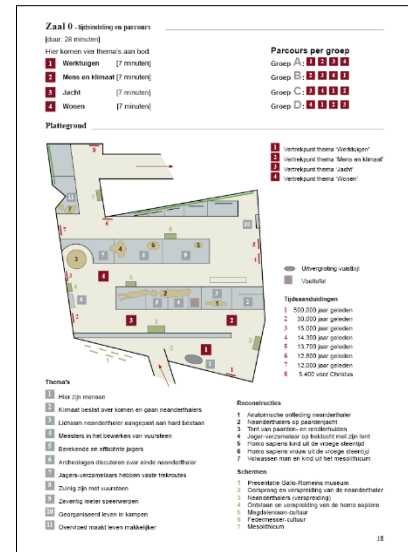
Van deze fase is enkel zaal 0 uitgewerkt.

³⁹ Berckmans, F. (1995). *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*. s.l.: Provincie Limburg.

⁴⁰ Brasseur, P. (2009). *Creatief met voorwerpen*. Brussel: uitgeverij Casterman, p. 52.

Fase 4

De vorige opzet werd grotendeels behouden, maar anders uitgewerkt. Van de begeleidende leerkrachten zijn doorgaans er slechts één of twee leerkrachten geschiedenis. Voor leerkrachten uit een andere vakdiscipline is het niet evident om leerlingen door een archeologisch museum te loodsen. Daarom wordt geopteerd voor een bezoek waarbij de leerkrachten een begeleidende rol hebben. Het museumbezoek vindt dus plaats zonder gidsen. De leerkrachten nemen de rol van begeleider op zich, want ook een leerkracht wiskunde of Nederlands moet een groepje leerlingen kunnen begeleiden. De leerlingen verkennen het museum zelfstandig via werkblaadjes met opdrachten. Die voeren hen door bijna het hele museum. In elke zaal worden telkens vier thema's behandeld. De vier groepen maken kennis met elk thema via een doorschuifstelsel. Het praktisch verloop hiervan staat op bijgevoegde grondplannen. De begeleiders zien erop toe dat de leerlingen bij het juiste vertrekpunt starten en tijdig doorschuiven.

Afbeelding 8: grondplan zaal 0

Op de lesblaadjes van de leerlingen staan telkens kleine grondplannen met aanduiding van de locatie(s) waar ze opdracht(en) moeten uitvoeren of informatie kunnen vinden. Op die manier kunnen de leerlingen zelfstandig het museum verkennen. In de werkbundel starten de opdrachten van elke zaal met een tijdband. Zo kunnen de leerlingen het chronologisch vervolg van het museum beter begrijpen. Om deze tijdbanden te maken, werd voor de visuele vormgeving gekeken naar de *Kidsgids, op zoek naar museumschatten*⁴¹. De leerkrachten hebben een ingevulde versie van de werkbundel. Bij ieder thema wordt daarop het doel van de opdracht verduidelijkt. Zo weet de leerkracht waarom de leerlingen deze moeten uitvoeren en wat ze eruit leren.

De uitgewerkte thema's per zaal zijn:

Zaal 0

- **werktuigen:** De leerlingen maken kennis met verschillende werktuigen. Ze ontdekken die door van enkele stenen voorwerpen een identiteitskaart te maken. Het oudste is 500.000 jaar oud. Daarvan krijgen ze een ingevulde identiteitskaart die hen toont hoe ze de andere moeten invullen. Aan de hand van de ingevulde identiteitskaarten wordt de evolutie van de vuursteentechniek verduidelijkt. Ieder groepje krijgt een zelf in te vullen rapport van een vuurstenen gebruiksvoorwerp uit een andere periode. Op deze identiteitskaart moeten de leerlingen het gebruiksvoorwerp tekenen en de gegevens invullen. De groep moet zich voor deze opdracht opsplitsen in drie groepjes van vijf leerlingen. De samenstelling van deze groepjes mag niet veel tijd in beslag nemen. Als de leerlingen niet spontaan tot groepsverdeling komen, doet de begeleider dat. De begeleider ziet er ook op toe dat de opdracht binnen de gestelde tijd afgerond wordt.

Afbeelding 9: identiteitskaart

⁴¹ Bourgeois, A. & Manshoven, E. & Tilkin, N. (2005). Kids-Gids. Op zoek naar museumschatten. Overpelt: Drukkerij Vaes, pp. 2-3.

- **mens en klimaat:** De leerlingen maken kennis met de klimaatwisselingen waarmee de vroege mensen geconfronteerd worden. Aan de hand van de teksten en de schilderijen op de museumpanelen lossen ze vragen op. Ze leren ook over de neanderthaler die goed in koude omstandigheden kan overleven.
- **jacht:** Vertrekkend van de reconstructie van de op paarden jagende neanderthalers gaan de leerlingen op zoek naar andere jachtmethodes. Aan de hand van meerkeuzevragen ontdekken de leerlingen de redenen van de gewijzigde jachtmethodes.
- **wonen:** Vertrekkend van de tent gaan de leerlingen naar de wandschildering van het tentenkamp. De leerlingen beantwoorden vragen waarmee ze de woonwijze van de vroege mensen in de regio leren kennen. De correcte antwoorden vormen in een kruiswoordraadsel samen het woord: 'nomaden'. Daarmee wordt verduidelijkt dat de mens tijdens de lange periode, die zaal 0 overspant, geen vaste woonplaats heeft. Het kruiswoordraadsel in deze opdracht is geïnspireerd op een soortgelijke opdracht uit *Het prehistorie doeboek*⁴².

Zaal 1

- **aardewerk:** De leerlingen leren dat de wereld veranderd is. Naast jagers-verzamelaars leven er nu voor het eerst landbouwers in de regio. Die maken aardewerk. De leerlingen ontdekken hoe ze die potten maken en versieren. De leerlingen achterhalen dit door op vier plaatsen halt te houden. Voor de opdrachten van dit thema is vertrokken van enkele ideeën uit *Het prehistorie doeboek*⁴³.
- **landbouw en veeteelt:** Vertrekkend van de houthakker ontdekken de leerlingen hoe de komst van landbouwers het leven in deze regio verandert. Ze maken kennis met de revolutie die ploeg en kar teweegbrengen. Daarnaast leren ze hoe het houden van vee het levenspatroon van de mens wijzigt. De leerlingen achterhalen dit door op drie plaatsen halt te houden.
- **dood en begraven:** De leerlingen leren hoe de landbouwers hun doden begraven. Ze ontdekken dat dit niet steeds op dezelfde manier gebeurt. Ze komen ook te weten dat graven veel vertellen over maatschappelijke veranderingen. De leerlingen achterhalen dit door op vier plaatsen halt te houden. Ze plaatsen voorwerpen van rijke en arme mensen in een passende grafkuil. Deze opdracht is vrij geïnspireerd op een verwante uit de *Kidsgids, op zoek naar museumschatten*⁴⁴.
- **Eburonen:** De leerlingen maken kennis met de opstand van de Eburonen tegen de Romeinse bezetter door het kijken naar een film die tegelijkertijd spannend en leerrijk is. Daarna ontdekken ze de verschillen in uitrusting van de Romeinse soldaten en de Eburonenkrijgers aan de hand van de wandschildering die het treffen tussen beide groepen toont.

⁴² Dr. Verhart, L. (2005). *Het prehistorisch doeboek*. Utrecht: Ecoplus, p. 3.

⁴³ idem p. 11

⁴⁴ Bourgeois, A. & Manshoven, E. & Tilkin, N. (2005). *Kids-Gids. Op zoek naar museumschatten*. Overpelt: Drukkerij Vaes, p. 37

Zaal 2

- **stadsleven:** De leerlingen maken kennis met de Romeinse stad Tongeren. Aan de hand van de maquette leren ze hoe die stad eruit ziet en welke de voornaamste gebouwen en plaatsen zijn. Daarnaast nemen ze nog even een kleine inkijk in een stadswoning via een fragment van een mozaïekvloer.
- **ijdeluizen:** De leerlingen leren dat lichaamsverzorging in de Romeinse samenleving heel belangrijk is. Ze maken kennis met badgebouw en badritueel. Ze kijken aandachtig naar enkele olie- of parfumsflesjes en één van de topstukken van het museum: de zegelring van Commodus. De opdracht rond de olie- en parfumsflesjes is vrij geïnspireerd op een idee uit *Het prehistorie doeboek*⁴⁵.
- **goden en godinnen:** De leerlingen maken kennis met enkele Romeinse, een Keltisch-Germaanse en een Frygische god. Ze leren waarvoor deze goden aanbeden worden. Ook leren ze hun attributen kennen. Dit gebeurt door het invullen van 'paspoorten'.
- **dood en begraven:** De leerlingen leren hoe het Romeinse dodenritueel verloopt. Dat gebeurt aan de hand van de reconstructie van een begrafenistoet, een videopresentatie en een tekstpaneel. De leerlingen zetten daartoe beelden van het begrafenisritueel in de goede volgorde. Daarnaast nemen ze ook een kijkje in de inhoud van twee graven van rijke villabewoners. Ze plaatsen daarbij afbeeldingen van grafinhouden bij de passende persoon.

Door deze thema's maken de leerlingen kennis met enkele accenten en rode draden van het museum die in het verkennend onderzoek aan bod komen. Er is hierbij rekening gehouden met de aspecten van het historisch referentiekader.

Deze opzet werd uitgetest. Een klas van veertien leerlingen uit de eerste graad van het Miniemeninstituut uit Leuven bezocht na de introductieles (luik 1: evaluatie hiervan staat bij 2.4.1) het museum met de lesblaadjes. De opdrachten spraken de leerlingen aan. Het niveau was goed ingeschat, maar de hoeveelheid aan opdrachten was te groot. De exploratie van zaal 0 die geschat was op een half uur nam daardoor meer tijd in beslag. Daardoor kon het laatste thema niet uitgevoerd worden. De lesblaadjes bevatten ook teveel omkaderende informatie en verhalende teksten. Het lezen van paneelteksten om opdrachten te kunnen uitvoeren, neemt al heel wat tijd in beslag. Ook werd duidelijk dat een grotere groep nog meer problemen zou hebben. Een museumverkenning met een strak doorschuifstelsel is dan ook niet ideaal.

Fase 5

Na evaluatie van het klasbezoek is van het doorschuifstelsel afgestapt en gekozen voor een vrije aanpak, waarbij de leerkracht kan kiezen uit het aangeboden materiaal.

Om een bezoek te beperken tot maximum anderhalf uur zijn een reeks opdrachten geschrapt, is de inhoudelijke informatie ingekort en zijn de meeste verhalende teksten weggelaten. De ingekorte lesblaadjes zijn getransformeerd tot fiches.

Iedere fiche behandelt één thema binnen een zaal en bestaat uit één tot maximum drie opdrachten die in relatief korte tijd kunnen ingevuld worden. De lay-out van de fiches is gelijk aan deze van de lesblaadjes. Zo blijft de visuele link met het museum intact. Een visueel aantrekkelijke fiche nodigt immers uit om aan de slag te gaan. Wat mooi oogt wordt immers doorgaans met meer respect behandeld. Net als op de lesblaadjes staan op de fiches kleine zaalplannen met aanduidingen, waardoor de leerlingen gemakkelijk zonder externe hulp weten waarnaartoe.

⁴⁵ Dr. Verhart, L. (2005). *Het prehistorisch doeboek*. Utrecht: Ecoplus, p. 11.

De thema's en de indeling ervan zijn gelijk aan deze van de lesblaadjes. Ondanks de beperking van de opdrachten zijn de doelstellingen integraal behouden. Wel zijn er minder opdrachten en dus ook minder stopplaatsen.

Wijzigingen ten aanzien van fase 4 zijn:

Zaal 0

- **werktuigen:** het invullen van 'identiteitskaarten' van stenen gebruiksvoorwerpen is bewaard. Deze opdracht wordt door de leerkracht van Leuven en de geïnterviewde leerkrachten als interessant en verrassend ervaren. Ze laat de leerlingen kennismaken met de diversiteit van de werktuigen en de transformatie die ze ondergaan door techniekverfijning. Wel is de overbodige slotconclusie weggelaten.
- **mens en klimaat:** deze opdracht is gevoelig ingekort. Een opdracht met waar/niet waar-vragen over klimaatwisselingen is verwijderd. De exploratie van de anatomische reconstructie van de neanderthaler en de gevolgen die daaruit getrokken kunnen worden, is behouden. Deze opdracht wordt origineel en leerrijk gevonden door de leerkrachten.
- **jacht:** deze opdracht is grotendeels behouden. Enkel het aanduiden van de dieren waarop de neanderthalers jagen, is weggelaten.
- **wonen:** deze opdracht is ongewijzigd.

Zaal 1

- **aardewerk:** een verhalende tekst over 'Odarik, de beste pottenbakker van zijn groep' is behoorlijk ingekort, zodat de leerlingen slechts na het lezen van een paar zinnen aan de slag kunnen. Een opdracht over de vindplaatsen van het aardewerk is weggelaten.
- **landbouw en veeteelt:** De verhalende tekst over 'Nurrik, de boomhakker' is ingekort. Een opdracht over de voor- en nadelen van het woonstalhuis is verwijderd.
- **dood en begraven:** hier werden opdrachten over leefgebied en urneveldcultuur en het herkennen van urnen via vorm en versiering weggelaten.
- **Eburonen:** deze opdracht is integraal behouden.

Zaal 2

- **stadsleven:** de introductietekst over het Romeinse Tongeren is ingekort. Een opdracht waarbij zinnen over de stadstructuur correct verbonden moeten worden, is weggelaten. Ook de introttekst van de opdracht over het mozaïek is korter gemaakt.
- **ijdeltuinen:** hier is een opdracht over het badhuis als sociale ontmoetingsplaats verwijderd. Ook een opdracht over het badritueel is weggelaten.
- **goden en godinnen:** de introductie is kleiner. De opdracht over godenbeeldjes is ingekort.
- **dood en begraven:** een verhalende tekst is volledig verwijderd. De doe-opdrachten zijn behouden.

De slotvraag op de lesblaadjes is behouden, maar is een afzonderlijke fiche geworden. Daarmee worden de leerlingen aangespoord om te reflecteren over hun museumervaring.

De fiches hebben het voordeel dat leerkrachten de thema's kunnen kiezen die de leerlingen ontdekken. Zo kan een grote link gelegd worden tussen wat de leerlingen in de klas zien en de museumexploratie.

Bovendien is de speelruimte door deze aanpak ruimer. Leerkrachten kunnen à la carte een keuze maken uit de thema's en opdrachten. Daardoor kunnen ze het parcours laten kaderen binnen hun lesdoelstellingen en de behandelde leerstof. Uit bevraging van leerkrachten geschiedenis blijkt immers dat leerlingen van het eerste jaar secundair onderwijs over de prehistorie leren, terwijl de Romeinse periode in het tweede jaar aan bod komt.

Voordeel is ook dat een school die minder tijd heeft, omdat het bezoek bijvoorbeeld kadert binnen een stadsbezoek, een beperkte keuze kan maken zonder aan nut te moeten inboeten. Leerkrachten die niet het hele museum willen bezoeken, maar de focus willen leggen op de in de klas behandelde periode kunnen dit probleemloos met de fiches. Bij het samenstellen van de fiches is trouwens rekening gehouden met de doelstellingen van de onderwijsnetten, zodat de leerkrachten hier geen extra tijd in hoeven te stoppen. Het idee van een pasklaar aanbod blijft dus behouden. Alleen is de keuzevrijheid aanzienlijk verruimd.

Daarnaast kan ook gekozen worden om toch het hele museum te doorlopen, maar enkel voor bepaalde thema's te kiezen. Leerkrachten leggen immers persoonlijke accenten in hun lessen. Met de fiches en het vrij parcours kan dit doorgetrokken worden in het museum. Dit is vooral voor thema's als 'wonen' en 'dood en begraven', die in meerdere zalen aan bod komen, interessant. Bijkomend voordeel is dat leerlingen zo de rode draden van het museum ontdekken.

2.3.3 Luik 3: naverwerking

Inhoudelijk

De inhoudelijke naverwerking is een les die afhankelijk van het gekozen parcours en de thema's geheel of gedeeltelijk in de klas kan gegeven worden.

De les refereert aan de persoonlijke reflectie die de leerlingen op de slotfiche invulden. De les start dan ook met een bevraging over hun appreciatie van het bezoek.

Daarna volgt een gesprek over de museumindeling en de reden daarvan. Dit is enkel voor leerkrachten die fiches uit elke zaal kozen van belang.

De les bestaat in zijn geheel uit drie delen: een herbeleving van indrukken uit zaal 0, 1 en 2. Leerkrachten die met leerlingen het hele museum verkenden, kunnen de les volledig gebruiken. Leerkrachten die met hun leerlingen zaal 0 en/of zaal 1 (de prehistorie) bezochten, kunnen zich beperken tot dit deel van de naverwerking. Hetzelfde geldt voor leerkrachten die met hun leerlingen enkel de Romeinse periode bekeken. Zij kunnen probleemloos enkel het laatste deel van de les gebruiken.

Ieder lesdeel begint met de projectie van een tijdband. Deze is dezelfde als op de fiches van het museumbezoek. Zo krijgen de leerlingen een eerste reminder en weten ze precies over welke periode het gaat. Omdat de afbeeldingen op de tijdband voorwerpen uit het museum zijn, is er automatisch een link met het bezoek.

- **Lesdeel zaal 0**

Aan de leerlingen wordt gevraagd of ze in deze periode zouden willen leven of niet. De leerlingen motiveren hun keuze. Daarna wordt de inhoud van de zaal kort via een vraaggesprek in herinnering gebracht. Tot slot volgt een kort debat/brainstorm over het uitsterven van de neanderthaler en is een link naar actueel nomadisme.

- **Lesdeel zaal 1**

Hierin wordt gestart met het begrip 'landbouw' en de manier waarop de eerste boeren leefden. Van leven wordt overgestapt op begraven. Kort worden even herhaald hoe de landbouwers uit zaal 1 hun doden begroeven. Er wordt daarbij via een vraaggesprek een link gelegd naar huidige begrafenismethoden.

Ook hier wordt aan de leerlingen gevraagd wie wel of niet in deze periode zou willen wonen en waarom. Omdat het over de landbouwperiode gaat, mogen de voorstanders de tegenstanders proberen te overtuigen. Ze moeten daarbij gebruik maken van elementen die in het museum aan bod komen.

▪ Lesdeel zaal 2

Dit lesdeel begint met een korte herhaling van de Romeinse inval en gaat meteen over naar de romanisering van de regio. Daarna ligt de focus volledig op de Romeinse stad Tongeren. Van de belangrijkste gebouwen wordt het forum in de kijker geplaatst. Dit gebouw wordt vergeleken met actuele gebouwen die een gelijkaardige functie hebben. Daarna volgt een dramaspel dat zich afspeelt in een denkbeeldig forum. De inspiratie voor dit spel komt van de website *De Ambrassade, bureau voor jonge zaken*⁴⁶. Hierop staat een werkvorm over het forum die niet sterk uitgediept is. Deze werd voor de drama-opdracht van dit lesdeel gevoelig uitgebreid en gelinkt aan de situatie van Romeins Tongeren.

De leerlingen kruipen in de huid van de bewoners van het Romeinse Tongeren. De improvisatie vertrekt van een probleemstelling. Er moet dringend graan geleverd worden om de troepen aan de Rijn te bevoorraden. Gebeurt dat niet, dan zijn ze wellicht niet langer in staat om de Rijn te bewaken en kunnen de Germanen Tongeren aanvallen. Gebeurt dat wel, dan dreigt er hongersnood in de stad. De leerlingen krijgen allemaal een rol. Eén doel van het spel is om op een speelse manier het Tongeren van toen te beleven. Een ander doel is de leerlingen laten ondervinden dat politieke keuzes maken van alle tijden is. Daardoor is dit lesdeel zowel een historische oefening als een oefening in maatschappijleer. Wat de uitkomst van het spel ook is: de leerlingen ondervinden daardoor hoe correct het motto van het museum is.

Creatief

Om de museumbeleving vakoverschrijdend te laten zijn, worden creatieve opdrachten aangeboden. Die zijn gebruiksklaar voor leerkrachten plastische opvoeding. Net als bij de vorige lessen (voorverwerking en inhoudelijke naverwerking) is hierbij een PowerPointpresentatie gevoegd.

Opdracht 1: Ontwerp de tent van je dromen

Afbeelding 10: ontwerp droomtent

Deze opdracht richt zich tot leerlingen die zaal 0 bezochten en de fiche 'wonen' invulden. Via een onderwijsleergesprek wordt verteld over de jagers-verzamelaars en hun manier van leven. De reconstructie van de tent van de jagers-verzamelaars wordt vergeleken met hedendaagse tenten.

Er worden verschillende afbeeldingen van tenten getoond (circustent, yurt, berbertent, tipi, feesttent, kampeertent). De tenten worden met elkaar vergeleken qua vorm, gebruikte materialen, kleuren en motieven, ...

Bedoeling is dat de leerlingen een collage maken van hun eigen droomtent. Vormgeving, decoratie, kleur en materiaal moeten hen typeren.

⁴⁶ Werkvorm Het forum!. Geraadpleegd op 2.05.2016 via ambrassade.be/werkvormen/het-forum

De jagers-verzamelaars maakten tenten van rendier- en paardenhuiden omdat ze daarop jagen. De tent vertelt dus over hun leven. Zo moet ook het tentontwerp van de leerlingen zichtbaar over hun leven/dromen/verwachtingen gaan.

De leerlingen ontwerpen een originele tentvorm op een A4blad en kleven daarop stukjes stof, touwen en draden tot een mooi geheel.

Opdracht 2: Ontdek de bandkeramieker in jezelf

Deze opdracht is bedoeld voor leerlingen die zaal 1 bezochten en de fiche ‘aardewerk’ invulden. Een onderwijsleergesprek maakt duidelijk waarom aardewerk zo typisch is voor landbouwers. Herinneringen aan potten uit het museum worden opgeroepen. Daarna wordt gefocust op de bandkeramische pot die het ijkpunt van zaal 1 is. Om te kijken hoe de eerste landbouwers hun potten maakten, wordt het museumfilmpje van het productieproces bekeken. Na het bekijken van het filmpje worden daarvan beelden getoond in willekeurige volgorde. De leerlingen moeten de stappen om een bandkeramische pot te maken in goede volgorde plaatsen via nummering.

Daarna moeten de leerlingen op deels dezelfde manier een pot maken. Ze moeten hun pot versieren met de typische bandkeramische basismotieven. Deze moeten ze in hun pot kerven.

Afbeeldingen 11-17: opbouwfasen aardewerken pot

Opdracht 3: Ontwerp je eigen mozaïekvloer

Deze opdracht is bedoeld voor leerlingen die zaal 2 bezochten en de fiche ‘stadsleven’ invulden. De leerlingen krijgen een detail te zien van het mozaïek uit de stadswoning en een tekening van het volledig gereconstrueerde mozaïek. Er wordt aan de leerlingen gevraagd wat een mozaïek is, hoe die gemaakt wordt en welke soorten mozaïeken er zijn (abstracte en figuratieve). De leerlingen krijgen vormvoorbeelden te zien en leren dat je met één basismotief veel patronen kunt maken.

Afbeelding 18: mozaïekontwerp

Daarna mogen ze zelf aan de slag. Ze ontwerpen eerst een basismotief. Door dit te combineren ontstaat een patroon. Dit patroon wordt met papiersnippers (zwart, wit en twee kleuren) beplakt tot een heuse mozaïek.

Ideeën voor deze opdracht komen uit:

*De Romeinen: eet, drink, schrijf, speel en kleed je als een Romein*⁴⁷.

*Als een echte artiest*⁴⁸.

*Het Oude Rome*⁴⁹.

*Cursus Plastische Opvoeding 1b. Decoratieve kunst: repeterend motief en patroon*⁵⁰.

Opdracht 4: Ontwerp je eigen zegelring

Afbeelding 19: ontwerp zegelring

Deze opdracht is bedoeld voor leerlingen die zaal 2 bezochten en de fiche 'ijdeluiten' invulden.

De leerlingen beginnen met eigen kenmerken te noteren. De leerkracht leest deze daarna klassikaal voor. De leerlingen raden over welke medeleerling het gaat.

Vervolgens wordt de ring van Commodus geprojecteerd. Daar worden vragen over gesteld die de museumervaring opfrissen.

Aan de afbeelding op de ring is Commodus te herkennen. Een vraagsprek maakt duidelijk waaraan. Ook wordt verduidelijkt wat een zegelring is en waar deze voor gebruikt wordt.

De ring van Commodus heeft een persoonlijk karakter. De leerlingen ontwerpen vervolgens een zegelring met eigen kenmerken. Ze maken twee ontwerpen. De beste wordt op een blad, waarop Commodus' zegelring staat, geplaatst. De lijnen of vlakken van het ontwerp worden met zwarte lijnen overtrokken. Als het een echte zegelring was, zouden deze de afdruk vormen.

Inspiratie voor het ontwerpen van een eigen zegelring komt uit de publicatie *Dada. De Griekse en Romeinse oudheid*⁵¹ waar Romeinse munten gepersonaliseerd worden.

⁴⁷ MacDonald, F. (2009). *De Romeinen. Eet, drink, speel en kleed je als een Romein*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij, pp. 18-19.

⁴⁸ Lacey, S. (2010). *Als een echte artiest*. Brussel: Uitgeverij Casterman, pp. 106-107.

⁴⁹ Fix, A. (2009). *Het oude Rome*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij, pp. 22-25.

⁵⁰ Steegmans, J. (2012). *Cursus Plastische opvoeding 1b. Decoratieve kunst: repeterend motief en patroon*. Hasselt: PHL, pp. 1-2.

⁵¹ Monchy, S. (2014). *Dada. De Griekse en Romeinse oudheid*. Eindhoven: Plint, pp. 36-37.

2.4 Reflectie

2.4.1 Evaluatie luik 1: voorverwerking

De introductieles aan de leerlingen handel van het tweede jaar secundair onderwijs van de Miniemenschol in Leuven leidde tot onderstaande conclusies:

Joeri Vanbrusselt, de leraar geschiedenis van deze klas, was bijzonder tevreden over deze les. Hij was aangenaam verrast door situering van de periodes die in het museum aan bod komen. Zelf geeft hij ieder jaar voorafgaand aan een bezoek aan het Gallo-Romeins Museum ook een toelichting. Hij doet dat echter minder diepgaand en vindt deze aanpak beter.

De toelichting over de werking van een museum conform de ICOM-definitie vindt hij bijzonder goed. Hij vindt het geweldig dat leerlingen op een speelse manier leren wat een museum allemaal doet. De mind-map en de gekozen foto's spraken hem aan. Het feit dat leerlingen de definitie achterhalen via een fotomontage vindt hij fris en origineel.

Ook het aanbrengen van de gedragscodes van het museum vindt hij positief. Het inlassen van een theateraal moment vindt hij goed omdat het onspannend werkt.

De heer Vanbrusselt gaat deze les volgend jaar ter voorbereiding aan het bezoek van het Gallo-Romeins Museum gebruiken. Hij gaf tot nu toe steeds een korte introductie, maar vindt een volledig lesuur nuttiger⁵².

Eigen bevinding na de les in Leuven:

De les valt perfect binnen de timing van een lesuur. De leerkracht hoeft zich niet te haasten om deze te geven.

De leerlingen zijn enthousiast over de fotomontages. Ze raden vlot de betekenis en komen zo gemakkelijk tot de museumdefinitie.

Bij het aanduiden van voorwerpen die in een archeologisch museum horen, duiden sommige ook de Mona Lisa aan. Dit lesonderdeel is dan ook interessant omdat de leerlingen op die manier gemakkelijker begrijpen wat een archeologisch museum is.

Het aanduiden van de provincie Limburg vormt voor de leerlingen, ook al wonen ze buiten deze provincie, geen probleem.

Het verhaal 'Ambiorix lokt de Romeinen in de val' spreekt hen aan. Vooral het voorlezen vinden ze leuk.

De betekenis van de uitspraak van Marcus Aurelius (motto van het museum) kunnen ze vlot linken met de goede zin. Deze zin werkt goed omdat ze daarmee duidelijk begrijpen waar het motto van het museum voor staat.

Het uitbeelden van de gedragscodes vinden ze heel leuk. Toneelspelen zorgt duidelijk voor een moment van ontspanning.

De museumtrailer mist zijn effect omdat het programma om deze te bekijken niet op de pc van de klas geïnstalleerd is. De leerlingen moeten de trailer daardoor op mijn laptop bekijken. Dit scherm is echter te klein om daarmee het gewenste effect te verkrijgen.

⁵² Vanbrusselt, J. (leerkracht geschiedenis). (evaluatie voorverwerkingsles). Persoonlijke communicatie [gesprek] op 09.05.2016. Leuven.

Evaluatie van de les door twee geschiedenislerkrachten. Deze leerkrachten hebben de les aandachtig gelezen en concluderen:

Mevrouw Dorien Royakkers vindt dat de les een goed beeld geeft van het museum. Ze vindt dat de les goed gestructureerd is. Ze wijst erop dat het belangrijk is om de Romeinen te situeren in ruimte en tijd. Ze vindt het voornaam dat leerlingen weten wie ze zijn en waar en wanneer ze leefden. Deze duiding ontbrak in de eerste versie. Na deze suggestie is dit aangepast en is er een kaart van het Romeinse rijk aan de PowerPointpresentatie toegevoegd. Ze vindt de doelstellingen goed gekozen. Ze sluiten goed aan bij de lesdoelen van het VVKSO. Ze vindt het positief dat er aandacht is voor de gedragscodes van het museum en vindt de manier waarop deze worden aangebracht fris en aantrekkelijk⁵³.

De heer Stijn Schepers vindt de les degelijk onderbouwd. De lesinhoud geeft de kern van het Gallo-Romeins Museum goed weer zonder teveel vooraf prijs te geven. Hij is ervan overtuigd dat deze les een goede voorbereiding is om het Gallo-Romeins Museum te bezoeken. Deze les helpt de leerlingen om het museumbezoek te kaderen⁵⁴.

2.4.2 Evaluatie luik 2: museumbezoek

Het tweede luik is zoals al vermeld het resultaat van een hele reeks bijsturingen. De definitieve versie is er gekomen na evaluatie van het museumbezoek van de leerlingen handel 1ste graad secundair onderwijs van de Miniemenschool in Leuven. Dit bezoek toonde de knelpunten van een bezoek met lesblaadjes. Hieronder volgt een verslag van dit bezoek omdat de ervaringen die daarbij opgedaan werden, leiden tot het eindresultaat: een gebruiksklare reeks fiches waarmee leerkrachten een parcours naar keuze kunnen samenstellen.

Het bezoek van de klas uit Leuven startte in de inkomhal bij het museummotto. Uit het vraaggesprek bleek dat de leerlingen de inhoud van het motto door de introductieles goed begrepen. Ze brachten zelf de omschrijving oorzaak en gevolg aan, ook al werd de omschrijving in de voorbereidende les anders geformuleerd.

In zaal 0 kreeg iedere leerling een bundel met lesblaadjes. Die vonden ze te omvangrijk. Die omvang was niet enkel het gevolg van een teveel aan opdrachten. Ook de inlassing van de zaalplannen en verhalende teksten om de aandacht te prikkelen, zorgden voor een imposante werkbundel. De omvang zorgde er echter voor dat de bundel eerder afschrikte dan stimuleerde.

De opdrachten zelf vonden de leerlingen leuk. Dat vertelden ze tijdens het bezoek meermaals spontaan. Er waren er echter teveel en sommige waren te uitgebreid. Dat liet zich al merken in zaal 0. De opdracht met de identiteitskaarten werd niet meteen goed begrepen. Op de identiteitskaarten stond enkel: naam. Daardoor wisten de leerlingen niet wat ze moesten zoeken en invullen. Eenmaal gesteld dat het over de naam van een werktuig ging, verliep de opdracht vlot. De slotconclusie waar na het invullen van de identiteitskaarten naar gevraagd werd, sloegen ze zelf over.

⁵³ Royakkers, D. (leerkracht geschiedenis). (evaluatie voorverwerkingsles). Persoonlijke communicatie [e-mail] op 06.04.2016.

⁵⁴ Schepers, S. (leerkracht geschiedenis). (evaluatie voorverwerkingsles). Persoonlijke communicatie [e-mail] op 11.04.2016.

Het thema 'mens en klimaat' van zaal 0 was te lang. Het eerste deel met waar/niet waar vragen over mens en klimaatwijzigingen werd als te moeilijk ervaren. Het aanduiden van de fysieke kenmerken waardoor de neanderthaler goed aangepast was aan koud weer verliep probleemloos. Het was duidelijk dat deze opdracht hen aansprak.

Ook het thema 'jacht' bevatte teveel opdrachten. Het omcirkelen van begrippen en woorden die aansloten bij de jachtmethodes van de vroege mensen ging vlot. De multiple choice vragen over het jagen met een speer werden wegens tijdsgebrek weggelaten. Ook het kruiswoordraadsel bij thema 'wonen' werd om diezelfde reden overgeslagen.

Omdat de leerkracht van Leuven met zijn leerlingen het Gallo-Romeins Museum vooral bezoekt om hen kennis te laten maken met de Romeinse overheersing en de romanisering werd zaal 1, op Ambiorix en de Eburonenopstand na, overgeslagen. De leerlingen zijn tweedejaars en leren in de geschiedenislessen vooral over Grieken en Romeinen. De prehistorie komt in het eerste jaar aan bod.

De leerlingen gingen daarom meteen naar de Ambiorixfilm. Die was echter net heropgestart. Omdat deze film zeven minuten duurt, werkten de leerlingen eerst de opdracht over de uitrusting van een Eburonenkrijger en een Romeinse soldaat af. Dat ging wonderwel goed. Alleen met het toewijzen van de Gallische torques aan de Eburonenkrijger hadden ze moeite. De gereconstrueerde krijger draagt deze immers niet. Dit antwoord kan enkel via het daarvoor staande digitaal scherm en de wandschildering gevonden worden. Daar keken de leerlingen echter nauwelijks naar.

In zaal 2 gingen de leerlingen meteen aan de slag met het invullen van de opdrachten van het thema 'stadsleven'. Geen enkele leerling las de literaire/poëtische introductietekst in de bundel. Het aanduiden van voorname gebouwen en plaatsen op de kaart van het Romeinse Tongeren ging vlot. Het linken van de gebouwen aan onderstaande omschrijvingen werd door velen niet gedaan. Reden was dat de omschrijvende teksten te lang waren.

Het thema 'ijdeluizen' dat op 'stadsleven' volgt kon niet aansluitend afgewerkt worden omdat er een gids met groep bij de olie- en parfumflesjes stond. Daarom maakten de leerlingen eerst de opdrachten van het thema 'goden en godinnen'. Het invullen van de paspoorten van de verschillende goden en godinnen ging goed, maar duurde door de hoeveelheid te lang. Deze goden linken met teksten die aan hun functie in de Gallo-Romeinse samenleving refereerden, gebeurde dan ook slechts gedeeltelijk. Bovendien waren de teksten te lang.

Daarna vulden de leerlingen de opdrachten van het thema 'ijdeluizen' in. Ze gokten er stevig op los en keken nauwelijks tot niet naar de voorwerpen en de tekstpanelen. De leerlingen waren voelbaar moe. Ze hadden voor het museumbezoek al een grote fietstocht door de regio gemaakt in het kader van de aardrijkskundeles en dat was merkbaar.

De slotopdracht 'dood en begraven' werd dan ook niet meer gedaan.

Uit deze proefles zijn een aantal conclusies getrokken. Het museumbezoek verloopt beter na een introductieles. Het is duidelijk dat een werkbundel niet te omvangrijk mag zijn. De opdrachten moeten beperkt en haalbaar zijn. Verhalende teksten en atmosferische zinnen die in de bundel ingelast worden, moeten kort en bondig zijn. Ze volledig weghalen is niet wenselijk omdat ze stimulerend werken. Een vast parcours houdt risico's in omdat het museum frequent door andere groepen bezocht wordt. Hoe groter de groep, hoe meer kans dat een vast parcours niet goed zal verlopen als er op hetzelfde tijdstip één of meer andere groepen aanwezig zijn. Leerkrachten zijn niet altijd voorstander van een bezoek dat het hele museum doorloopt. Ze kiezen dikwijls een periode of thema's die aansluiten bij de lesinhoud. Leerkrachten van het eerste jaar secundair onderwijs bezoeken met hun leerlingen dikwijls de prehistorie. Het Romeinse Tongeren en de romanisering wordt vooral door leerkrachten met leerlingen uit het tweede jaar bezocht. Leerkrachten geven de voorkeur aan een zekere keuzevrijheid. De lesmap moet gebruiksklaar zijn. Leerkrachten beschikken meestal niet over de nodige tijd om er zelf één uit te werken.

Het museumbezoek is daarom vrij opgevat. Per zaal worden vier thema's aangereikt. Thema's als 'wonen' en 'dood en begraven' komen in verschillende zalen aan bod. Ze weven rode draden door de collectie. De leerlingen ontdekken het museum door het uitvoeren van creatieve opdrachten. Deze opdrachten staan op fiches. Iedere fiche behandelt een thema binnen een zaal. Op de fiches staan zaalplannen waardoor de leerlingen gemakkelijk hun weg vinden. Foto's, opmaak en grafische elementen nodigen hen uit om aan de slag te gaan. De opdrachten zijn bondig weergegeven. Korte verhalende teksten/zinnen maken de opdrachten levendig.

Leerkrachten kunnen zelf bepalen welk parcours ze met hun leerlingen volgen. Afhankelijk van de beschikbare tijd kunnen ze meer of minder fiches aan hun leerlingen aanbieden.

De fiches werden ter evaluatie voorgelegd aan twee leerkrachten geschiedenis.

Mevrouw Dorien Royakkers vindt deze goed omdat er verhalende elementen in zitten die de leerlingen stimuleren. Ze vindt ze bovendien goed uitgewerkt en de vormgeving mooi. Ook vindt ze de aanwezigheid van een tijdband in de bundel positief omdat de leerlingen daardoor het verloop en/of de opdracht kunnen situeren in de tijd. Ze vindt de vragen goed en duidelijk. Het feit de leerkrachten goed geïnformeerd worden over opzet, verloop en doelstellingen vindt ze een groot pluspunt. De ervaring leert haar dat dit met aangeboden lesbundels immers zelden het geval is⁵⁵.

Van de fiches gaat haar persoonlijke voorkeur uit naar 'werktuigen', 'jacht' en 'wonen' bij zaal 0, naar 'landbouw en veeteelt' bij zaal 1 en naar 'stadsleven' en 'dood en begraven' bij zaal 2. Dit omdat deze het best aansluiten bij haar zelfgemaakte cursus en het handboek *Storia*. Bovendien wordt volgens haar op die manier elk onderdeel van het historisch referentiekader (economie, sociaal, politiek ...) behandeld.

Stijn Schepers vindt dat de fiches inhoudelijk degelijk uitgewerkt zijn. De grondplannen en de tijdbanden vindt hij zeer duidelijk en een groot pluspunt. Hij vindt ook dat de presentatie geslaagd is⁵⁶.

2.4.3 Evaluatie luik 3: naverwerking

Van de naverwerkingslessen is geen try-out gehouden. De geschiedenisleerkrachten waren echter tevreden over het aanbod. Mevrouw Dorien Royakkers vindt de inhoudelijke naverwerking goed en duidelijk. Ze vreest dat de les te lang is, maar vindt het positief dat leerkrachten hieruit zelf een keuze kunnen maken. Ze vindt het aangeboden immers zeer volledig en goed qua inhoud en structuur.

Ze is ook enthousiast over de creatieve naverwerkingen omdat die vakoverschrijvend zijn. Ze vindt deze lesopdrachten bovendien tof⁵⁷.

De heer Stijn Schepers is vooral geboeid door het situatiespel van de inhoudelijke naverwerking. Hij vindt dit een bijzonder mooie inleving in de materie voor de leerlingen.

Ook de creatieve naverwerkingen vindt hij leuk. Vooral de les 'ontwerp je eigen mozaïekvloer' spreekt hem aan⁵⁸.

⁵⁵ Royakkers, D. (leerkracht geschiedenis). (evaluatie museumfiches). Persoonlijke communicatie [e-mail] op 29.05.2016.

⁵⁶ Schepers, S. (leerkracht geschiedenis). (evaluatie museumfiches). Persoonlijke communicatie [e-mail] op 25.05.2016.

⁵⁷ Royakkers, D. (leerkracht geschiedenis). (evaluatie naverwerkingsles). Persoonlijke communicatie [e-mail] op 29.05.2016.

⁵⁸ Schepers, S. (leerkracht geschiedenis). (evaluatie naverwerkingsles). Persoonlijke communicatie [e-mail] op 25.05.2016.

2.4.4 Suggesties voor verder onderzoek

Leerlingen van het eerste jaar secundair onderwijs zien meestal de prehistorie in de klas; deze van het tweede jaar de klassieke oudheid. Daarom zou het interessant zijn om in een toekomstig project twee lespakketten, die focussen op deze segmenten van het Gallo-Romeins Museum, uit te werken waarmee leerlingen zelfstandig aan de slag kunnen.

Besluit

De lesmap geeft leerlingen van de eerste graad a-stroom de mogelijkheid om op een educatieve en speelse manier met het Gallo-Romeins Museum kennis te maken. Ze worden op meerdere manieren gestimuleerd tot zinvolle participatie. De informatie wordt in de verschillende luiken (voorverwerking, zelfstandig bezoek, naverwerking) op een creatieve manier aangeboden. Leerlingen krijgen daarbij de kans om actief op te treden en aan talentontwikkeling te doen.

Om het zelfstandig bezoek een belevenis te laten zijn, worden de leerlingen getriggerd in de voorverwerking. Opgedane indrukken tijdens het zelfstandig bezoek worden dan weer gekanaliseerd en krijgen een blijvend karakter door een actieve naverwerking (beeldende vorming, drama, debat).

Leerkrachten kunnen via fiches een parcours door het museum of een segment ervan aan hun leerlingen aanbieden. Die fiches geven de leerlingen de mogelijkheid om zelfstandig te werken. Kennis en beleving gaan hierbij hand in hand.

Zoals vooropgesteld wordt in elk luik een beroep gedaan op het creatief vermogen van de leerlingen. De verschillende educatieve methodes die hierbij gebruikt zijn, staan garant voor een rijk leerproces.

Literatuurlijst

Boeken

- Hanegreefs, L. (2014). *De Ring van Commodus*. Hasselt: uitgeverij Clavis.
- Berckmans, F. (1995). *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*. s.l.: Provincie Limburg.
- Auffermann, B. & Orschiedt, J. (2003). *Neanderthalers in Europa*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds NV.
- De Bie, M. (2001). *Leven in de Prehistorie. Archeologisch onderzoek van steentijdkampen*. s.l.: s.n.
- Vanvinckenroye, W. (1985). *Tongeren. Romeinse stad*. Tielt: Uitgeverij Lannoo.
- Nouwen, R. (2012). *Tongeren. Een Romeinse stad in het land van de Tungri*. Tongeren: uitgave R. Nouwen.
- Nouwen, R. (2012). *Romeins Tongeren. Een kleine geschiedenis*. Tongeren: uitgave R. Nouwen.
- Mooss & Van Eeckhaut, M. (2013). *Kunst. Theorie en praktijk erfgoededucatie*. Leuven: Acco.
- MacDonald, F. (2009). *De Romeinen. Eet, drink, speel en kleed je als een Romein*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij.
- Rooyackers, P. (2003). *Honderd nieuwe dramaspelen*. Katwijk aan Zee: uitgeverij Pantha Rhei.
- Brasseur, P. (2009). *Creatief met voorwerpen*. Brussel: uitgeverij Casterman.
- Dr. Verhart, L. (2005). *Het prehistorisch doeboek*. Utrecht: Ecoplus.
- Bourgeois, A. & Manshoven, E. & Tilkin, N. (2005). *Kids-Gids. Op zoek naar museumschatten*. Overpelt: Drukkerij Vaes.
- Lacey, S. (2010). *Als een echte artiest*. Brussel: Uitgeverij Casterman.
- Fix, A. (2009). *Het oude Rome*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij.

Tijdschrift

- Monchy, S. (2014). *Dada. De Griekse en Romeinse oudheid*. Eindhoven: Plint.

Brochure / cursussen

- Milissen, M. (2015). *Mota Campania ontdekkingsfiche*. [brochure]. Maasmechelen: CC Maasmechelen.
- Tilkin, N. (2015). *CursusPKVJAAR3_2015-2016 (deel 2a)*. [cursus]. Hasselt: Hogeschool PXL.
- Steegmans, J. (2012). *Cursus Plastische opvoeding 1b. Decoratieve kunst: repeterend motief en patroon*. Hasselt: PHL.

Digitale bronnen

- Rondleidingen secundair onderwijs. Geraadpleegd op 19.03.2016 via http://www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/secundair_onderwijs
- Concepttekst permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 19.03.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids
- Paneelteksten permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 19.03.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids
- Secundair onderwijs – A-stroom – Geschiedenis – Uitgangspunten (2014). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/eerste-graad/vakgebonden/a-stroom/geschiedenis/uitgangspunten.htm>
- Leerplan Geschiedenis OVSG O/2/2004/066 (2004). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://www.ovsg.be/leerplannen/secundair-onderwijs>
- Leerplan Geschiedenis VVKSO D/2009/7841/037 (2009). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://ond.vvkso-ict.com/leerplannen/doc/Geschiedenis-2009-037.pdf>
- Leerplan Geschiedenis GO! 2010/007 (2010). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://pro.g-o.be/blog/documents/2010-007.pdf>
- Standbeeld Ambiorix. Geraadpleegd op 05.01.2016 via inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/200309
- Werkvorm Het forum!. Geraadpleegd op 2.05.2016 via ambrassade.be/werkvormen/het-forum
- Collectie en themamappen. Geraadpleegd op 2.05.2016 via exploratorium.galloromeinsmuseum.be/#/query/f50b14c4-f67f-4af7-bb55-336c2c2ec389

Geraadpleegde werken

Boeken

- Hurdman, C. (2001). *Belevenissen in... De Steentijd*. Amsterdam: De Lantaarn.
- Roosens, H. (1981). *Tongeren. Romeins beeldhouwwerk*. Brussel: Nationale Dienst voor Opgravingen.
- Liberata, M.L., Bourbon, F. (1996). *Het Oude Rome: de geschiedenis van een wereldomvattende beschaving* (vertaald door dr. Hamburger, A.D.). Groningen: Zuid Boekproducties.
- Collin, F. & Gob, A. (2007). *Prehistosite van Raminoul. De Prehistorie in vragen*. s.l.: s.n.
- Berckmans, F. (1996). *Romeins Tongeren. Tongeren binnen de wallen*. s.l.: s.n.
- Holtei, C. & Jacobs, G. (2008). *Bij de steentijdmensen*. Thorn-Enkhuizen: Cyclone Boekproducties.
- Coulon, G. (2005). *Toen leefden kinderen zo: Bij de Gallo-Romeinen* (vertaald door Verleyen, K.). Leuven: Davidsfonds/Infodok.
- Lebrun, F. & Nijkerk-Pieters, I. (1986). *In de tijd van de holbewoners*. Brussel: uitgeverij Casterman.

Tijdschriften

- Berckmans, F. (s.d.). Lestekst. Reeks geschiedenis en wetenschappen nr. 14. Tongeren en de Romeinen. s.l.: s.n.
- Goes, M. & Uilmann, A & Nobial, N. (2015). *Dada. De prehistorie*. Eindhoven: Plint.

Catalogus

- Busch, A., Reuter, M., Schalles H.-J., Schmitz, D. (2008). *Römer Museum in het Archeologisch Park Xanten*. Spangenberg: Werbedruck GmbH Horst Schreckhase.

Digitale bronnen

- Methoden (2011). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://participatiewiki.be/wiki/index.php/Categorie:Methoden>
- Instrumenten (2016). Geraadpleegd op 15.02.2016 via <http://www.kessels-smit.nl/nl/tools>
- Interactieve werkvormen (2008). Geraadpleegd op 15.02.2016 via steunpuntgok.be/secundair_onderrwijs/materiaal/lesmateriaal/bronnenboek/interactieve_werkvormen.aspx
- Werkvormen (2008). Geraadpleegd op 15.02.2016 via werkvormen.wikidot.com/werkvormen-a-b-c
- Digitale les, zoektocht. Anne Frank stichting (s.d.). Geraadpleegd op 24.01.2016 via <http://edu.annefrank.org/dezoektocht/>

Bijlagen

Luik 1: voorverwerking bezoek Gallo-Romeins Museum in Tongeren.

- Handleiding
- Lesverloop
- Bijlagen
 - Steekkaarten leerlingen
 - Werkblad leerlingen

Luik 2: Bezoek Gallo-Romeins Museum in Tongeren

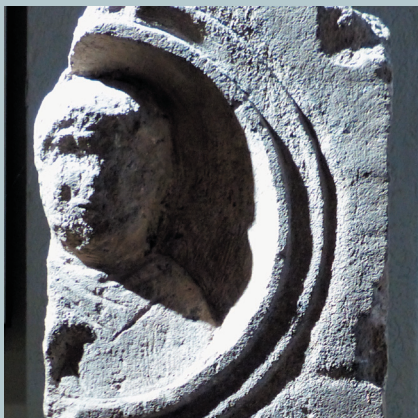
- Handleiding
- Het bezoek
- Zaal 0
 - Zaalplan
 - Tijdband
 - Fiche: werktuigen
 - Fiche: mens en klimaat
 - Fiche: jacht
 - Fiche: wonen
- Zaal 1
 - Zaalplan
 - Tijdband
 - Fiche: aardewerk
 - Fiche: landbouw en veeteelt
 - Fiche: dood en begraven
 - Fiche: Eburonen
- Zaal 2
 - Zaalplan
 - Tijdband
 - Fiche: stadsleven
 - Fiche: ijdeltuiten
 - Fiche: goden en godinnen
 - Fiche: dood en begraven
- Fiche: slotvraag
- Bijlagen fiches leerlingen

Luik 3: naverwerking bezoek Gallo-Romeins Museum in Tongeren

- Handleiding
- Inhoudelijke naverwerking
 - Lesverloop
 - Bijlagen rollen en spelopdrachten
- Creatieve naverwerking
 - Opdracht 1: Ontwerp de tent van je dromen
 - Opdracht 2: Ontdek de bandkeramieker in jezelf
 - Opdracht 3: Ontwerp je eigen mozaïekvloer
 - Opdracht 4: Ontwerp je eigen zegelring

NAAR HET GALLO-ROMEINS MUSEUM

EEN VERKENNING VOOR LEERLINGEN
1STE GRAAD SECUNDAIR A-STROOM

WELKOM IN HET GALLO-ROMEINS MUSEUM

Dag leerkracht,

Je plant een bezoek met je leerlingen aan het Gallo-Romeins Museum. Fantastisch! Je zult aangenaam verrast zijn want het Gallo-Romeins Museum biedt een boeiende reis door het verre verleden van de regio Limburg. Samen met je leerlingen maak je er kennis met het veelzijdige verhaal over het leven van de mens in de prehistorie, van de Romeinse tijd en van de vroege middeleeuwen. Het Gallo-Romeins Museum is dan ook één van de belangrijkste archeologische musea van België en kreeg in 2011 Europa's voornaamste museumonderscheiding: de European Museum of the Year Award.

Dat het museum in Tongeren ligt, is niet toevallig. Tongeren is de oudste stad van België en werd door de Romeinen gesticht. In de regio verbleven al heel vroeg mensen. Neanderthalers, vroege homo sapiens, Kelten, Eburomen en uiteraard Romeinen en Germanen. Ze passeren allemaal de revue.

Opstelling en presentatie maken het parcours aantrekkelijk en overzichtelijk. Paneelteksten, levensechte figuren in kunsthars, educatieve videopresentaties, tekeningen en schilderijen brengen lang vervlogen tijden tot leven. Zo ontdekken je leerlingen dat een samenleving niet toevallig is zoals ze is. Dat er een reden is waarom mensen op een bepaalde manier leven. De uitspraak van de Romeinse keizer-filosoof Marcus Aurelius (121 – 180 na Christus): 'Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging' is daarom het motto van het museum. Ze vat mooi samen wat het museum met je doet: door de ogen van het verleden naar de dag van morgen kijken.

Het museum kan bezocht worden met een gids. Maar je kunt het museum ook zonder gids met je leerlingen bezoeken. De map 'Naar het Gallo-Romeins Museum, een verkenning voor leerlingen 1ste graad secundair a-stroom' wil je daarbij helpen.

De map bestaat uit drie luiken: voorverwerking, museumbezoek en naverwerking. De drie luiken vormen samen één geheel en zijn op elkaar afgestemd.

De voorverwerking bereidt de leerlingen voor op het bezoek en prikkelt hun nieuwsgierigheid. Het 'museumbezoek' laat de leerlingen de rijke collectie creatief en selectief ontdekken. De naverwerking laat de leerlingen dan weer toe het bezoek speels te herbeleven. Daarna zullen je leerlingen het verleden beslist met andere ogen bekijken.

Tot binnenkort in het Gallo-Romeins Museum!

WAT VOLGT, STAAT
ALTIJD IN VERBAND
MET WAT ERAAN
VOORAFGING

MARCUS AURELIUS

Τὰ ἔξης ἀεὶ τοῖς προηγησαμένοις οἰκείως ἐπιγίνεται

LUIK 1

VOORVERWERKING BEZOEK
GALLO-ROMEINS MUSEUM IN TONGEREN

Handleiding

De voorverwerking gebeurt in de klas door de leerkracht geschiedenis of een leerkracht die een ander vak geeft, maar voeling heeft met de materie. Daarvoor is een lesuur noodzakelijk. In tegenstelling tot in het museum heeft de leerkracht hier een actieve rol. Hij informeert, geeft opdrachten en stelt vragen.

De aangeboden voorverwerking schetst het lesverloop. Daarbij horen een werkblad, steekkaarten, een PowerPointpresentatie en een museumtrailer. Steekkaarten en werkblad vind je als bijlage, volgend op de uitgeschreven voorverwerkingsles. PowerPointpresentatie en museumtrailer zijn afzonderlijk te downloaden.

Lesverloop

- De PowerPoint wordt gestart.
Op dia 1 staan de naam en het logo van het Gallo-Romeins Museum.

DIA 1

NAAR HET
GALLO-ROMEINS
MUSEUM

Dag leerlingen

Ik heb goed nieuws. Binnenkort gaan we naar het Gallo-Romeins Museum in Tongeren. Daarin horen we vier woorden: Gallo, Romeins, museum en Tongeren.

Museum

Is er al iemand naar een museum geweest? Naar welke?

Leerlingen vertellen over bezochte musea.

In een museum gebeurt er meer dan je misschien zou denken. Samen zullen we eens kijken wat een museum allemaal doet.

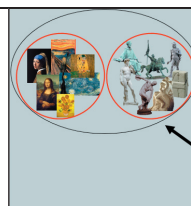
- PowerPoint dia 2: kern van de mindmap met woord 'MUSEUM'

DIA 2 [1]

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar verzameling schilderijen en beelden

DIA 2 [2]

Binnen de ovaal staan twee cirkels. In de ene zie je schilderijen, in de andere beelden. Wat vormen die samen?

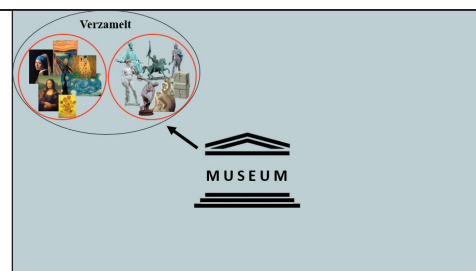
Een verzameling of collectie.

Wat vertelt ons dat over een museum?

Een museum heeft een verzameling of collectie.

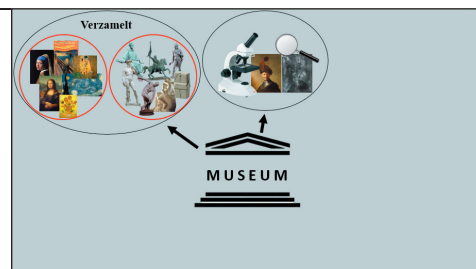
Inderdaad een museum heeft een collectie. Het verzamelt.

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar verzameling schilderijen en beelden en het woord 'verzamelt'

DIA 2 [3]

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar vergrootglas, microscoop en schilderij met röntgenopname

DIA 2 [4]

Welke voorwerpen zie je in de tweede ovaal?

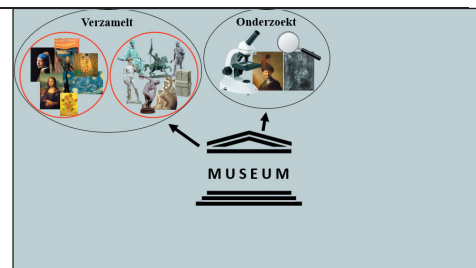
Een vergrootglas, een microscoop, een schilderij en een röntgenfoto van het schilderij.

Wat roepen deze voorwerpen op? Wat is de link met een museum?

Met een microscoop en een vergrootglas kan men dingen onderzoeken. Een röntgenopname van een schilderij leert ons hoe het gemaakt werd en wat er onder de bovenste verflaag zit. Zo kan het schilderij onderzocht worden. In een museum bestudeert men de collectie.

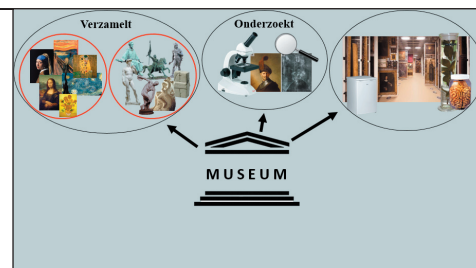
Klopt, in een museum wordt de collectie bestudeert. Een museum onderzoekt.

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar vergrootglas, microscoop en schilderij met röntgenopname en het woord 'onderzoekt'

DIA 2 [5]

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar afbeeldingen van museumopslagplaats, koelkast en hersenen en planten op sterk water

DIA 2 [6]

Wat krijgen we nu te zien?

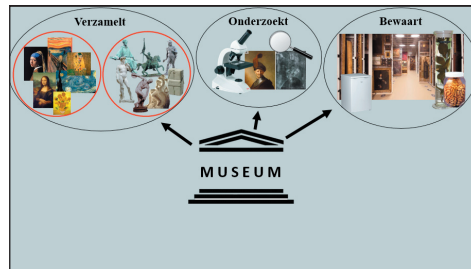
Een ruimte waar veel schilderijen opgeslagen zijn, een koelkast en een plant en hersenen in een bokaal.

Wat vertellen deze zaken ons over de werking van een museum?

Dat er in een museum voorwerpen bewaard worden.

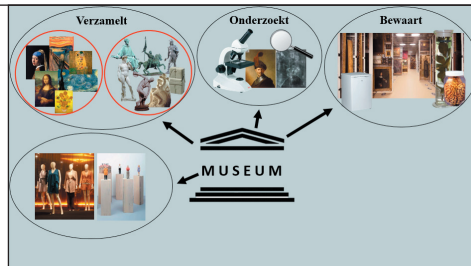
Prima. Een museum verzamelt niet alleen voorwerpen. Het bewaart ze ook.

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar afbeeldingen van museumopslagplaats, koelkast en hersenen en planten op sterk water en het woord 'bewaart'

DIA 2 [7]

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar afbeeldingen van etalagepoppen en sculpturen op een sokkel

DIA 2 [8]

Wat staat er nu binnen de ovaal?

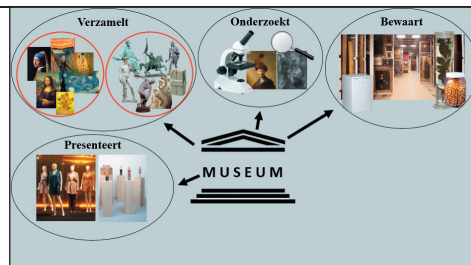
Geklede etalagepoppen en beelden op sokkels.

Wat zou dit met een museum te maken kunnen hebben?

Etalagepoppen dienen om kleren mooi te kunnen presenteren. Sokkels zorgen ervoor dat beelden mooi in een ruimte staan. In een museum worden de voorwerpen ook zo mooi mogelijk getoond.

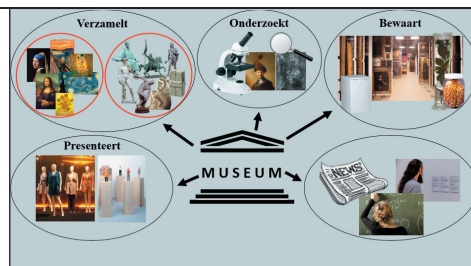
Inderdaad, in een museum worden de voorwerpen aantrekkelijk gepresenteerd om de mensen tot kijken te stimuleren. Een museum presenteert dus.

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar afbeeldingen van etalagepoppen en sculpturen op een sokkel en het woord 'presenteert'

DIA 2 [9]

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar afbeeldingen van een krant, een man die een tekstpaneel leest en een leerkracht die op het bord schrijft

DIA 2 [10]

Wat zien we nu?

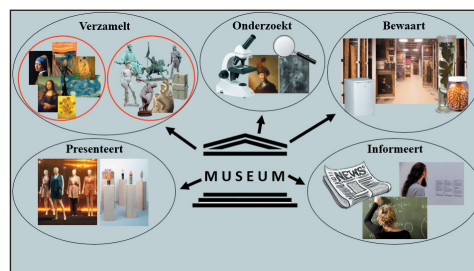
Een krant, een leerkracht die op het bord schrijft en een man die een wandtekst leest.

Wat vertellen een man die leest, een leerkracht die iets op het bord noteert en een krant over een museum?

Er wordt iets geleerd. Men deelt iets mee. Men draagt kennis over. In een museum gebeurt dat ook. Bij de voorwerpen staat meestal uitleg.

Een museum vertelt inderdaad over de gepresenteerde voorwerpen want een museum informeert.

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar afbeeldingen van een krant, een man die een tekstpaneel leest en een leerkracht die op het bord schrijft en het woord 'informeert'

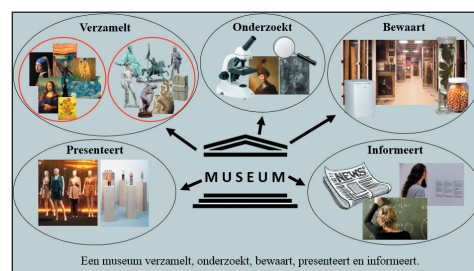

DIA 2 [11]

Een leerling leest luidop wat een museum allemaal doet.

Een museum verzamelt, onderzoekt, bewaart, presenteert en informeert.

- PowerPoint dia 2: begrip 'MUSEUM' met pijl naar afbeeldingen en slotzin

DIA 2 [12]

Dit gebeurt ook allemaal in het Gallo-Romeins Museum. Dit museum is trouwens één van de mooiste archeologische musea van Europa.

- PowerPoint dia 3: voorgevel Gallo-Romeins Museum

DIA 3

Hier zien jullie de voorgevel van het Gallo-Romeins Museum. Wat zou er achter deze gevel schuilgaan? Welke voorwerpen komen in een archeologisch museum terecht?

Om deze vraag te beantwoorden omcirkelen jullie op het werkblaadje de voorwerpen die in een archeologisch museum thuishoren.

- Opdracht 1 op het werkblad: leerlingen omcirkelen de voorwerpen die volgens hen in een archeologisch museum thuishoren.

- 1 Wat hoort in een archeologisch museum?
Omcirkel de voorwerpen die in een archeologisch museum thuishoren

- PowerPoint dia 4: omcirkelde archeologische vondsten

DIA 4 [1]

Wat staat er in een archeologisch museum?

In een archeologisch museum staan opgegraven voorwerpen uit lang vervlogen tijden.

- PowerPoint dia 4: omcirkelde archeologische vondsten: door nogmaals te klikken verschijnt het antwoord onder de voorwerpen.

DIA 4 [2]

- Leerlingen vullen de conclusie bij opdracht 1 in op hun werkblad.

Conclusie: in een archeologisch museum staan opgegraven voorwerpen uit lang vervlogen tijden

We weten nu dat er in een archeologisch museum voorwerpen uit vroegere tijden staan. Wat zou 'archeologie' dan zijn?

Archeologie is het graven naar voorwerpen en overblijfselen van vroeger.

Ja, archeologie is een wetenschap die in de bodem zoekt naar sporen uit het verleden. Die kunnen onder de grond zitten. Denk maar aan stenen werktuigen of een muntschat die men opgraaft. Maar die sporen kunnen zich ook boven de grond bevinden, zoals grafheuvels bijvoorbeeld.

- PowerPoint dia 5: verschillende opgegraven voorwerpen die in het Gallo-Romeins Museum te zien zijn. Van links naar rechts staan Romeinse reukflesjes, een maalsteen en Romeins aardewerk.

DIA 5

Op deze dia zien jullie drie voorwerpen die in het Gallo-Romeins Museum te zien zijn.

Naast opgegraven voorwerpen staan er ook andere zaken in een museum. In het Gallo-Romeins Museum staan ook levensechte beelden uit kunststof, maquettes en schermen waarop filmpjes te zien zijn. Zo leren we hoe deze voorwerpen gemaakt werden, waarvoor ze dienden en wie ze gebruikte. Zo ontstaat een boeiend verhaal en komen de voorwerpen tot leven.

- PowerPoint dia 6: een levensecht beeld, een still uit een videofragment over het vervaardigen van een prehistorisch gebruiksvoorwerp en de maquette van een Romeinse tempel.

DIA 6

De oudste voorwerpen in het museum vertellen over de allereerste mensen die in de regio leefden die nu Limburg heet.

- Opdracht 2 op het werkblad: De leerlingen duiden de provincie Limburg aan op de kaart van België.
- PowerPoint dia 7: kaart van België met aanduiding van de provincie Limburg. De leerlingen zien meteen of hun situering klopt.

DIA 7

De eerste mensen verschenen hier maar liefst 500.000 jaar geleden. Het museum is dan ook een echte tijdreis. Als je door het Gallo-Romeins Museum wandelt, heb je het gevoel alsof je met een tijdmachine terug naar het verleden reist.

De eerste mensen waren jagers-verzamelaars. De hele eerste zaal vertelt hun verhaal. Enig idee waarom men die mensen zo noemt?

Omdat ze op dieren jaagden en ook iets verzamelden.

Wat zouden ze verzameld hebben?

Ze verzamelden stenen en takken, maar ook eetbare planten en vruchten.

Dat klopt want ze maakten werktuigen van steen en hout. Takken gebruiken ze ook om tenten mee te bouwen en haarden te maken. Maar daarnaast plukten en raapten ze inderdaad ook noten, kruiden, eetbare planten, vruchten en wortels. Omdat ze niet enkel jaagden, maar ook voedsel verzamelden worden ze jagers-verzamelaars genoemd.

Jagers-verzamelaars woonden niet zoals wij in een huis op een vaste plaats. Weet je wat ze deden?

Ze trokken rond. Ze zwierven rond. Ze trokken van de ene naar de andere plaats.

Dat deden mensen inderdaad een hele lange tijd. Daarna werden ze landbouwers. Trokken ze toen nog rond?

Nee om het land te bewerken en vee te houden moesten ze op dezelfde plaats blijven wonen.

Dat klopt. Zo leven wij nu nog steeds: in een woning op een vaste plaats.

Gallo

Het museum noemt het Gallo-Romeins Museum. Het woord 'Gallo' komt van Galliërs. Die woonden in grote delen van West-Europa. Rond 150 voor Christus woonde in de regio Limburg de stam van de Eburonen. Die stam had twee stamhoofden. De bekendste is Ambiorix. Op het marktplein van Tongeren staat zijn standbeeld.

- Opdracht 3 op het werkblad: De leerlingen raden welk beeld Ambiorix voorstelt en schrijven er zijn naam onder. Op het werkblad staan drie negentiende-eeuwse standbeelden.

3 Plaats de naam 'Ambiorix' bij het goede beeld.

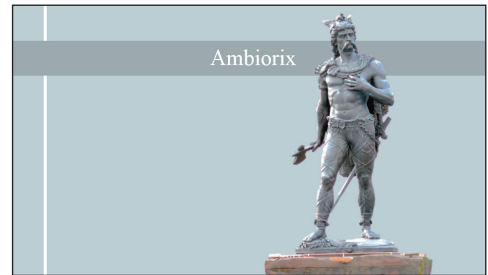
(Hendrik van Veldeke - Hasselt)

.....Ambiorix.....

(Godfried van Bouillon - Brussel)

- PowerPoint dia 8: beeld van Ambiorix op het marktplein van Tongeren.

DIA 8

Dit bronzen beeld werd gemaakt op het einde van de negentiende eeuw bij het ontstaan van het jonge België. Ambiorix ziet er heldhaftig uit met zijn bijl, zwaard en gevleugelde helm. De beeldhouwer die het maakte heeft zijn fantasie gebruikt. Niemand weet immers hoe Ambiorix eruitzag. Men weet ook niet hoe hij precies gekleed ging. Het is dan ook niet zeker dat hij zo'n gevleugelde helm droeg. Bovendien ziet zijn zwaard er niet Galliërs uit. Galliërs streden met slagzwaarden. Ambiorix' zwaard lijkt hier meer op een steekzwaard.

Romeins

In de naam van het museum hoor je ook het woordje 'Romeins'. Waarom zou dat erin staan?

Omdat het museum ook over de Romeinen gaat. Omdat er Romeinse voorwerpen te zien zijn. Omdat hier vroeger ook Romeinen leefden.

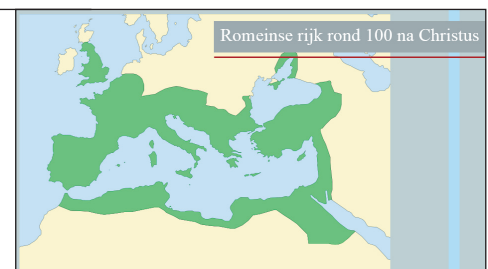
Wie waren de Romeinen?

De Romeinen leefden in Rome. Ze vochten veel en veroverden veel land.

Dat klopt. De Romeinen stichtten de stad Rome. Van daaruit trokken ze op veroveringstocht en stichtten een machtig rijk. Met hun sterke leger veroverden ze een enorm rijk dat zich uitstrekte over grote delen van Europa, Noord-Afrika en West-Europa.

- PowerPoint dia 9: het Romeinse rijk rond 100 na Christus

DIA 9

De Romeinse troepen kwamen ook naar hier en versloegen de Galliërs die hier leefden. Zo werden onze streken een deel van het Romeinse rijk. Al waren veel Galliërs daar eerst niet mee opgezet. Ook stamhoofd Ambiorix niet. Het volgende verhaal vertelt daarover.

- Opdracht 4 op het werkblad. Een leerling leest het verhaal 'Ambiorix lokt de Romeinen in de val' voor.

4 Ambiorix lokt de Romeinen in de val

Het is 54 voor Christus. In het Eburonengebied slaan Romeinse troepen hun tentenkampen op. De Eburonen zijn immers hun bondgenoten. De sfeer in het kamp is dan ook goed. Het weer is zacht, de wijn vloeit vlot uit de amforen en gevaar dreigt er niet. Heel anders is de sfeer een eindje verderop in het Eburonendorp. Velen zijn niet zo blij met al die Romeinen in hun achtertuin. Vooral het humeur van Eburonenkoning Ambiorix is rotslecht. Het zint Ambiorix niet dat hij moet doen alsof hij de beste vriend van de Romeinen is. Het liefst zou hij Julius Ceasar en zijn troepen een trap onder hun kont geven.

Zijn raadsheren begrijpen zijn ergernis maar weten geen raad. Tot er eentje met een plan voor de dag komt. Ambiorix heeft er wel oren naar.

De dag daarna gaat Ambiorix met enkele getrouwen naar het Romeinenkamp. Druk handen schuddend en schouderklopjes uitdelend, baant hij zich een weg naar de hoofdtent waar de twee Romeinse generaals verblijven. Ambiorix brengt slecht nieuws. Hij heeft vernomen dat Keltische en Germaanse stammen het legerkamp willen aanvallen. Als goede vriend van de Romeinen komt hij hen waarschuwen. Hij heeft al een vluchtroute uitgestippeld. De generaals twijfelen. De ene wil

vertrekken, de andere wil blijven. Maar Ambiorix weet ze uiteindelijk allebei te overtuigen. Ze breken het kamp op en gaan op pad naar veiliger oorden. Ambiorix kan zijn geluk niet op. Onmiddellijk mobiliseert hij zijn strijdmakkers. Wanneer de Romeinen door een nauwe vallei trekken, die Ambiorix netjes voor hen heeft uitgetekend, slaat hij toe. De Romeinen worden overrompeld en gedood. Wanneer Ceasar dit verneemt, stuurt hij een grote legermacht naar het gebied. De Eburonen worden nu op hun buurt overrompeld. De dodentol is groot en hun dorpen gaan in vlammen op, maar van koning Ambiorix is geen spoor. Die is gevlucht. En niemand heeft hem daarna nog ooit gezien.

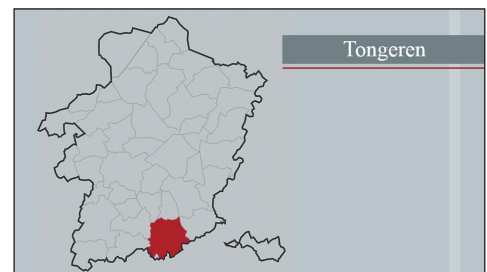
De Eburonen overvallen de Romeinen (wandschildering Gallo-Romeins Museum, Benoit Clarys)

Na de nederlaag van de Eburonen gingen de Romeinen verder met het veroveren van Gallië. Dat deden ze niet enkel door te strijden. Ze maakten ook afspraken met plaatselijke leiders. Rond 50 voor Christus was de verovering compleet. De Romeinen legden wegen aan, stichtten nederzettingen en brachten de Romeinse leefwijze naar hier. De Galliërs namen hun gewoontes over. Zo werden ze Gallo-Romeinen. Je begrijpt meteen waar de naam van het museum vandaan komt.

Tongeren

Het museum ligt in Tongeren.

- PowerPoint dia 10: situering van de stad Tongeren op de kaart van Limburg.

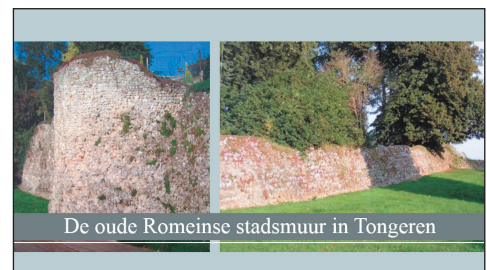
DIA 10

Dat is niet toevallig. Weet iemand waarom het museum daar ligt?

Omdat daar Gallo-Romeinen leefden. Omdat men er veel voorwerpen vond uit de Romeinse tijd.

Dat is correct. De Romeinen bouwden er een heuse stad. Tongeren is daardoor de oudste stad van ons land. Een stuk van de Romeinse stadsmuur is in Tongeren trouwens nog steeds te zien.

- PowerPoint dia 11: twee foto's van de Romeinse stadsmuur in Tongeren uit de tweede eeuw

DIA 11

En bij opgravingen werden heel wat voorwerpen uit de Romeinse tijd gevonden. Die kun je in het museum bewonderen. Er zijn enkele heel bijzondere bij, zoals een mooie versierde ring met de afbeelding van een Romeinse keizer.

- PowerPoint dia 12: afbeelding ring van Commodus

De ring van Commodus

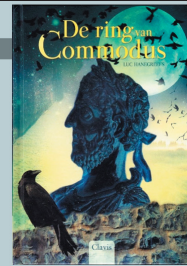

DIA 12

Wie van jullie leest graag een spannend boek?

Wel, dan heb ik goed nieuws voor jullie. Rond die mooie ring is een spannend verhaal geschreven, speciaal voor jullie leeftijd. Het heet 'De ring van Commodus' en is een echte aanrader. Het is erg spannend en bovendien leer je zo het Romeinse Tongeren kennen.

- PowerPoint dia 13: cover boek 'De ring van Commodus'

DIA 13

Commodus was een erg wrede keizer.

- PowerPoint dia 14: buste van Commodus

Commodus

DIA 14

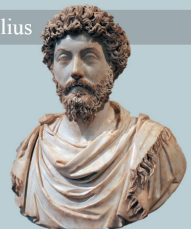
Hij was gefascineerd door gladiatorenspelen en trad zelf op als gladiator. Weten jullie wat een gladiator is?

Gladiatoren vchten in de Romeinse tijd op leven en dood om het publiek te vermaken. Ze traden op in het amfitheater.

Commodus' vader Marcus Aurelius was een heel andere man.

- PowerPoint dia 15: buste Marcus Aurelius

Marcus Aurelius

DIA 15

Hij was erg wijs. Naast keizer was hij ook filosoof. Weet iemand wat een filosoof is?

Iemand die veel nadenkt over het leven.

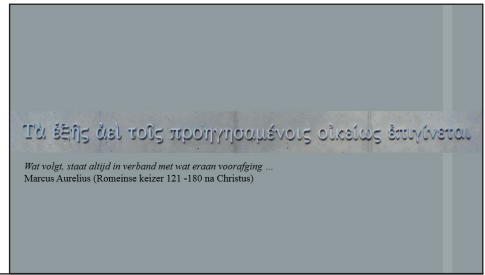
Een uitspraak van Marcus Aurelius is het motto van het museum? Wat is een motto?

Een slogan of een spreuk.

Het motto luidt: 'Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging'.

- PowerPoint dia 16: museumslogan van Marcus Aurelius in het Grieks, met daaronder Nederlandse vertaling

DIA 16

Dat is geen gemakkelijke zin. Op het werkblaadje staan enkele zinnen. Eén daarvan verwoordt wat het motto betekent. Deze moet je aanduiden.

- Opdracht 5 op het werkblad: De leerlingen onderlijnen de zin die de correcte betekenis weergeeft.

5 De uitspraak 'Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging' van de Romeinse keizer-filosoof Marcus Aurelius is het motto van het Gallo-Romeins Museum. Onderlijn de zin die dit motto verduidelijkt.

Wat vroeger gebeurde, heeft weinig te maken met ons leven.

Geschiedenis is het geheel van oorzaak-gevolg relaties.

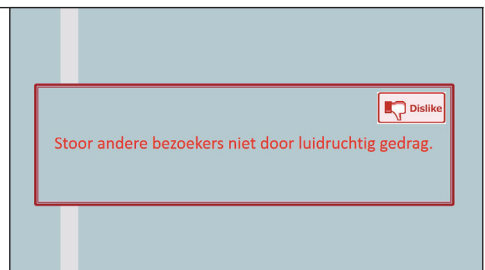
Wat lang geleden gebeurde, kan niet opnieuw gebeuren.

Het leven van lang geleden is heel verschillend van het leven nu.

Inderdaad. En dat is precies wat wij in het Gallo-Romeins Museum gaan doen. Een reis maken door het verleden om onszelf en de wereld rondom ons beter te begrijpen.

Maar om ervoor te zorgen dat onze ontdekkingsreis vlot verloopt, moeten we ons natuurlijk aan een paar regels houden. Sommige dingen mogen immers, andere niet. Welke dat zijn, gaan we samen ontdekken via uitbeeldingen zonder woorden. Als voorbeeld laat ik jullie een steekkaart zien waarop iets staat dat in het Gallo-Romeins Museum niet toegelaten is.

- PowerPoint dia 17: voorbeeld steekkaart 'Stoor andere bezoekers niet door luidruchtig gedrag'

DIA 17

Hierop staat: 'Stoor andere bezoekers niet door luidruchtig gedrag'. Dat kun je bijvoorbeeld uitbeelden door druk gebarend te bewegen, deze te laten volgen door bewegingen die tot stilte aanmanen en af te ronden door langzame, rustige houdingen aan te nemen waarbij de mond een verstild gesprek simuleert.

De steekkaarten zijn allemaal opgebouwd volgens hetzelfde stramien. Er staat telkens een zin op. Wat niet mag staat in het rood en is vergezeld van een dislike; wat mag staat in het blauw en is vergezeld van een like.

De leerlingen worden in groepjes van twee à drie verdeeld. Elke groep krijgt één steekkaart. Leerkracht deelt onderstaande steekkaarten uit:

- Jassen en tassen mogen niet mee in de zalen en worden in de vestiaire achtergelaten (dislike)
- Foto's maken is overal toegestaan (like)
- Lopen of rennen door het museum hoort niet (dislike).
- In het museum moet je goed rondkijken en de sfeer opsnuiven (like).
- GSM's horen niet in een museum (dislike).
- Eten en drinken mag niet in de zalen (dislike).
- Raak geen voorwerpen aan als dat niet de bedoeling is (dislike).
- Rustig praten mag (like).

De leerlingen bereiden vijf minuten in groep hun steekkaart voor. Daarna beeldt iedere groep de zin uit en raden de andere leerlingen of het iets is wat mag of niet mag en wat uitgebeeld wordt.

Museumtrailer

Als je naar de bioscoop gaat, surf je waarschijnlijk wel eens op het internet om de trailer van de film te zien die je gaat bekijken. Zo weet je al een beetje wat je kunt verwachten.

Wel om jullie alvast een voorsmaakje te geven van het Gallo-Romeins Museum laat ik jullie een museumtrailer zien. Je zult meteen beseffen hoe boeiend een bezoek aan het Gallo-Romeins Museum is.

Leerkracht toont de museumtrailer (te downloaden op de site bij de lesmap)

Hebben jullie er zin in? Tof, want binnenkort gaan we naar het Gallo-Romeins Museum.

Bijlage

Steekkaarten leerlingen
Werkblad leerlingen

Jassen en tassen mogen niet mee in de zalen en worden in de vestiaire achtergelaten.

Foto's maken is overal toegestaan.

Lopen of rennen door het museum hoort niet.

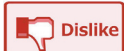
In het museum moet je goed rondkijken en de sfeer opsnuiven.

GSM's horen niet in een museum.

Eten en drinken mag niet in de zalen.

Raak geen voorwerpen aan als dat niet de bedoeling is.

Rustig praten mag.

NAAR HET GALLO-ROMEINS MUSEUM : KENNISMAKING

Voornaam en naam:

- 1** Wat hoort in een archeologisch museum?
Omcirkel de voorwerpen die volgens jullie in een archeologisch museum thuishoren

Conclusie: in een archeologisch museum staan

- 2** Duid op de kaart de provincie Limburg aan.

- 3** Plaats de naam 'Ambiorix' bij het goede beeld.

.....

4

Ambiorix lokt de Romeinen in de val

Het is 54 voor Christus. In het Eburonengebied slaan Romeinse troepen hun tentenkampen op. De Eburonen zijn immers hun bondgenoten. De sfeer in het kamp is dan ook goed. Het weer is zacht, de wijn vloeit vlot uit de amforen en gevaar dreigt er niet. Heel anders is de sfeer een eindje verderop in het Eburonendorp. Velen zijn niet zo blij met al die Romeinen in hun achtertuin. Vooral het humeur van Eburonenkoning Ambiorix is rotslecht. Het zint Ambiorix niet dat hij moet doen alsof hij de beste vriend van de Romeinen is. Het liefst zou hij Julius Ceasar en zijn troepen een trap onder hun kont geven.

Zijn raadsheren begrijpen zijn ergernis maar weten geen raad. Tot er eentje met een plan voor de dag komt. Ambiorix heeft er wel oren naar.

De dag daarna gaat Ambiorix met enkele getrouwen naar het Romeinenkamp. Druk handen schuddend en schouderklopjes uitdelend, baant hij zich een weg naar de hoofdtent waar de twee Romeinse generaals verblijven. Ambiorix brengt slecht nieuws. Hij heeft vernomen dat Keltische en Germaanse stammen het legerkamp willen aanvallen. Als goede vriend van de Romeinen komt hij hen waarschuwen. Hij heeft al een vluchtroute uitgestippeld. De generaals twifelen. De ene wil vertrekken, de andere wil blijven. Maar Ambiorix weet ze uiteindelijk allebei te overtuigen. Ze breken het kamp op en gaan op pad naar veiliger oorden. Ambiorix kan zijn geluk niet op. Onmiddellijk mobiliseert hij zijn strijdmakers. Wanneer de Romeinen door een nauwe vallei trekken, die Ambiorix netjes voor hen heeft uitgetekend, slaat hij toe. De Romeinen worden overrompeld en gedood.

Wanneer Ceasar dit verneemt, stuurt hij een grote legermacht naar het gebied. De Eburonen worden nu op hun buurt overrompeld. De dodentol is groot en hun dorpen gaan in vlammen op, maar van koning Ambiorix is geen spoor. Die is gevlucht. En niemand heeft hem daarna nog ooit gezien.

De Eburonen overvallen de Romeinen (wandschildering Gallo-Romeins Museum, Benoit Clarys)

5

De uitspraak ‘*Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging*’ van de Romeinse keizer-filosoof Marcus Aurelius is het motto van het Gallo-Romeins Museum. Onderlijn de zin die dit motto verduidelijkt.

Wat vroeger gebeurde, heeft weinig te maken met ons leven.

Geschiedenis is het geheel van oorzaak-gevolg relaties.

Wat lang geleden gebeurde, kan niet opnieuw gebeuren.

Het leven van lang geleden is heel verschillend van het leven nu.

LUIK 2

BEZOEK

GALLO-ROMEINS MUSEUM IN TONGEREN

Handleiding

Het Gallo-Romeins Museum toont meer dan 2000 objecten. Ze allemaal bekijken lukt uiteraard niet. Het bezoek laat de leerlingen daarom kennismaken met enkele topics. Tegelijkertijd ontdekken ze de verhalen die deze voorwerpen vertellen.

Het bezoek kan door de leerkracht à la carte samengesteld worden aan de hand van fiches. Per zaal worden vier fiches met telkens een ander thema aangeboden. De fiches die de leerlingen krijgen, worden door de leerkracht geselecteerd op basis van tijd en invalshoek.

De begeleiders moeten niet noodzakelijk geschiedenisleerkrachten zijn. De leerlingen verkennen het museum immers zelfstandig via de opdrachten op de fiches. Om het bezoek vlot te laten verlopen, beschikken de begeleidende leerkrachten over zaalplannen. Ook op de fiches van de leerlingen staan grondplannen, waardoor ze zelf gemakkelijk hun weg kunnen vinden.

Om de fiches te kunnen invullen, moeten alle leerlingen een plankje met papierklem, een pen, een potlood en een gom bijhebben.

Het luik 'museumbezoek' bevat naast gebruiksklare fiches voor de leerlingen ook ingevulde voor de leerkrachten. De niet ingevulde fiches voor de leerlingen staan hierna in bijlage.

Het bezoek

Aankomst

We stappen het museumgebouw binnen en gaan via de trap naar de vestiaire. De leerlingen hangen hun jassen weg en bergen hun tassen op. Ze krijgen de fiches van hun begeleider. Voor ze zaal 0 binnengaan, zien ze op de wand het motto van het museum dat in de voorbereiding al aan bod kwam. Dit wordt even kort door één leerkracht terug onder de aandacht gebracht.

Start

[duur: 2 minuten]

Voor we naar de eerste museumzaal gaan, kijken we even naar de uitspraak van de Romeinse keizer Marcus Aurelius op de wand. Daarop staat: *Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging*. Dit is het motto van het museum.

Wat is een motto ook alweer?

Een slogan of kernspreuk.

De uitspraak staat erop in een vreemde taal. Daaronder staat de Nederlandse vertaling. Weet iemand in welke taal de uitspraak op de wand staat?

In het Grieks.

(Mogelijk beantwoorden de leerlingen deze vraag niet correct. Velen zullen denken dat de uitspraak in het Latijn is. Daar kan op ingespeeld worden: 'Neen dit is geen Latijn maar Grieks. Filosofische gedachten schreven de Romeinen dikwijls neer in het Grieks'.)

Weten jullie nog waarom dit het motto van het Gallo-Romeins Museum is?

Geschiedenis het het geheel van oorzaak-gevolg relaties.

Precies. We gaan nu op ontdekkingsreis door het verleden. Met onze tijdmachine reizen we eerst 500.000 jaar terug in de tijd. We trekken door een tunnel die ons voert naar de eerste mensen in de regio Limburg. Kijk voor je de lesblaadjes begint in te vullen, eerst even rond. Zo krijg je een idee van wat er allemaal te zien is en kun je de sfeer proeven die de eerste zaal oproept.

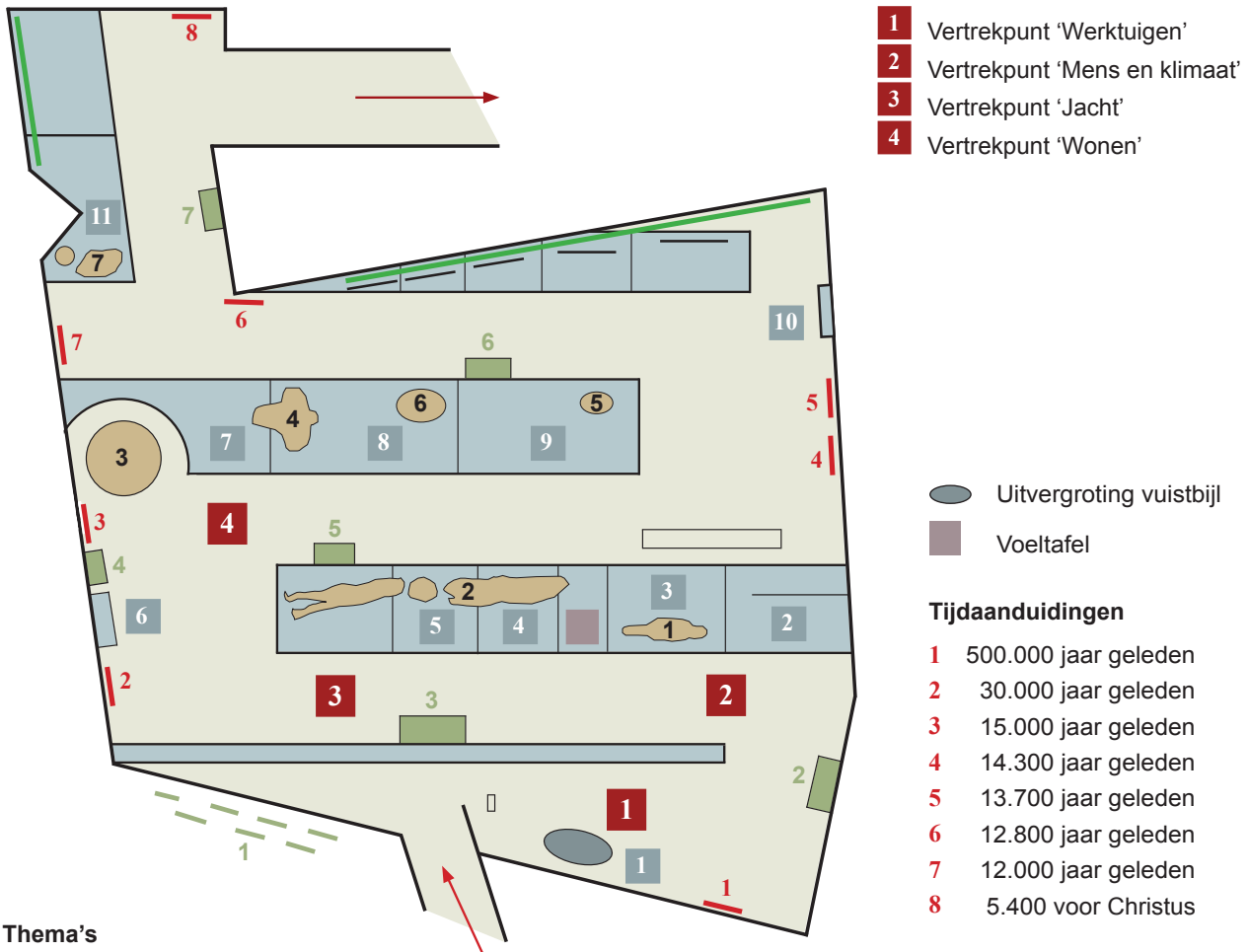
ZAAL 0

Zaal 0

Hier komen vier thema's aan bod:

- 1** Werktuigen
- 2** Mens en klimaat
- 3** Jacht
- 4** Wonen

Plattegrond

Thema's

- 1** Hier zijn mensen
- 2** Klimaat beslist over komen en gaan neanderthalers
- 3** Lichaam neanderthaler aangepast aan hard bestaan
- 4** Meesters in het bewerken van vuursteen
- 5** Berekende en efficiënte jagers
- 6** Archeologen discussiëren over einde neanderthaler
- 7** Jagers-verzamelaars hebben vaste trekroutes
- 8** Zuinig zijn met vuursteen
- 9** Zeventig meter speerwerpen
- 10** Georganiseerd leven in kampen
- 11** Overvloed maakt leven makkelijker

Reconstructies

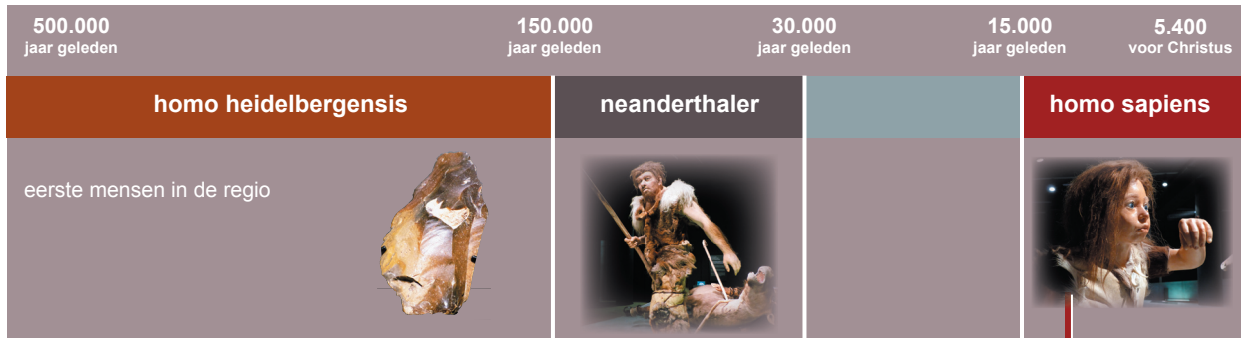
- 1** Anatomische ontleding neanderthaler
- 2** Neanderthalers op paardenjacht
- 3** Tent van paarden- en rendierhuiden
- 4** Jager-verzamelaar op trektocht met zijn tent
- 5** Homo sapiens kind uit de vroege steentijd
- 6** Homo sapiens vrouw uit de vroege steentijd
- 7** Volwassen man en kind uit het mesolithicum

Schermen / digitale kaarten

- 1** Presentatie Gallo-Romeins museum
- 2** Oorsprong en verspreiding van de neanderthaler
- 3** Neanderthalers (verspreiding)
- 4** Ontstaan en verspreiding van de homo sapiens
- 5** Magdaleniaan-cultuur
- 6** Federmesser-cultuur
- 7** Mesolithicum

Zaal 0

TIJDBAND

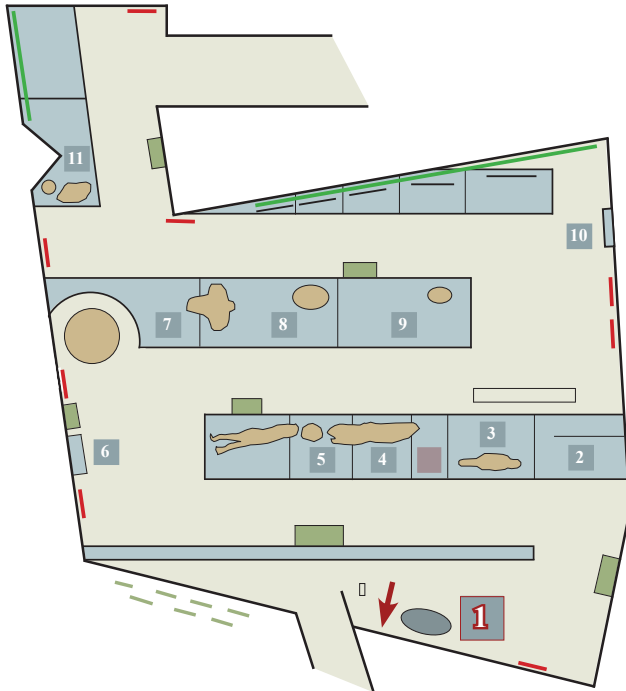
■ geen of nauwelijks mensen in de regio

1 Werktuigen

De leerlingen maken kennis met verschillende werktuigen. Ze ontdekken die door van enkele stenen voorwerpen een identiteitskaart te maken. Het oudste is 500.000 jaar oud. Daarvan krijgen ze een ingevulde identiteitskaart die hen toont hoe ze de andere kunnen invullen.

FICHE WERKTUIGEN

Ga naar thema nummer 1: '*Hier zijn mensen*' (zie pijl).

Je staat hier voor het oudste voorwerp van het museum. Als je zowel de informatie als de begeleidende tekst leest, kom je veel te weten over het voorwerp. Als je daarbij een foto of tekening voegt, krijg je een soort identiteitskaart van het werktuig. Hieronder zie je als voorbeeld de identiteitskaart van de 500.000 jaar oude vuistbijl. Naast afbeelding, ouderdom, vindplaats en materiaal staat hierop ook waarvoor het werktuig dient.

GALLO-ROMEINS MUSEUM - HIER ZIJN MENSEN!

Naam werktuig

vuistbijl

Vindplaats en ouderdom
Kesselt (Lanaken)

ongeveer 500.000 jaar

Materiaal
vuursteen (silex)

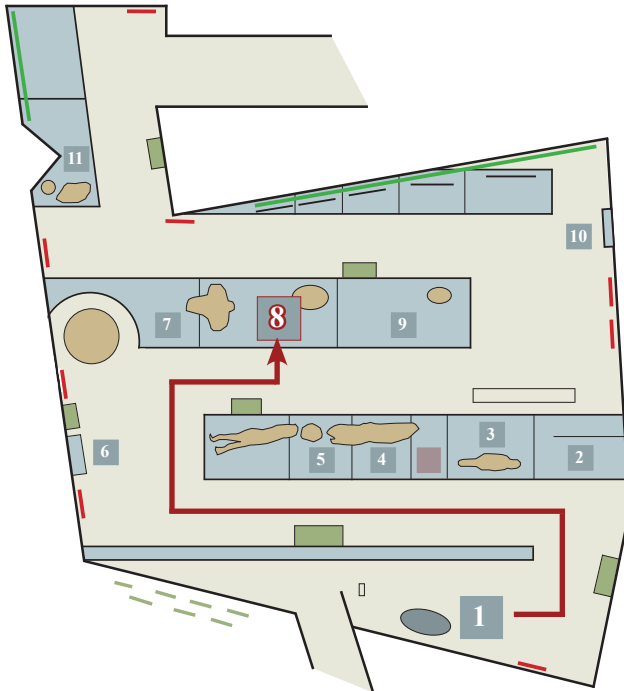
Wat kan ik?

Dieren slachten, huiden bewerken en hout hakken

Naast vuistbijlen maken vroege mensen ook andere stenen werktuigen. Om deze te ontdekken, vul je zelf drie identiteitskaarten in.

Identiteitskaart 1

- volg de pijl op het plan
- kijk bij thema 8: 'Zuinig zijn met vuursteen' in het eerste deel van de vitrine naar de werktuigen met de nummers 2 tot 13
- vul de identiteitskaart in
- maak een eenvoudige schets van het werktuig

GALLO-ROMEINS MUSEUM - ZUINIG ZIJN MET VUURSTEEN

Naam werktuig

kling

Vindplaats en ouderdom

Kanne (Riemst) 15.000 - 14.300 jaar

Materiaal

vuursteen (silex)

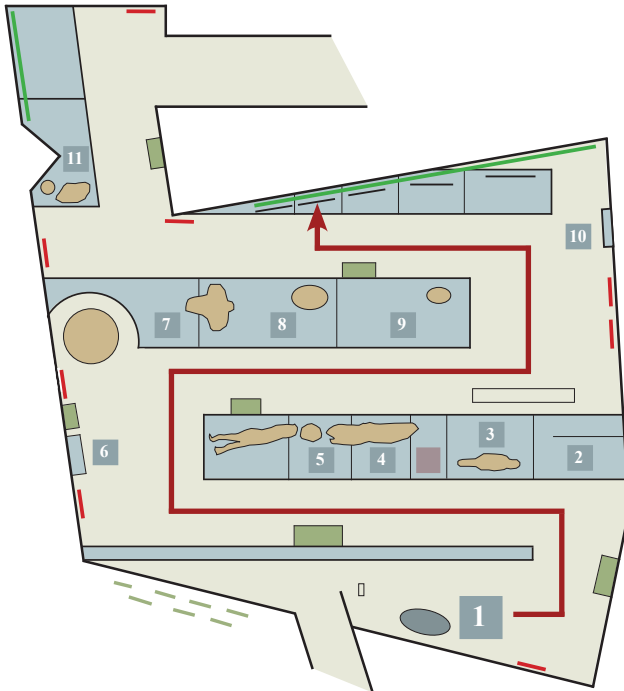

Wat kan ik?

Snijden als een mes

Identiteitskaart 2

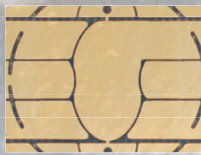

- volg de pijl op het plan
- Kijk bij thema 'Huiden bewerken' naar werktuig nummer 3
- vul de identiteitskaart in
- maak een eenvoudige schets van het werktuig

GALLO-ROMEINS MUSEUM - HUIDEN BEWERKEN

Naam werktuig

boor

Vindplaats en ouderdom

Rekem (Lanaken) 13.700 - 12.800 jaar

Materiaal

vuursteen (silex)

Wat kan ik?

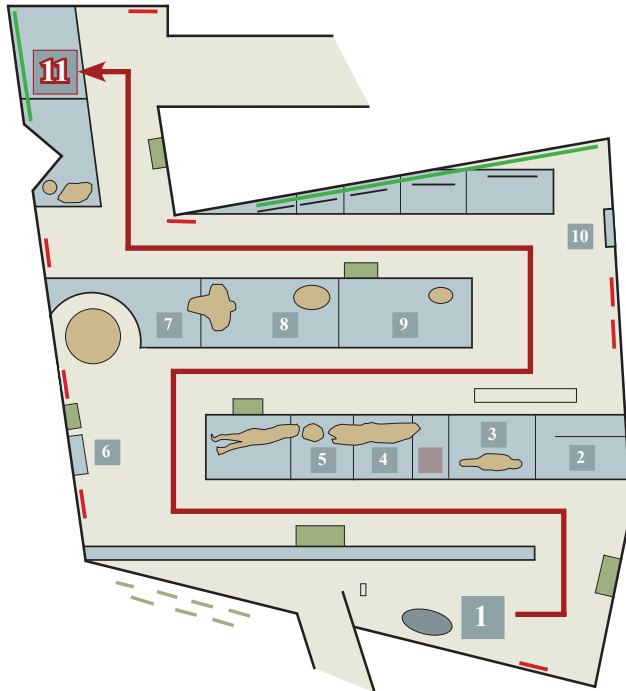
Gaatjes boren in dierenhuiden

Waarom doe ik dat?

Om de huiden aan elkaar te naaien zodat er tentzeilen en kleren van gemaakt kunnen worden.

Identiteitskaart 3

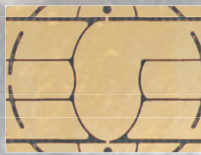

- volg de pijl op het plan
- kijk bij thema 11: 'Overvloed maakt leven gemakkelijker' uiterst links in de vitrine naar werktuig nummer 4
- vul de identiteitskaart in
- maak een eenvoudige schets van het werktuig

GALLO-ROMEINS MUSEUM - OVERVLOED MAAKT LEVEN GEMAKKELIJKER

Naam werktuig

Schrabber op kling

Vindplaats en ouderdom

Hechtel (Hechtel-Eksel) 12.000 - 6.000 jaar

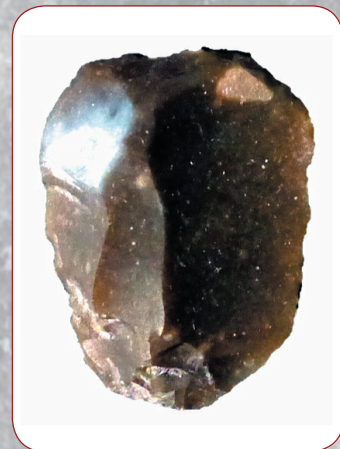
Materiaal

vuursteen (silex)

Wat kan ik?

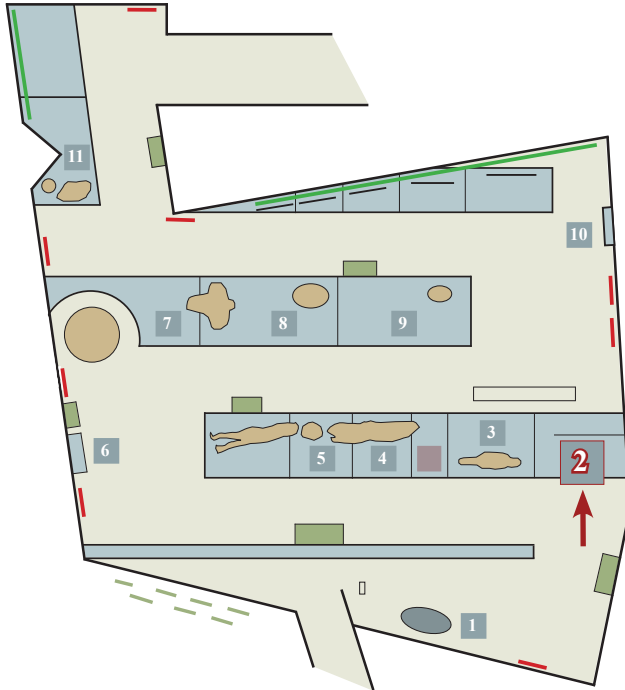
Planten snijden en wortelknollen uitgraven

2 Mens en klimaat

De leerlingen maken kennis met de klimaatwisselingen waarmee de vroege mensen geconfronteerd worden. Ze leren ook over de neanderthaler die goed in koude omstandigheden kan overleven.

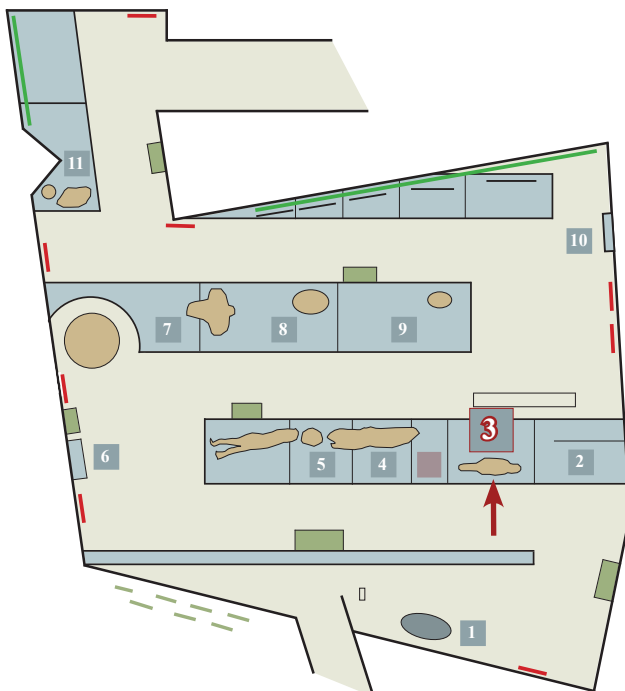
FICHE MENS EN KLIMAAT

Ga naar thema nummer 2: 'Klimaat beslist over komen en gaan neanderthalers' (zie pijl).

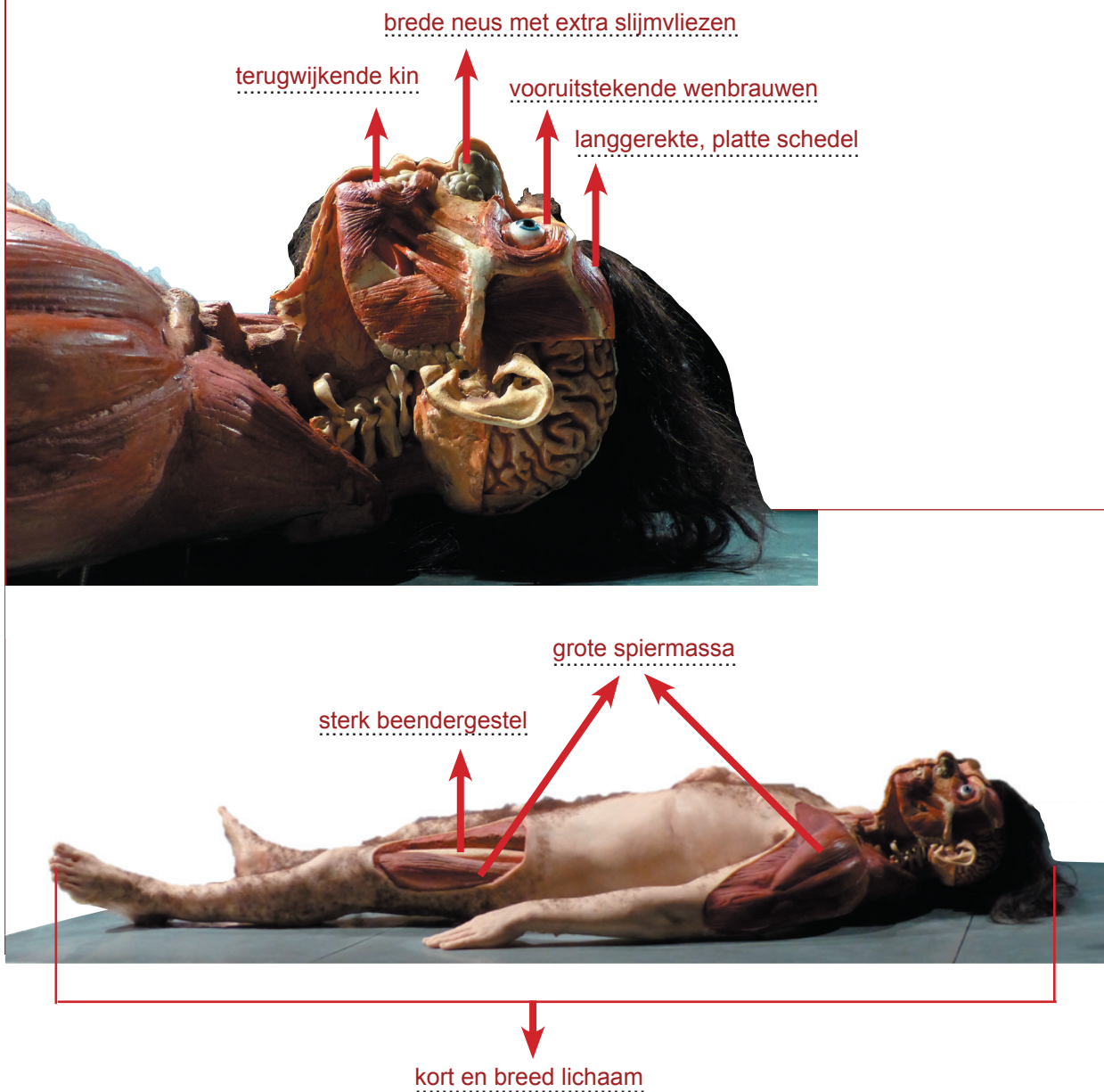
Sinds 500.000 jaar wonen hier mensen. In die lange periode is er een wisselend klimaat. Welke? Kijk naar de drie landschappen.

Koud, mild en warm.

Ga naar thema nummer 3: 'Lichaam neanderthaler aangepast aan hard bestaan' (zie pijl).

Kijk naar de anatomische reconstructie van de neanderthaler, een vroege mensensoort waarvan wij niet afstammen. Neanderthalers zien er ook een beetje anders uit dan ons. Schrijf hun typische kenmerken bij de pijltjes. Lees hiervoor de paneeltekst.

Wat zorgt ervoor dat de neanderthaler in een kouder klimaat kan overleven?

Met zijn korte en brede lichaam kan hij zijn lichaamswarmte goed behouden. Zijn brede neus met extra slijmvliezen verwarmt de koude buitenlucht voor hij in de longen komt.

Waarom kan de neanderthaler zo'n lange trektochten maken?

Omdat hij een grote spiermassa en een sterk beendergestel heeft.

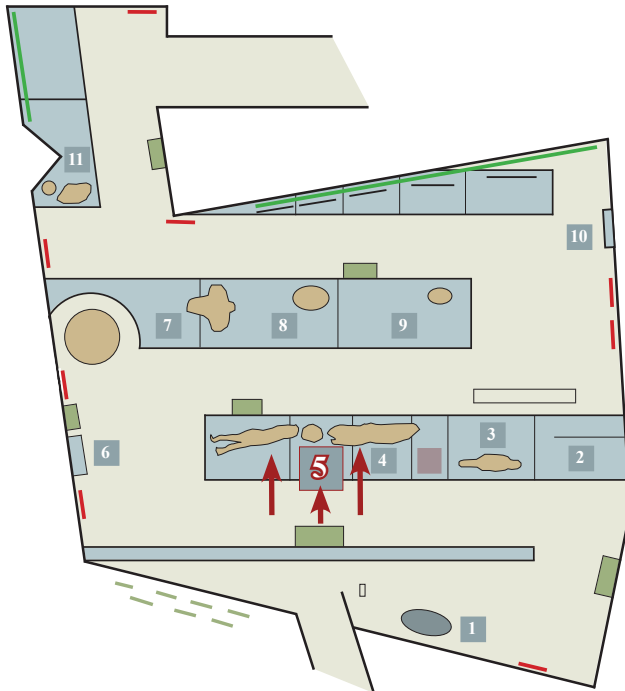
Zijn neanderthalers domme, primitieve wezens?

Neen, ze denken logisch, zijn handig, helpen zwakkeren, begraven hun doden en communiceren.

3 Jacht

Vertrekkend van de reconstructie van de op paarden jagende neanderthalers gaan de leerlingen op zoek naar andere jachtmethodes in de zaal. Aan de hand van meerkeuzevragen ontdekken de leerlingen de redenen van de gewijzigde jachtmethodes.

FICHE JACHT

Ga naar thema nummer 5: 'Berekende en efficiënte jagers' (zie pijlen).

Achter de paneeltekst zien jullie twee neanderthalers die op wilde paarden jagen. De ene holt achter de kudde met zijn houten speer stevig in de hand. De andere heeft een paard geveld. Hij ligt op de grond naast het stervende dier.

De paneeltekst vertelt hoe de neanderthalers jagen. Omcirkel aan de hand van deze tekst de juiste woorden.

berekend

kampplaats op helling

doden alle dieren

communiceren

jachttechnieken

naderen dieren kortbij

bekogelen met stenen

onberekend

samenwerken

in groep

dieren in val lokken

kampplaats in dal

aaseters?

alleen

kennis dierengedrag

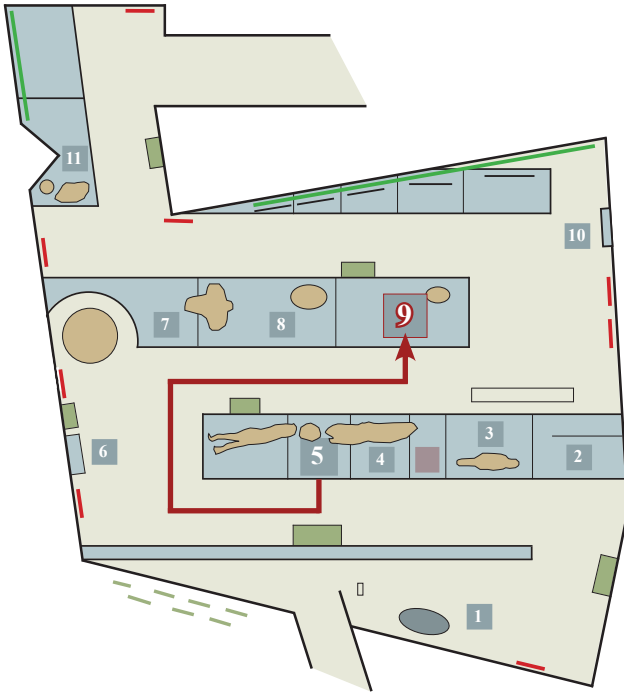
doden met speer

speerwerpen op grote afstand

vlakbij rivier

Ga naar thema 9 'Zeventig meter speerwerpen' (zie pijl). Duid de juiste antwoorden aan.

Ook onze voorouders de homo sapiens jagen op paarden en rendieren. Zij gebruiken een nieuwe jacht-techniek. Het landschap is immers veranderd in een open vlaktes. Daarom gebruiken ze hun speren op een andere manier dan hun verre neef, de neanderthaler. Dat kun je goed zien op het videoscherm bij de speer en de speerwerper.

Waarom plaatsen de jagers hun speer in een speerwerper?

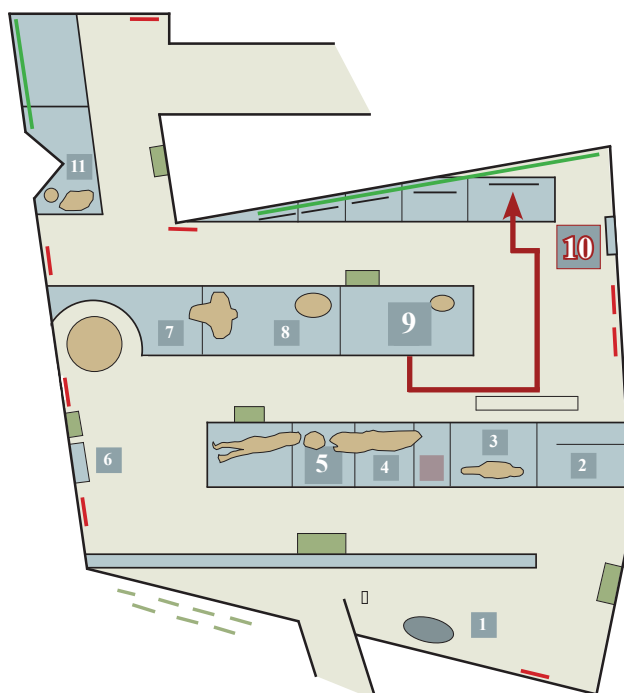
- om altijd raak te schieten.
- om de arm te verlengen, waardoor de speer met meer snelheid vertrekt en verder gegooid wordt.
- om de arm te verlengen, waardoor de speer altijd de goede richting uitgaat.

Waaruit bestaat de speer?

- uit een houten schacht en een stenen punt. De speerpunt is met een koord, gemaakt van zeven, aan de schacht vastgehecht.
- uit een houten schacht en een stenen punt. De speerpunt is met gedroogde grasstengels aan de schacht bevestigd.
- uit drie delen: een houten schacht, een met huiden omwikkeld middenstuk en een stenen punt.

Ga bij thema nummer 10: 'Georganiseerd leven in kampen' naar 'Pijlen maken' (zie pijl). Duid de juiste antwoorden aan

Het wordt warm en vochtig. Het landschap wordt bosrijk.

Welke dieren leven in dit bosrijk landschap?

- dieren die niet in groep leven zoals, elanden, oerrunderen, reeën en edelherten.
- dieren die zich snel verplaatsen zoals, elanden, oerrunderen, reeën en edelherten.
- dieren die zich minder snel in groep verplaatsen zoals, elanden, oerrunderen, reeën en edelherten.

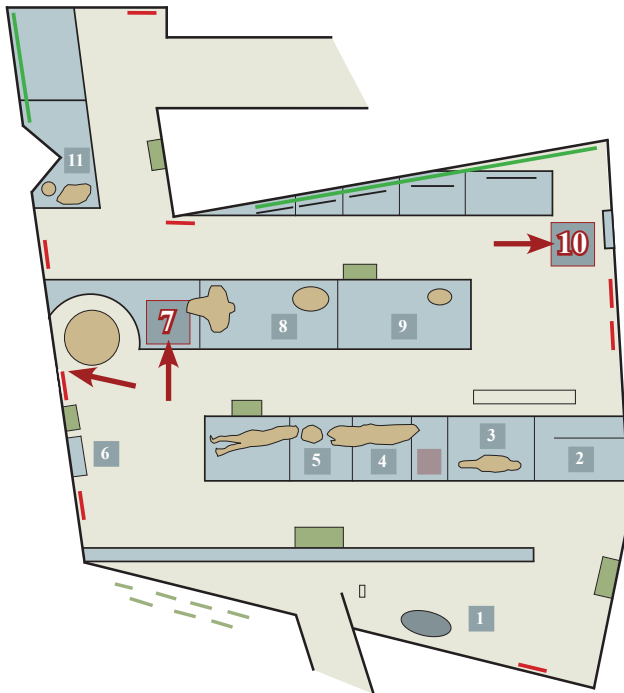
Waarvoor jaagt de mens op dit wild?

- met een houten speer
- met pijl en boog
- met werpsperen

4 Wonen

Vertrekkend van de tent gaan de leerlingen naar de wandschildering van het tentenkamp. De leerlingen beantwoorden vragen waarmee ze de woonwijze van de vroege mensen in de regio leren kennen. De correcte antwoorden vormen in een kruiswoordraadsel samen het woord: 'nomaden'. Daarmee wordt verduidelijkt dat de mens tijdens de lange periode, die zaal 0 overspant, geen vaste woonplaats heeft.

FICHE WONEN

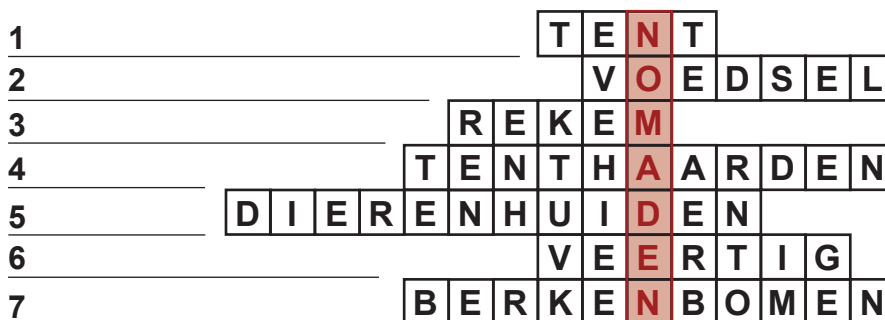

Ga naar thema nummer 7: 'Jagers-verzamelaars hebben vaste trekroutes' (zie pijlen).

Het kruiswoordraadsel kunnen jullie oplossen door te kijken naar:

- de tent en de bijhorende tekst
- de paneeltekst thema nummer 7: 'Jagers-verzamelaars hebben vaste trekroutes'
- de reconstructie van de rondtrekkende jager-verzamelaar
- de paneeltekst thema nummer 10: 'Georganiseerd leven in kampen'
- de wandschildering van het tentenkamp

1. Waarin woont een jager-verzamelaar?
2. Wat ruilen jagers-verzamelaars in hun kamp naast vuursteen en huiden?
3. Waar lag het kamp waarvan de wandschildering een sfeerbeeld geeft?
4. Rond welke plaatsen organiseren de kampbewoners hun werk?
5. Waarop slapen jagers-verzamelaars?
6. Hoeveel kilogram weegt een tentzeil?
7. Welke bomen dienen als tentstokken?

Als alle vakjes correct ingevuld zijn, staat onder de pijl het woord **NOMADEN**. Dat is wat de bewoners van deze regio tijdens de lange periode van 500.000 jaar geleden tot 5.400 voor Christus zijn.

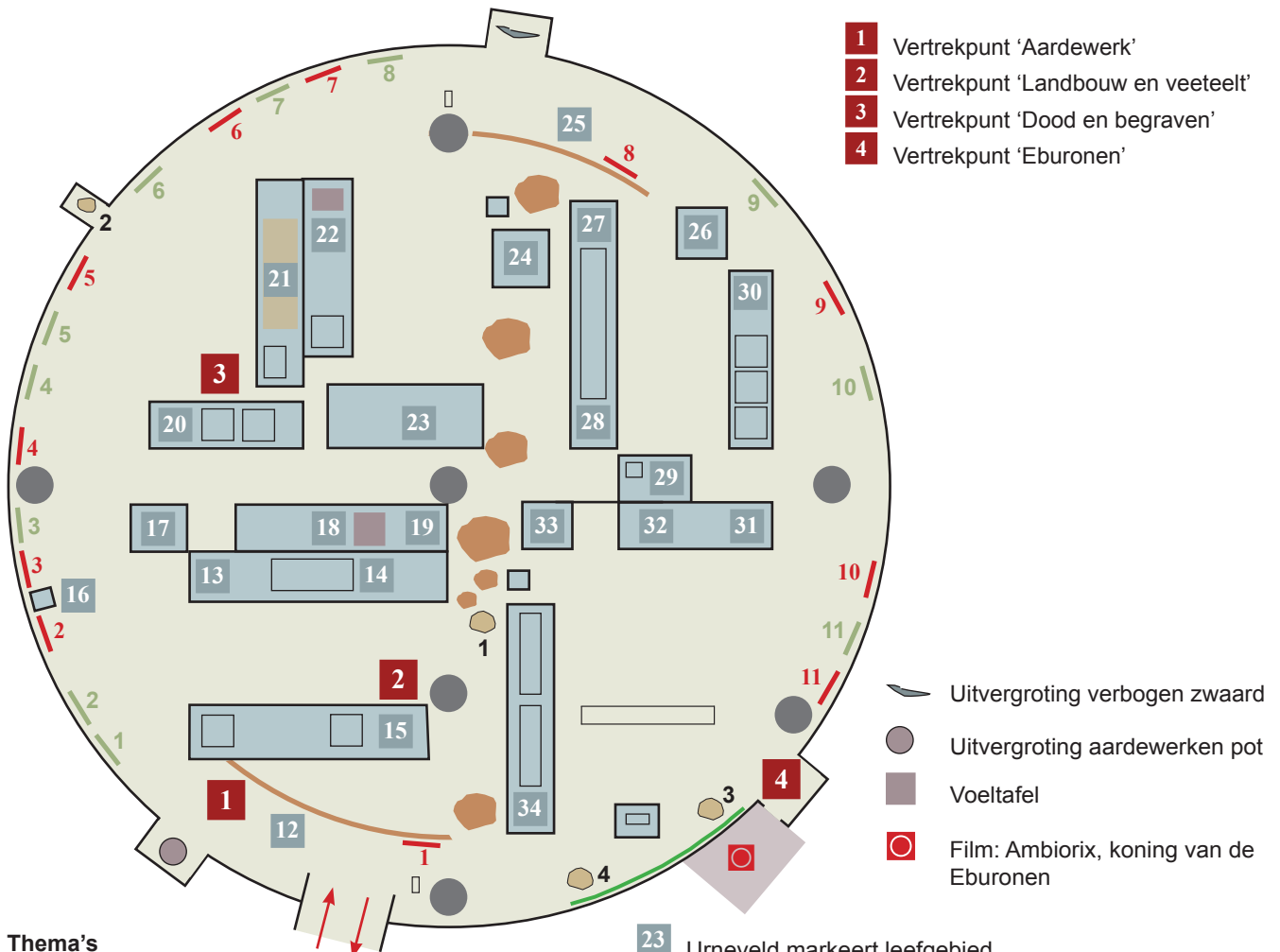
ZAAL 1

Zaal 1

Hier komen vier thema's aan bod:

- 1** Aardewerk
- 2** Landbouw
- 3** Dood en begraven
- 4** Eburonen

Plattegrond

Thema's

- 12** De eerste landbouwers zijn er!
- 13** Landbouwers zoeken en vinden ideale leefomgeving
- 14** Boeren maken aardewerk volgens vast procedé
- 15** Leven volgens de seizoenen
- 16** Wat overkomt de eerste boeren?
- 17** Bijlen: meer vragen dan antwoorden
- 18** Iedereen wordt boer
- 19** Boeren doen ook aan mijnbouw
- 20** Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel
- 21** Boeren in de ban van vee
- 22** Massale ontbossing met bronzen bijl
- 23** Urneveld markeert leefgebied
- 24** Een mysterieus fenomeen
- 25** Voor het eerst elite!
- 26** Boeren dumpen brons
- 27** Intensieve handel in ijzer en zout
- 28** IJzer en zout maken het verschil
- 29** Lappendekens van akkers houden mensen in leven
- 30** Alleen elitefiguren verwerven luxevoorwerpen
- 31** Bevolkingsgroei stopt door honger en ziekte
- 32** Vele boerengemeenschappen vormen stam van de Eburonen
- 33** Wat betekenen de Keltische halsringen?
- 34** Caesar neemt wraak na list Ambiorix

Tijdaanduidingen

- 1 5300 voor Christus
- 2 4900 voor Christus
- 3 4300 voor Christus
- 4 3000 voor Christus
- 5 1800 voor Christus
- 6 1600 voor Christus
- 7 1100 voor Christus
- 8 825 voor Christus
- 9 425 voor Christus
- 10 150 voor Christus
- 11 57 voor Christus

Schermen / digitale kaarten

- 1 De opkomst van de landbouw
- 2 Bandkeramische cultuur
- 3 Michelsberg-cultuur
- 4 Revolutie in de landbouw: rund, kar en ploeg
- 5 Klokbeker-cultuur
- 6 Hilversum-cultuur
- 7 De opkomst van brons
- 8 Urneveld-cultuur
- 9 Hallstatt-cultuur
- 10 La Tène-cultuur
- 11 Eburonen

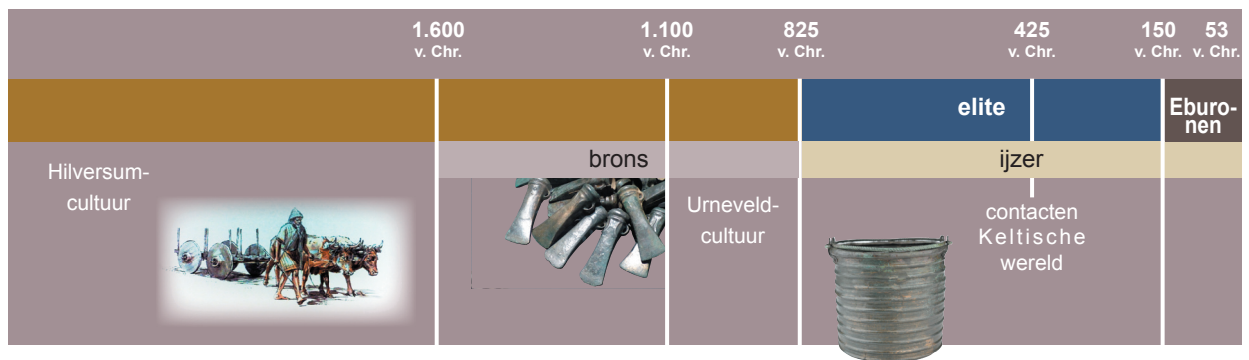
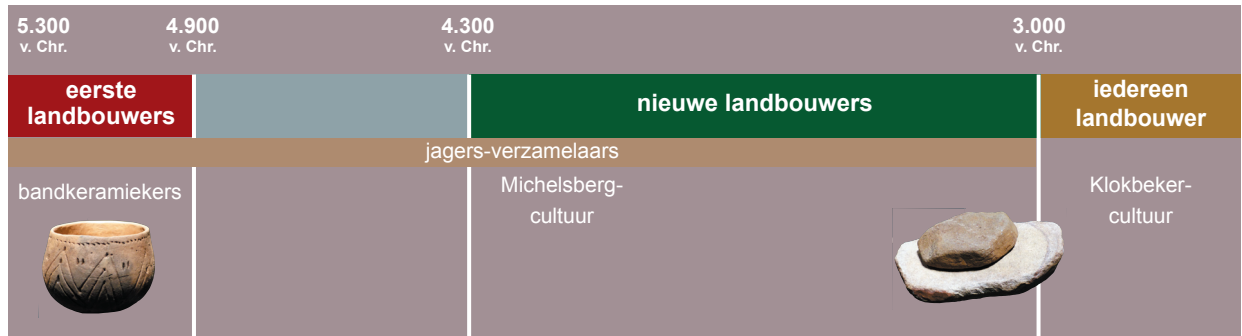
Reconstructies

- 1 Boomhakkende landbouwer
- 2 Vee
- 3 Romeinse soldaat
- 4 Gallische krijger

Zaal 1

TIJDBAND

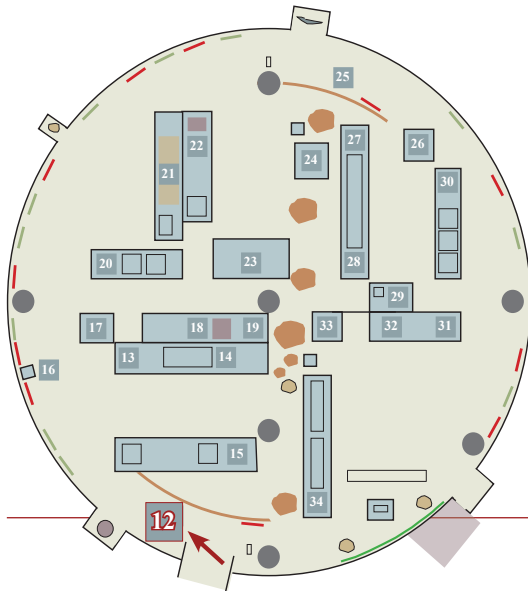
■ geen of nauwelijks mensen in de regio

1 Aardewerk

De leerlingen leren dat de wereld veranderd is. Naast jagers-verzamelaars leven er nu voor het eerst landbouwers in deze regio. Die maken aardewerk. De leerlingen ontdekken hoe de jagers-verzamelaars potten maken en versieren.

FICHE AARDEWERK

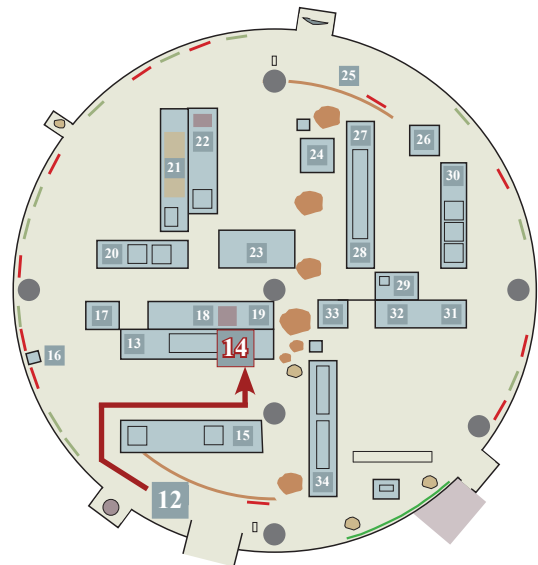

Ga naar thema nummer 12: 'De eerste landbouwers zijn er!' (zie pijl).

Het eerste voorwerp is een aardewerken pot. Dat is niet toevallig. De wereld is veranderd. Nieuwe mensen zijn naar hier gekomen. Het zijn landbouwers die op een vaste plaats leven. Voor jagers-verzamelaars heeft zo'n pot niet veel nut. Onhandig om mee rond te trekken en broos bovendien. Maar voor landbouwers is een aarden pot ideaal. Ze kunnen er voedsel in bewaren en er mee koken. Eén van die landbouwers is Odarik. Hij is de beste pottenbakker van zijn groep.

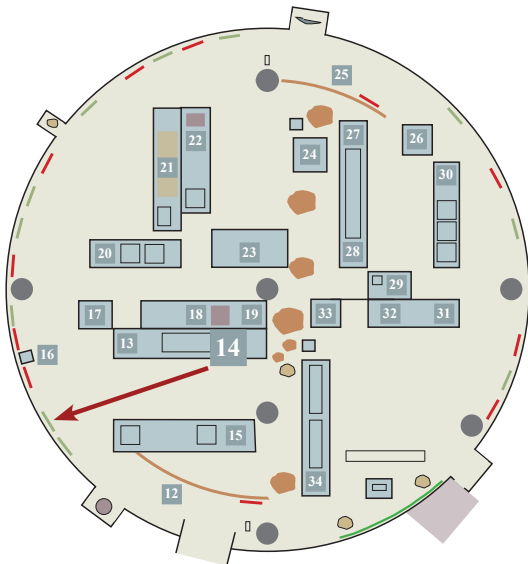

Om te weten hoe Odarik deze pot maakt, ga je naar thema nummer 14: 'Boeren maken aardewerk volgens vast procedé'. Volg de pijl en kijk naar de **video** en het **tekstpaneel**.

Volgens welk procedé maken deze landbouwers aardewerk? Plaats de onderstaande stappen in de goede volgorde. Start het proces bij nummer 1.

3	Uit één klomp kleine potten kneden en van verschillende lappen grote potten maken
6	Versieringen in de buitenwand kerven
7	Bakken in open vuur
1	Leem uit putten graven
5	Oneffenheden wegschrappen en oppervlak polijsten met een kiezelsteen
2	Grof zand toevoegen aan de klei
4	Potten laten drogen

De eerste landbouwers versieren hun aardewerk. Die versieringen zorgen ook voor hun naam. Die kun je zien op de **wandkaart** schuin tegenover de plaats waar je nu staat. Volg de pijl en los onderstaande vragen op.

Hoe noemt men de eerste landbouwers?

Bandkeramiekers

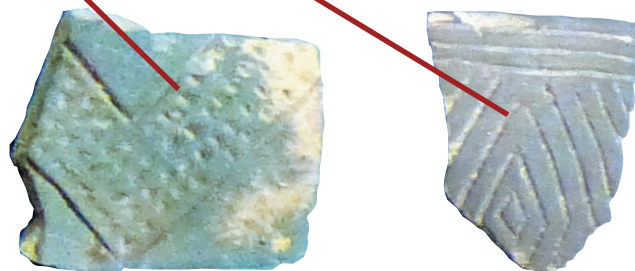
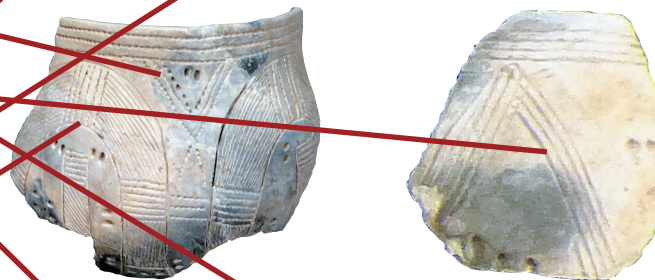
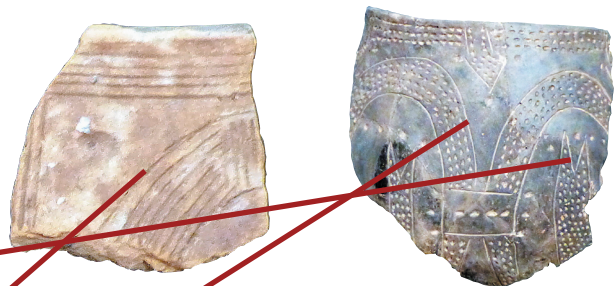
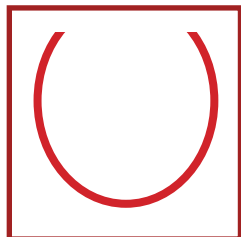
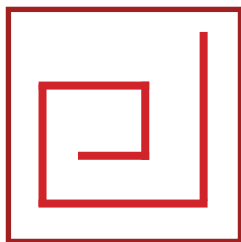
Waar komen de eerste landbouwers waarschijnlijk vandaan?

Uit oostelijk Europa

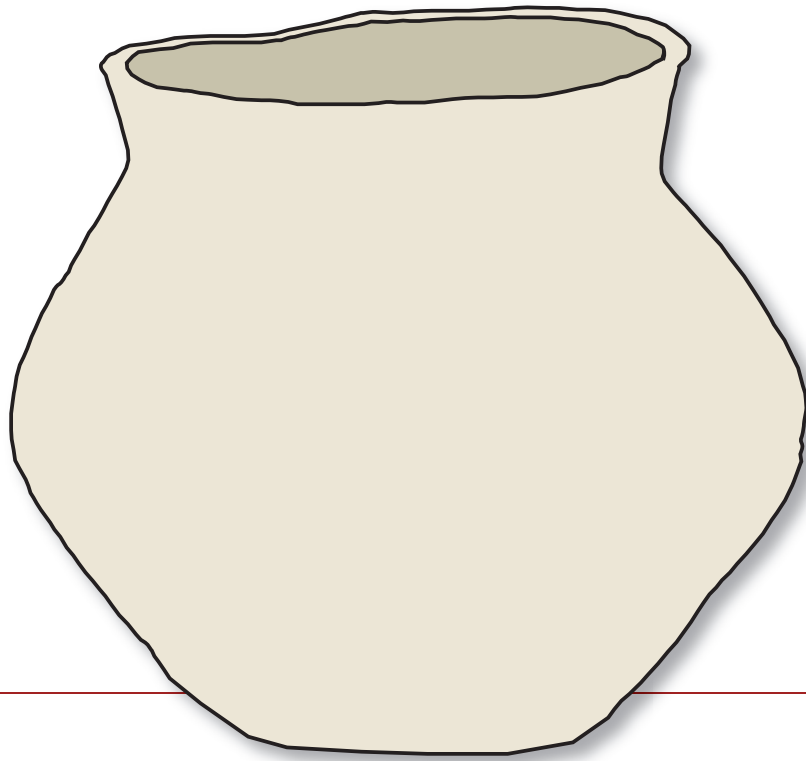
De eerste landbouwers versieren hun aardewerk met verschillende motieven. Ga terug naar thema nummer 14.

Teken in de vakken de vier basismotieven, waarmee de pottenbakker zijn aardewerk versiert.

In de vitrinekast liggen fragmenten van aardewerken potten die met deze basismotieven versierd zijn. Verbind de tekeningen van de basismotieven met de aardewerkfragmenten. Let erop dat op één fragment soms meerdere basismotieven voorkomen.

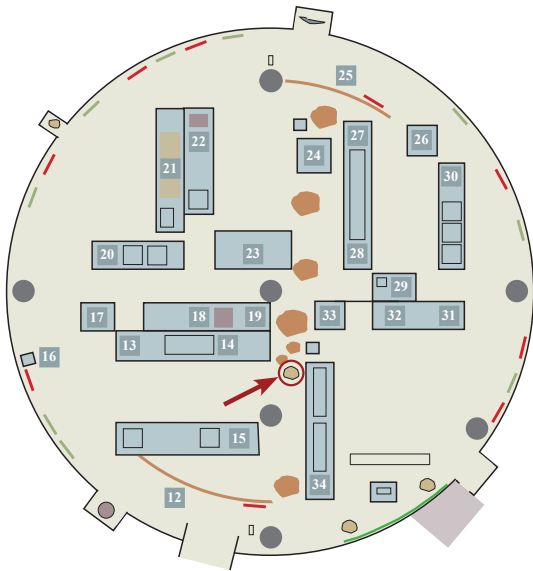
Kruip in de huid van je verre voorouders en versier deze pot met de motieven van de vorige bladzijde.

2 Landbouw en veeteelt

Vertrekkend van de houthakker ontdekken de leerlingen hoe de komst van landbouwers het leven in deze regio verandert. Ze maken kennis met de revolutie die ploeg en kar teweegbrengt. Daarnaast leren ze hoe het houden van vee het levenspatroon van de mens wijzigt.

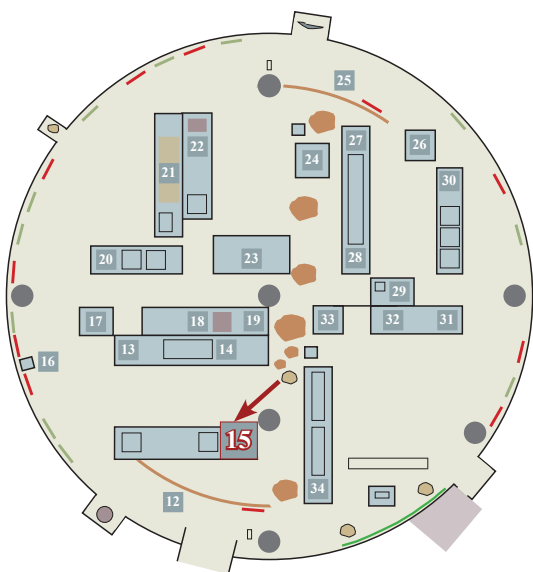
FICHE LANDBOUW EN VEETEELT

Ga naar de houthakker (zie pijl) en lees onderstaande tekst.

Een man hakt op een boom. Hij is niet van hier. Hij heet Nurrik zoals zijn overgrootvader. Die stichtte een nederzetting bij de Rijn. Het graan groeide er goed en de nederzetting werd groter. Te groot bleek toen een storm de oogst verwoestte. Was Nurriks overgrootvader boos? Niemand die het wist. Smeebedes en offers hielpen niet, want ook het jaar daarop viel de oogst tegen. De reserves raakten op en de honger kostte levens. Sommigen moesten vertrekken. Nurrik was één van hen. Ze zwierven lang rond tot ze hier arriveerden. Nurrik zag meteen dat dit een goede plaats was. Er stroomde water en in de vallei waren open plekken waar het vee kon grazen. Er stonden ook veel lindes. Nurrik wist dat die enkel op vruchtbare leemgrond groeien. Die velt Nurrik nu om er akkers aan te leggen. Hij dankt zijn overgrootvader voor het vinden van deze geweldige plek.

Om te weten waarmee Nurrik bomen velt, kijken jullie best even naar nummer 15 met thema 'Leven volgens de seizoen' (zie pijl).

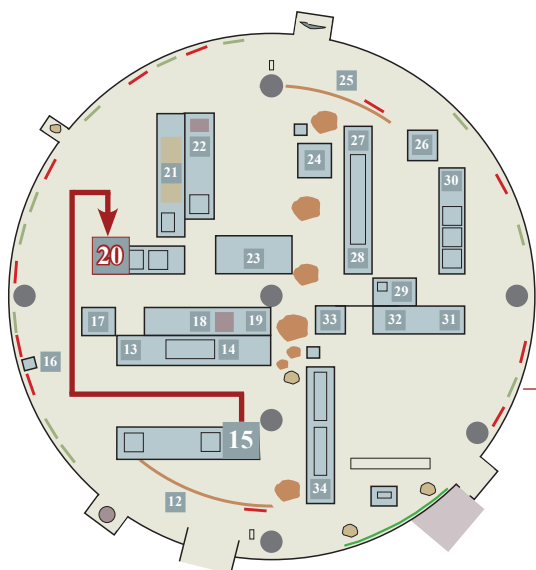
Waarmee velt Nurrik de bomen?

Een dissels

Waar komt Nurriks werktuig vandaan?

Wallonië, het Duitse Eifelgebied of Centraal-Europa

Nurrik en zijn afstammelingen zijn verdwenen. Nieuwe mensen zijn rond 4.300 voor Christus zowel in het zuiden als het noorden van Limburg komen wonen. Vee houden, is voor hen het belangrijkste. Vooral Tinnok is een gedreven veehouder. Voor Tinnok is vee meer dan een voedselbron. Zijn voorouders brachten twee nieuwigheden mee. Be-nieuwd welke?

Kijk dan naar nummer 20 met thema: 'Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel' en beantwoord de vragen.

Welke twee nieuwigheden brachten Tinnoks voorouders mee?

Kar en ploeg

Wat is daarvan het gevolg?

Er wordt meer graan geproduceerd en landbouw-producten worden gemakkelijker vervoerd. Door overschot en transport ontstaat ruilhandel.

Tinnok is gek op zijn vee. Dat kun je bij een bezoek aan zijn woning goed zien. Ga naar themanummer 21: 'Boeren in de ban van vee'.

Zijn huis bestaat uit twee delen:

Welke?

Woonhuis en stal

Zo'n huis noemt men dan ook: een woonstalhuis. Lees de tekst over het woonstalhuis en vul onderstaande zin aan.

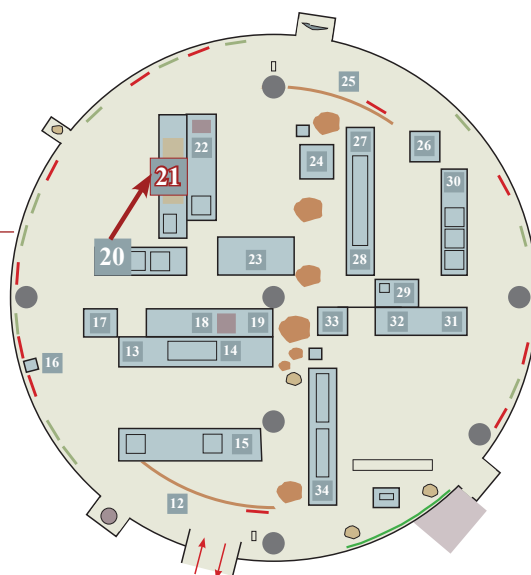
In zijn woning is plaats voor twintig mensen. Tinnok is niet de eerste de beste. Hij is het hoofd van een familie. Hij woont dan ook niet alleen. In zijn huis wonen ook *zijn vrouw, kinderen, zijn ouders, sommige van zijn broers en zussen met hun kinderen, zijn ongetrouwde zussen en nog enkele verre verwanten of vrienden.*

Kruis hieronder aan wat Tinnok met het vee doet.

☒	Hij kweekt meer runderen om misoogsten te overleven
☐	Hij kweekt meer runderen uit liefhebberij.

☒	Hij lust graag een slok runderbloed.
☐	Runderbloed drinken, vindt hij vies.

☐	Hij eet bijna alle dagen rundvlees.
☒	Hij eet rundvlees enkel bij speciale gelegenheden.

☐	Hij houdt runderen vooral voor het vlees.
☒	Hij houdt runderen vooral voor melk, huiden en hoorns.

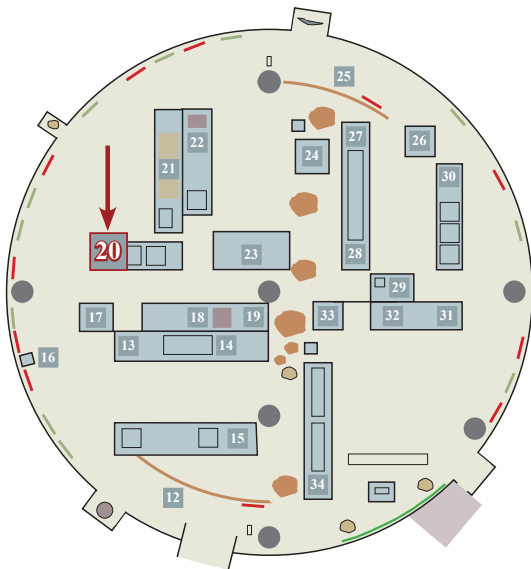
☒	Veehoven in naburige nederzettingen vindt hij te gek.
☐	Veehoven in naburige nederzettingen vindt hij echt niet kunnen.

3 Dood en begraven

De leerlingen leren hoe de landbouwers hun doden begraven. Ze ontdekken dat dit niet steeds op dezelfde manier gebeurt. Ze komen ook te weten dat graven veel vertellen over maatschappelijke veranderingen.

FICHE: DOOD EN BEGRAVEN

Ga naar nummer 20 met thema: 'Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel' (zie pijl).

De sfeer in de nederzetting is bedrukt. Familiehoofd Tinnok is door een dolle stier vertrappeld en aan zijn verwondingen bezweken. De rouwende familie brengt hem naar zijn laatste rustplaats waar de grafheuvels van de voorouders liggen. Tinnok wordt in een kuil begraven en krijgt grafgiften mee. Daarover legt de diep-bedroefde familie een grafheuvel.

Hoe wordt Tinnok begraven?

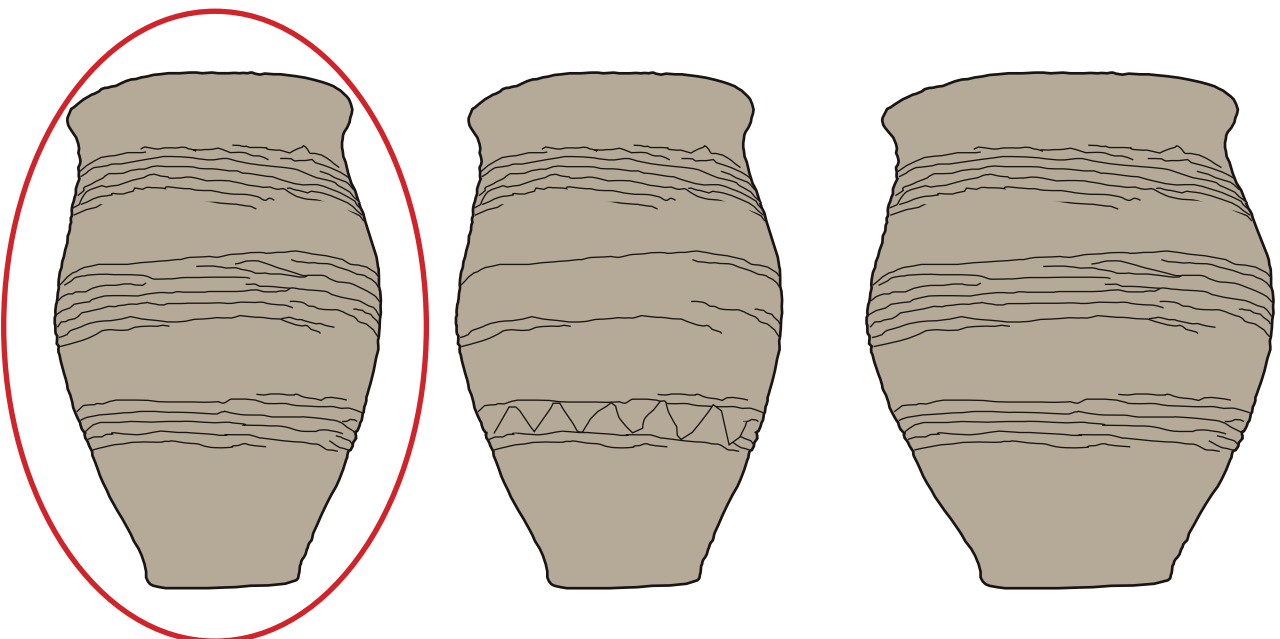
- in een urne
- languit in een kist
- met opgetrokken knieën, liggend op zijn zij
- zittend met opgetrokken knieën

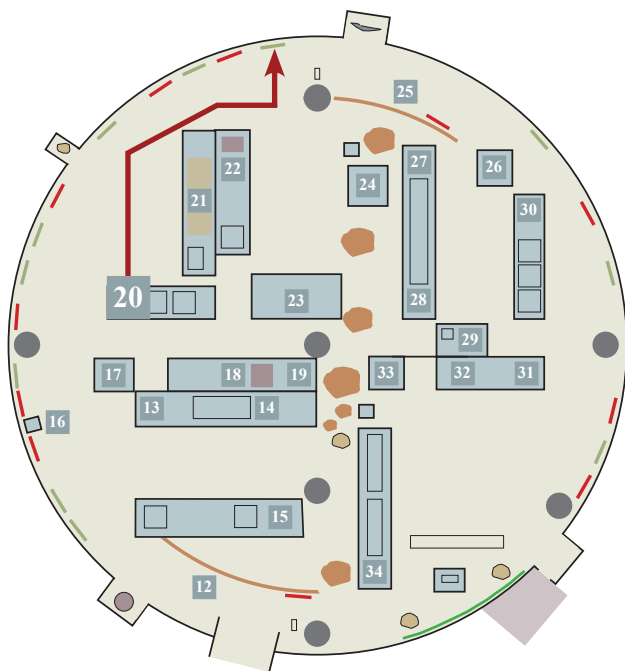
Tinnoks grafset bestaat uit:

- 1 *aardewerken bekers*
- 2 *vuurstenen messen*
- 3 *bijlen*
- 4 *pijlpunten*

Hieronder staan drie aardewerken bekers. Eén daarvan krijgt Tinnok mee op zijn reis naar het hierna-

maals.
Omcirkel Tinnoks correcte grafgift.

Ga naar de kaart van de urnenveld-cultuur tegen de wand. Volg de pijl en vul de ontbrekende woorden in.

Het is 1100 voor Christus. Tinnoks nakomelingen begraven hun doden op een andere manier. Ze behoren tot de urnenveld-cultuur. Deze naam zegt meteen wat ze met hun doden deden.

Wat doen ze met de dode lichamen?

Ze worden gecremeerd / verbrand.

Waarin worden de resten gestopt?

In een urne.

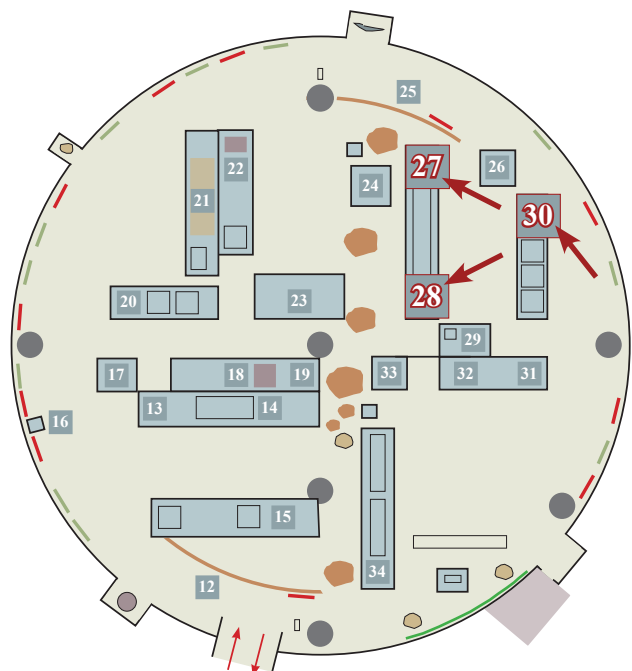
Van waar kwam deze begrafeniswijze?

Van Centraal-Europa.

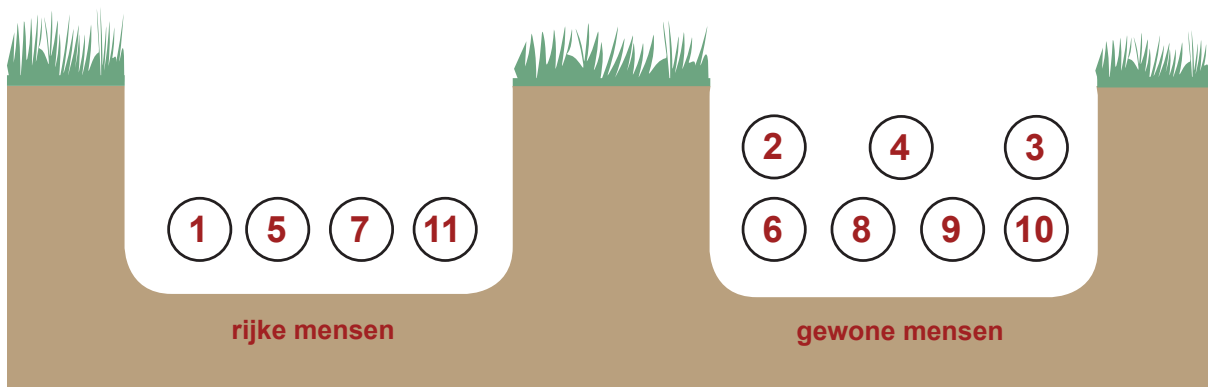
Ga naar onderstaande thema's (zie pijlen):

- nummer 27: 'Intensieve handel in ijzer en zout'
- nummer 28: 'Ijzer en zout maken het verschil'
- nummer 30: 'Alleen elitefiguren verwerven luxevoorwerpen'.

Daar staan archeologische vondsten uit graven van gewone en rijke mensen. Sinds 825 voor Christus is immers niet langer iedereen gelijk. Sommigen zijn rijk en machtig. Dat kun je aan hun grafinhoud zien.

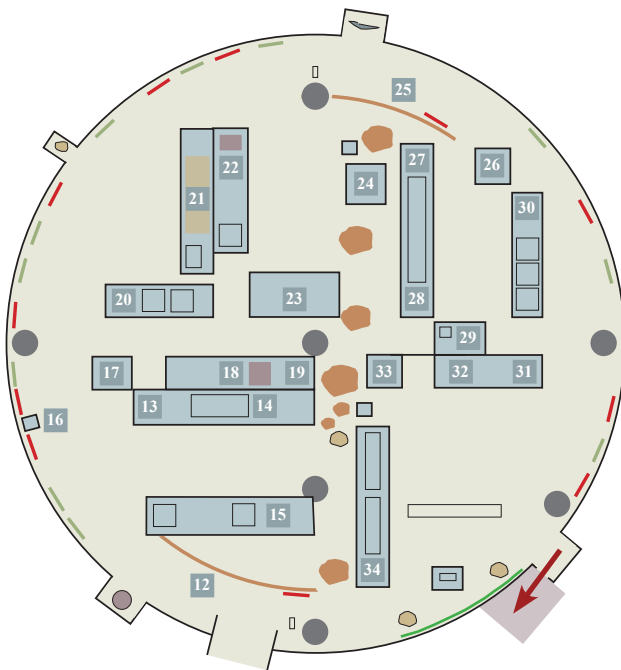
Hieronder staan voorwerpen uit verschillende graven van rijke en gewone mensen. Deze voorwerpen zijn niet samen aangetroffen. Plaats ze via de daarnaast staande nummers in een grafkuil die bij hun rang en stand past.

4 Eburonen

De leerlingen maken kennis met de verhouding tussen de Eburonen en de Romeinse bezetter door het kijken naar een film die tegelijkertijd spannend en leerrijk is. Daarna ontdekken ze de verschillen in uitrusting van de Romeinse soldaten en de Eburonenkrijgers aan de hand van de wandschildering die het treffen tussen beide groepen toont.

FICHE: EBURONEN

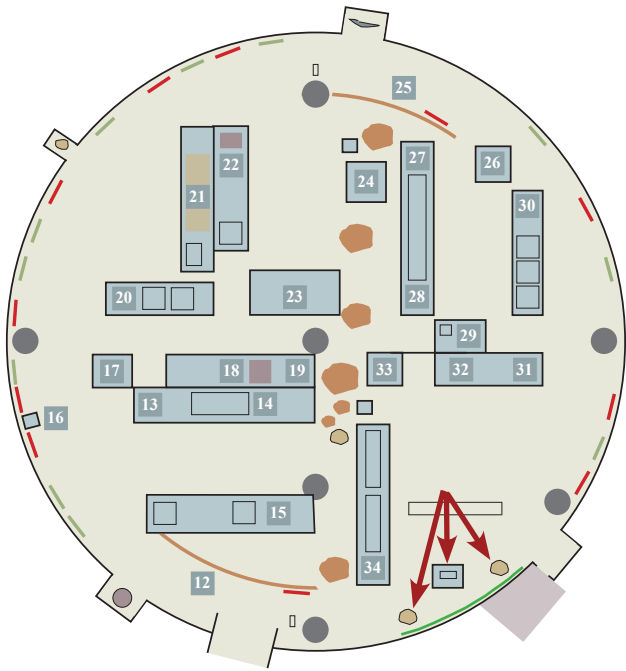

Ga naar het **filmzaaltje**. Je vindt het gemakkelijk via de pijl op het zaalplan.

Het is 58 voor Christus. Het is oorlog! Julius Caesar heeft zijn oog op deze regio laten vallen. Romeinse troepen vallen binnen. Sommige stammen worden overweldigd. Met andere gooit Caesar het op een akkoordje. Dat gebeurt ook met de Eburonen die in deze streek wonen. Vier jaar later zijn de Eburonen de Romeinen echter beu. Ze komen in opstand. Hoe dat afloopt zie je in de film 'Ambiorix, koning van de Eburonen'. Veel kijkplezier!

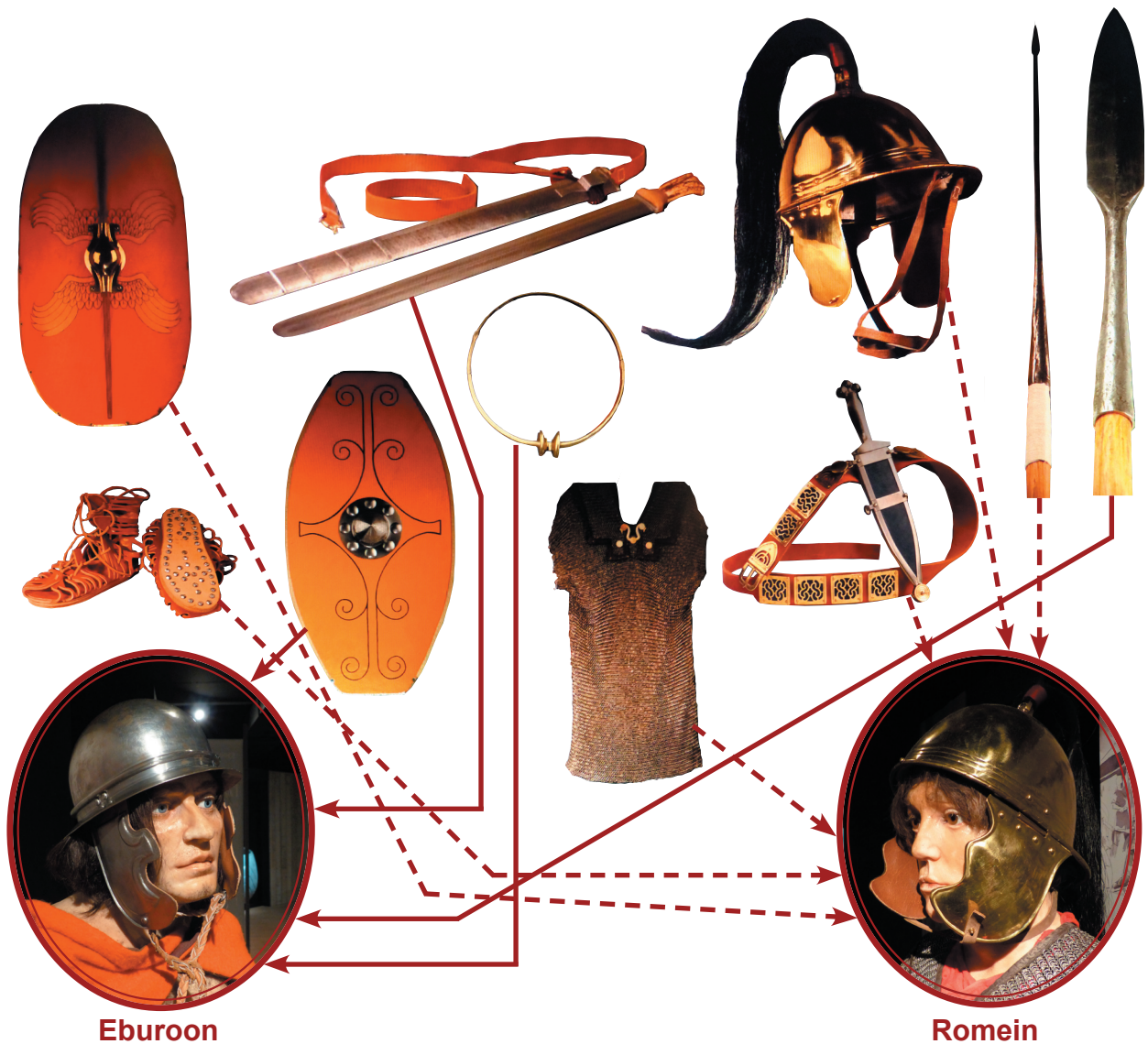

De Eburonen overvallen de Romeinen (wandschildering Gallo-Romeins Museum, Benoit Clarys)

Naast de filmzaal hangt een wandschildering die de aanval van de Eburonen op de Romeinen uitbeeldt. Daarvoor staan reconstructies van een Romein en een Ebufoon en een interactief scherm.

Geef de Ebufoon en de Romein hun vertrouwde gevechtsuitrusting. Kijk daarvoor naar de wandschildering, het scherm en de reconstructies en verbind via pijlen wapens en uitrusting met de passende strijder.

Ebufoon

Romein

ZAAL 2

Zaal 2

Hier komen vier thema's aan bod:

- 1** Stadsleven
- 2** IJdeltuiten
- 3** Goden en godinnen
- 4** Dood en begraven

Plattegrond

- 1** Vertrekpunt 'Stadsleven'
- 2** Vertrekpunt 'Ijdeltuiten'
- 3** Vertrekpunt 'Goden en godinnen'
- 4** Vertrekpunt 'Dood en begraven'

Thema's

- 35** Romeinen stichten Tongeren!
- 36** Keizer Augustus stimuleert romanisering
- 37** Tongeren ligt strategisch
- 38** Plaatselijke variant van Romeinse cultuur ontwikkelt zich
- 39** Atuatuca Tungrorum
- 40** Tongeren opgenomen in grootschalig handelsnetwerk
- 41** Residentieel Tongeren is ook stad van ambachtslieden
- 42** Graan veilig bewaard in reusachtige opslagplaats
- 43** Gewone en opvallende graven
- 44** Bezoekers van badgebouw dompelen zich onder in Romeinse levensstijl
- 45** Aquaduct voorziet Tongeren van water
- 46** Forum is kloppend hart van stad
- 47** Romeinen beïnvloeden bouwstijl elites
- 48** Interieur stadswoningen in Romeinse stijl
- 49** Stadswoningen ontworpen volgens Romeins model
- 50** Nieuwe rijken vervangen oude elites
- 51** Tempelcomplex is dé plek om goden te vereeren
- 52** Stadsmuur bevestigt status van Atuatuca Tungrorum
- 53** Het leven op het platteland
- 54** Luxueus leven in Romeinse villa op platteland
- 55** Boerengemeenschap is schakel in runderteelt
- 56** Herenboeren produceren massaal graan door bedrijfsmatige aanpak
- 57** Eigenaar van villa begraven onder indrukwekkende grafheuvel

- 58 Begrafenis eindigt met optrekken van tumulus
- 59 Villabewoners vereren goden op eigen cultusplaats
- 60 Veeteelt is essentieel voor landbouweconomie
- 61 Openluchtheiligdom heeft religieuze en politieke functie
- 62 Vicus vervult stedelijke functies op platteland

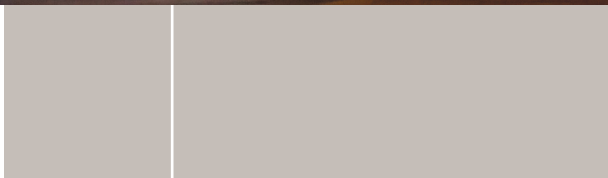
Tijdaanduidingen

- 1 10 voor Christus
- 2 150 na Christus

Schermen / digitale kaarten

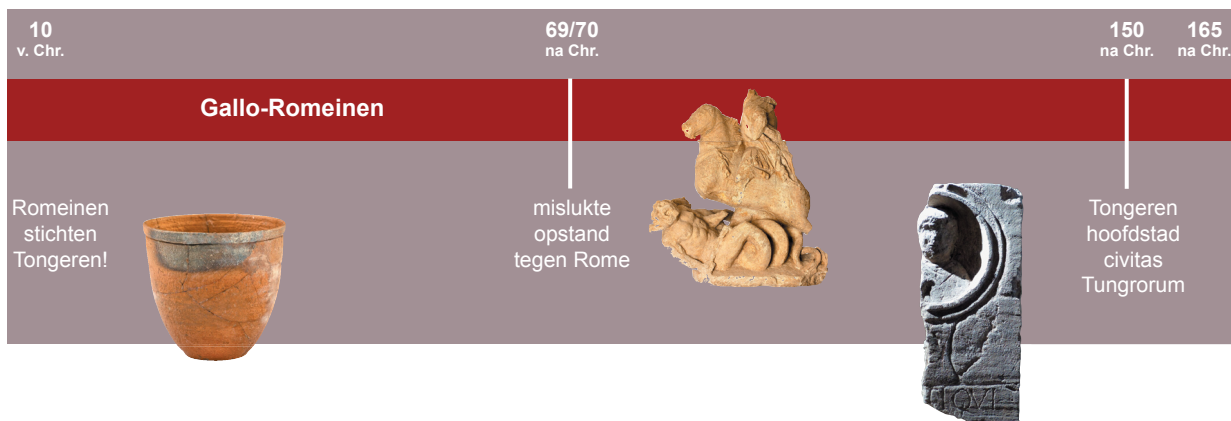
- 1 Het Romeinse Rijk groeit
- 2 Romeinse cultuur
- 3 Villa
- 4 Begrafenisceremonie

- Maquettes
- Voeltafel
- Mozaïekvloer
- Uitvergroting soldatenbeker
- Reconstructie begrafenisstoet

Zaal 2

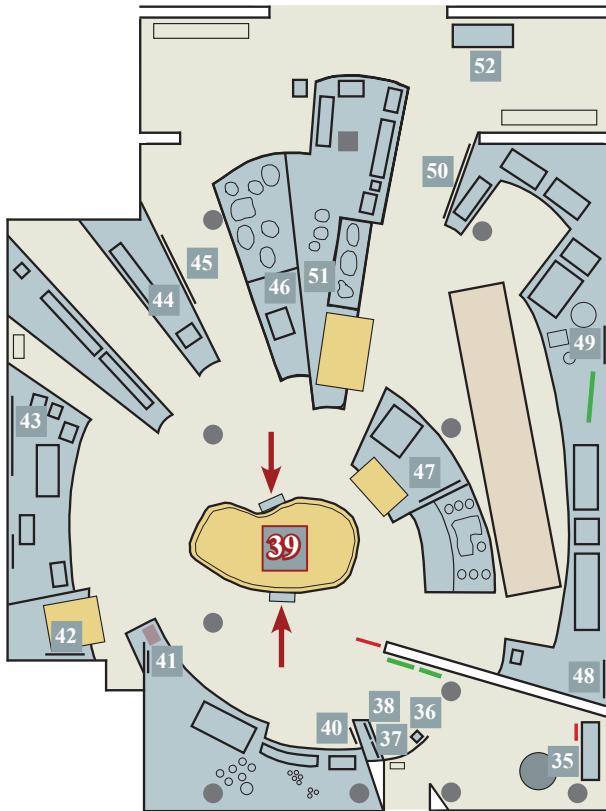
TIJDBAND

1 Stadsleven

De leerlingen maken kennis met de Romeinse stad Tongeren. Aan de hand van de maquette leren ze hoe die stad eruit zag en welke de voornaamste gebouwen en plaatsen waren. Daarnaast nemen ze even een inblik in een stadswoning via een fragment van een mozaïekvloer.

FICHE: STADSLEVEN

Ga naar de maquette van de Romeinse stad Tongeren (zie pijlen).

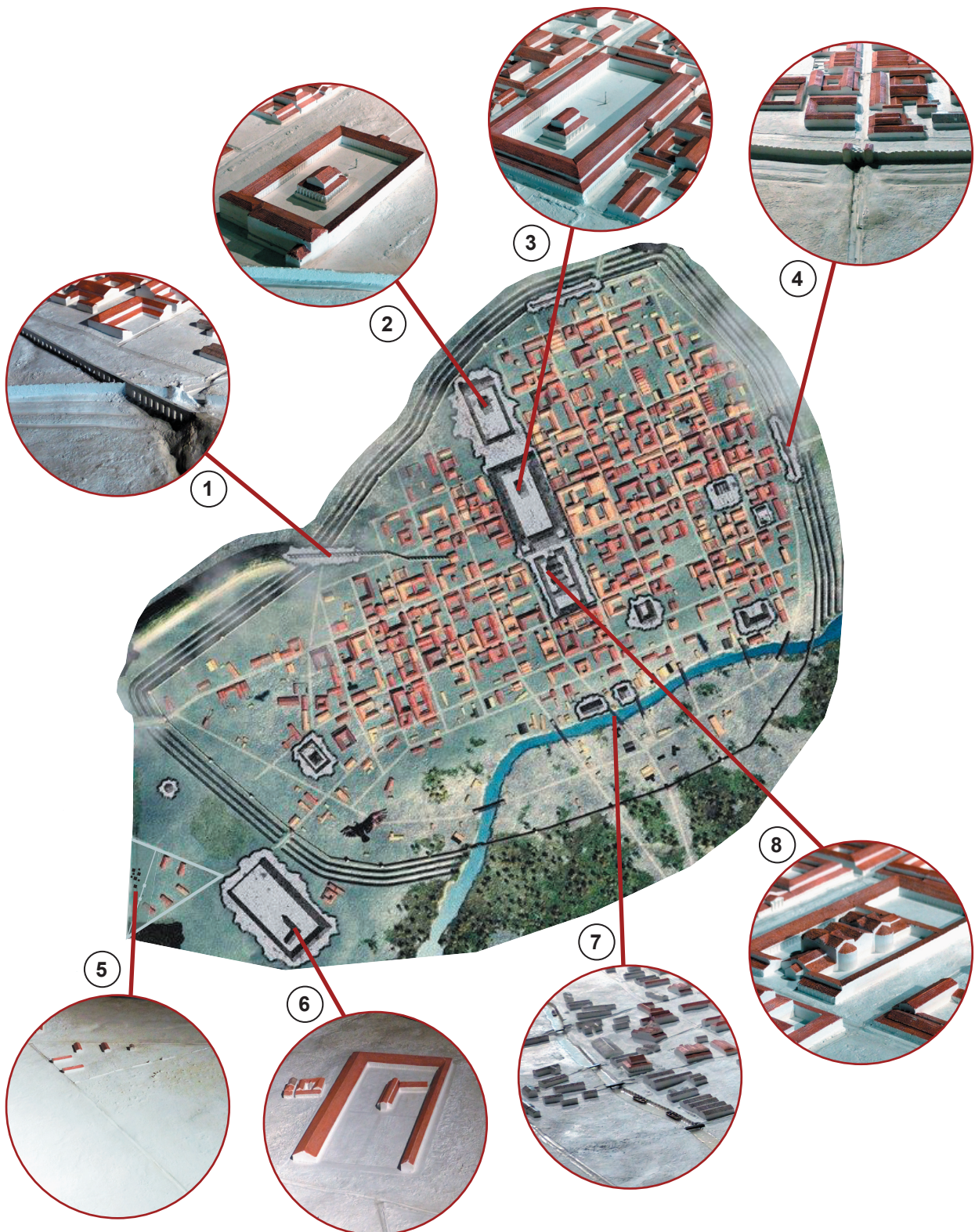
In de centrale ruimte trekt de maquette van de Romeinse stad Tongeren de aandacht.

In de buurt van het museum, bivakkeerden rond 10 voor Christus soldaten. Die legden eerst de hoofdwegen aan. Jullie staan dan ook letterlijk op de plaats waar het verhaal van Tongeren begon. Daar kwamen al snel woningen rond en in 150 na Christus was het de indrukwekkende stad die jullie op de maquette zien.

Hoe heet de Romeinse stad Tongeren?

Atuatuca Tungrorum

Het Tongeren van 150 na Christus is een typische Romeinse stad. Bepaalde gebouwen en plaatsen maken dat duidelijk. Enkele belangrijke plaatsen en gebouwen staan hierboven aangeduid. **Benoem ze aan de hand van hun nummer.**

① Aqueduct

② Tempel

③ Forum

④ Stadspoort en stadsmuur

⑤ Zuidwestelijk grafveld

⑥ Graanopslagplaats

⑦ Haven aan de Jeker, opslagplaatsen en tempel

⑧ Badgebouw

De gebouwen en plaatsen die op de vorige bladzijde staan, stellen hieronder zichzelf voor. Schrijf er het passende nummer bij.

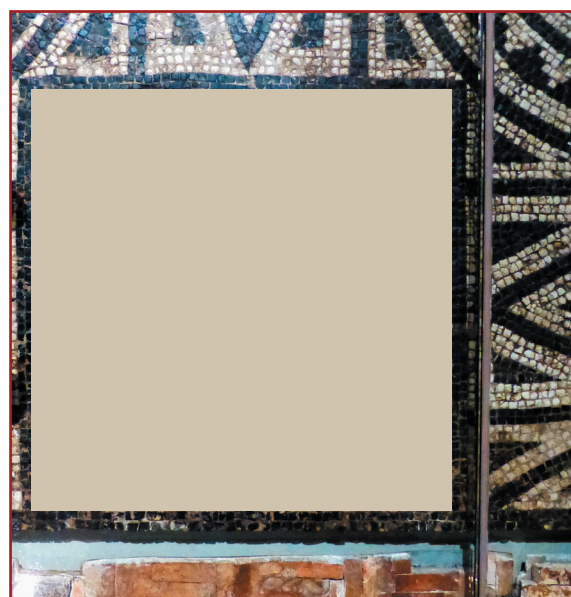
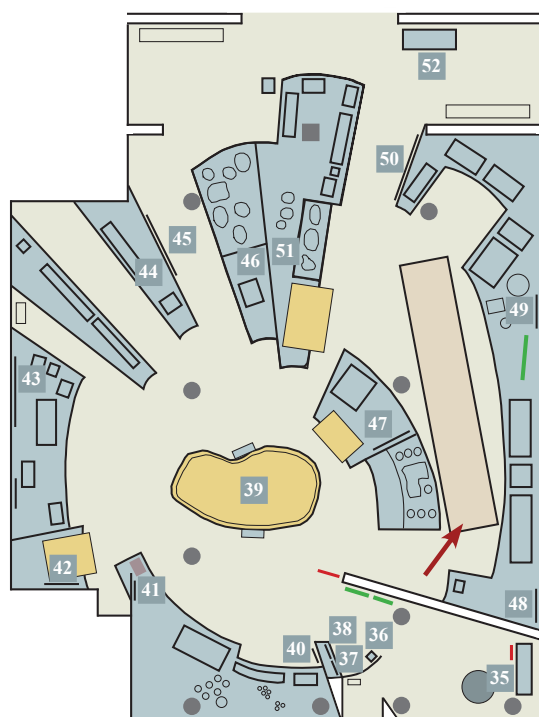
4	Wil je de stad bezoeken? Kom je van buiten en moet je dringend naar het forum, de tempel of een goede vriend? Dan moet je door mij.
6	Je vindt mij buiten de stad. Mijn vloer zweeft in het donker. Ik bewaar wat Romeinse soldaten aan de Rijn broodnodig hebben.
1	Ik beweeg mij van buiten naar binnen en vervoer wat levensnoodzakelijk is. Ik ben kilometerslang. Onderweg verander ik van leem in harde steen.
3	Ik lig op een hoge plek. Omgeven door zuilen ben ik het stenen hart van de stad. Binnen mijn muren wordt er druk overlegd en vallen beslissingen.
7	Ik lig in het zuiden van de stad. De rivier stroomt langs mij. Boten varen hier af en aan.
2	Binnen mijn zuilen wordt geofferd door inwoners en bezoekers van veraf.
5	Buiten de stad, lig ik langs een drukke toegangsweg. Harten kloppen hier niet langer. Op mijn terrein heerst eeuwige rust.
8	Binnen mij is het wisselend koud, lauw en warm. Wie zich een beetje Romein voelt, komt hier dikwijls.

Ga naar het mozaïek (zie rode pijl op het onderstaande zaalplan).

Naast tempels en andere voornamelijk gebouwen staan in de Romeinse stad Tongeren natuurlijk veel woningen.

Hallo, ik ben Fortunata Longus. Samen met mijn ouders woon ik in een stadswoning. Ons huis mag gezien worden. Dat zie je meteen aan het vloer-mozaïek.

Tijdens een feestje liet een onhandige bediende een amfoor vallen. Daardoor raakte een deel beschadigd. Laat je fantasie de vrije loop en help mij aan een nieuw stuk. Teken je ontwerp in het onderstaande vlak.

2 IJdeluiten

De leerlingen leren dat lichaamsverzorging in de Romeinse samenleving heel belangrijk is. Ze maken kennis met badgebouw en badritueel. Ze kijken aandachtig naar enkele olie- of parfumsflesjes en één van de topstukken van het museum: de zegelring van Commodus.

FICHE: IJDELTUITEN

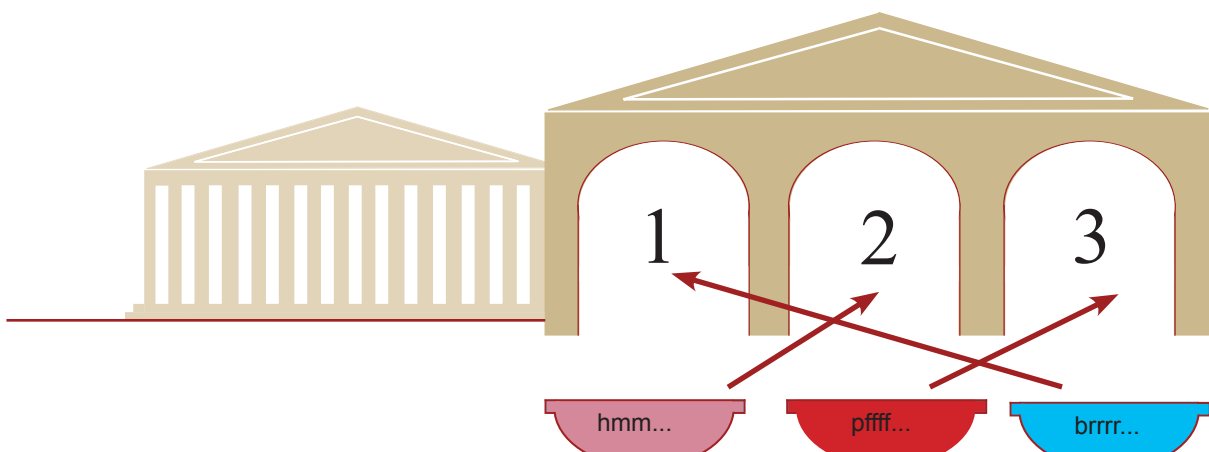
Er wordt nogal wat afgeschminkt vandaag. Wenkbrauwen worden bijgewerkt, lippen gestift, wimpers verlengd en nepnagels opgeplakt. De schoonheidsindustrie draait op volle toeren. Dat is niet nieuw. Ook Romeinen waren echte ijdeluiten. Ze zagen er graag goed uit en gingen dikwijls naar openbare badhuizen. Daar lieten ze zich masseren met welriekende balsems en oliën. Iedere Romeinse stad had badhuizen. Ook in de Romeinse stad Tongeren waren er waarschijnlijk meerdere. De bevolking hier zag die Romeinse levensstijl dan ook wel zitten!

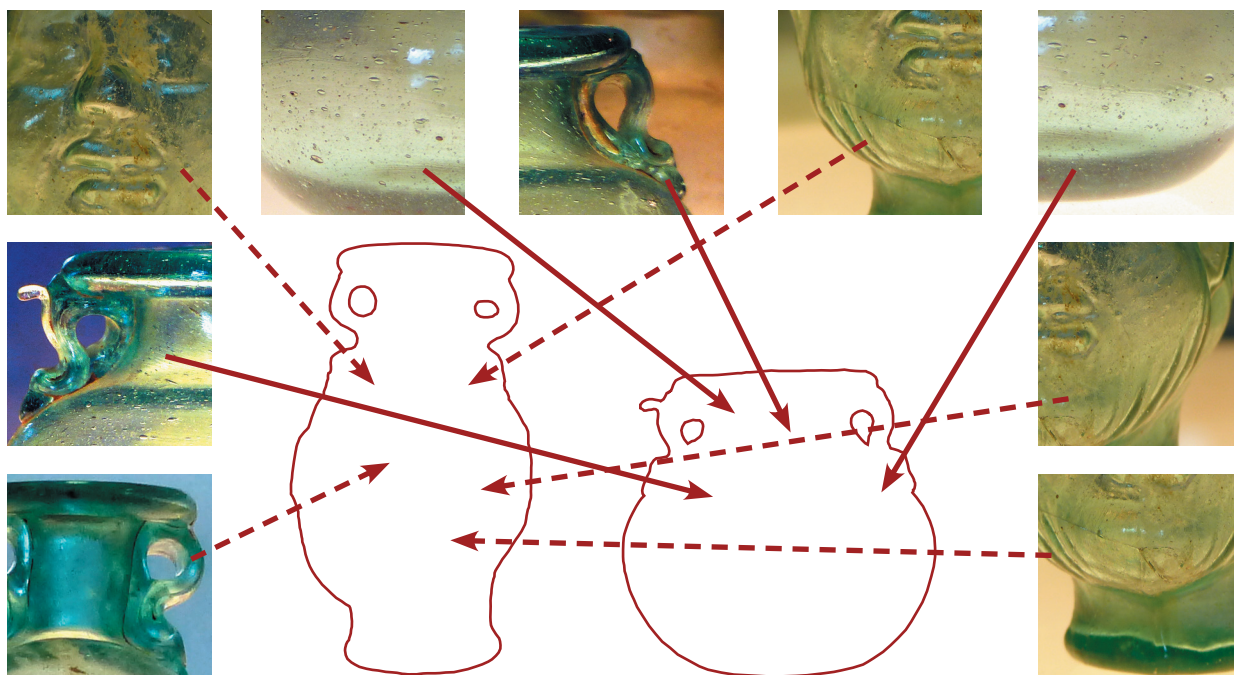
Ga naar thema nummer 44: 'Bezoekers van badgebouw dompelen zich onder in Romeinse levensstijl' (zie rode pijlen).

Het badgebouw is de *place to be* voor iedereen die mee wil zijn met de tijd. Wie zich een beetje Romein voelt, gaat er dikwijls heen. Een badgebouw bestaat uit minstens drie grote ruimtes, waarin telkens een grote kuip of bassin staat.

Plaats de drie badkuipen via pijlen in goede volgorde in de vertrekken van het badhuis.

In de vitrines staan verschillende flesjes. Daarin worden geparfumeerde oliën, lotions en andere reukw-
aren die bij het badritueel horen, bewaard.
Verbind de fotofragmenten via pijlen met het silhouet van het olie- of parfumflesje waar ze bijhoren.

Mensen die zoveel aandacht besteden aan hun lichaam zijn ook gek op mooie kleren en sieraden. Het is dan ook niet vreemd dat het Gallo-Romeins Museum een mooie collectie sieraden heeft. Een bijzonder stuk is een zegelring met keizersportret. Hij wordt uiterst rechts in een afzonderlijke vitrine gepresenteerd.

Uit welke materialen is de ring gemaakt?

Goud en halfedelsteen

Hoe heet de keizer die erop staat?

Commodus

Wat heeft de man op het hoofd?

Een laurierkrans

Dit is een zegelring. Wat doet men daarmee?

Waardevolle verzendingen of officiële documenten verzegelen

3 Goden en godinnen

De leerlingen maken kennis met enkele Romeinse en inheemse goden. Ze leren waarvoor deze goden aanbeden werden en welke attributen ze hadden.

FICHE: GODEN EN GODINNEN

De Romeinen aanbidden vele goden. Naast Romeinse goden worden in Atuatuca Tungrorum ook inheemse goden vereerd. Iedere god of godin heeft zijn eigen terrein.

Ga naar thema nummer 51: 'Tempelcomplex is dé plek om de goden te vereren'

Bekijk de kleine godenbeeldjes in de vitrine (zie pijlen).

Van enkele beeldjes staat hieronder een foto. Vul de gegevens naast de foto's in.

1

naam: Minerva

godin van: wijsheid, verstand, ambachten, arbeid, kunsten, wetenschap

ook godin van : de oorlog

kenteken: hoofd van Medusa op de borst

Romeins inheems [Duid de oorsprong aan]

materiaal beeldje: terracotta (gebakken aarde)

2

naam: Fortuna

godin van: toeval (geluk en ongeluk), goede oogst

kenteken: fruit of bloemen in hoorn des overvloeds

Romeins inheems [Duid de oorsprong aan]

materiaal beeldje: terracotta (gebakken aarde)

3

naam: Matrona

godin van: leven en vruchtbaarheid

kenteken: bloemen en vruchten

[Duid de oorsprong aan. Je vindt deze door de tekst te lezen bij het grote reliëffragment, links van de vitrines (zie ingelaste foto)]

Romeins inheems [Duid de oorsprong aan]

materiaal beeldje: terracotta (gebakken aarde)

4

naam: Venus

godin van: schoonheid, liefde en vruchtbaarheid

ook godin van : moestuinen, boomgaarden, bloemen en planten

kentekens: naakt, wringt haren uit

Romeins inheems [Duid de oorsprong aan]

materiaal beeldje: terracotta (gebakken aarde)

Fortunata Longus vindt al die goden knap ingewikkeld. Ze weet dikwijls niet tot wie ze zich moet richten. Help haar een handje door bij de onderstaande tekstjes de nummers van de goden te plaatsen die haar kunnen helpen.

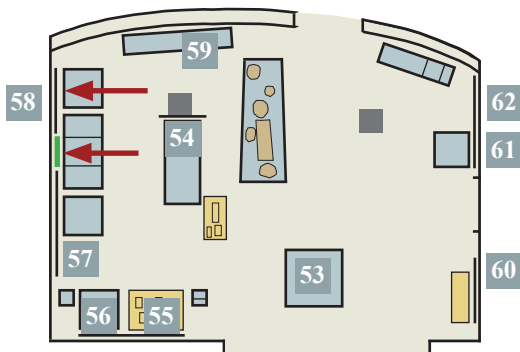
1	Fortunata krijgt les van een privéleraar. Ze kan haar aandacht echter moeilijk bij de les houden. Ze wil daarom de hulp van de goden inroepen. Wie kan haar helpen?
4	Fortunata is hopeloos verliefd, maar de jongen van haar dromen ziet haar niet staan. Van wie kan ze hulp verwachten?
2	De oogst was niet goed afgelopen jaar. Fortunata's vader, die van de graanhandel leeft, is daarvoor slecht gezind. Ze hoopt dan ook vurig dat de nieuwe oogst goed zal zijn. Aan wie kan ze het best offeren?
3	Fortunata is enig kind. Ze zou graag een kleine broer of zus hebben. Maar mama's buik wordt voorlopig niet dikker. Welke god kan ervoor zorgen dat haar wens in vervulling gaat?

4 Dood en begraven

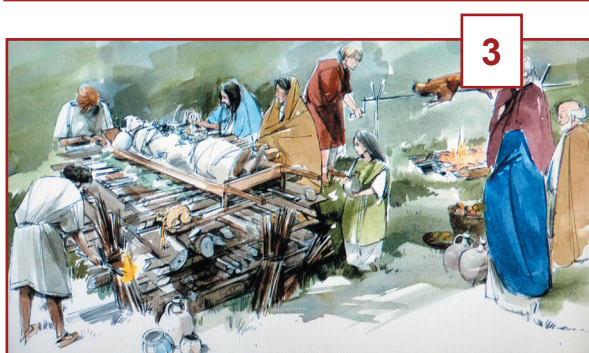
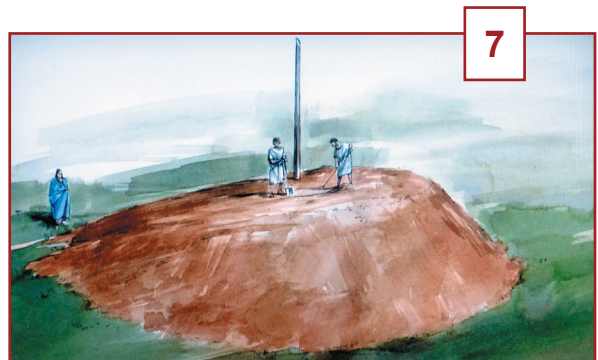
De leerlingen leren hoe het Romeinse dodenritueel verloopt. Dat gebeurt aan de hand van de reconstructie van een begrafenisstoet, een videopresentatie en een tekstpaneel. Ze maken ook kennis met de inhoud van graven van rijke villabewoners.

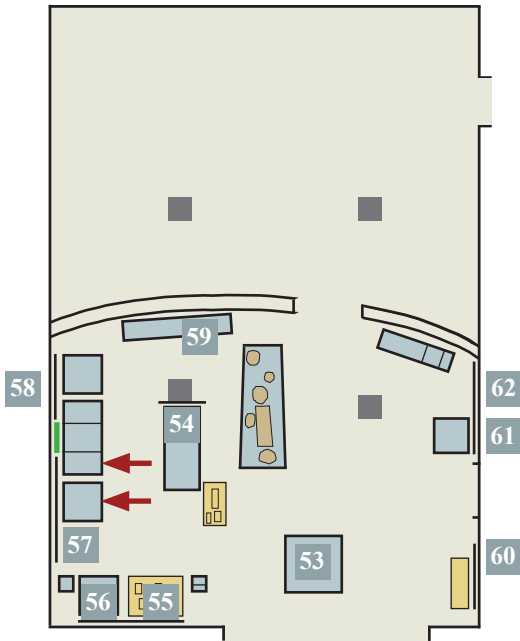
FICHE: DOOD EN BEGRAVEN

Ga naar het eerste deel van de laatste ruimte. Kijk naar de **video**: 'Begrafenisceremonie' en lees de **tekst** met nummer 58: 'Begrafenis eindigt met het optrekken van tumulus' (zie pijlen).

Zet de foto's van het begrafenisritueel in de juiste volgorde

In de vitrines onder de afbeelding van de grafheuvel of tumulus liggen grafgriffen en crematieresten (zie pijlen).

In de eerste ligt de grafinhoud van een tumulus uit Berlingen (Wellen). De man die eronder begraven lag, was rijk. Hij was ook geleerd.

Welke voorwerpen wijzen op zijn geleerdheid?

Passer, meetregel, inktpot, schrijfstift

Het linkerdeel van de tweede vitrine toont de grafinhoud van een jonge vrouw uit een tumulus van Gutschoven (Heers). Dit graf bevatte luxe aardewerk dat typisch is voor de eetcultuur van landeigenaars die leefden als Romeinen.

Van welke dieren liggen er botresten op de schotels?

Kip en varken

Hieronder staan foto's van voorwerpen uit het graf van de man en de vrouw.

Plaats een **M** bij deze uit het graf van de man en een **V** bij deze van het graf van de vrouw.

FICHE: SLOTVRAAG

Jullie reisden met jagers-verzamelaars, maakten kennis met de eerste landbouwers en zagen na de komst van de Romeinen een heuse stad ontstaan. Stel je eens voor dat je met een teletijdmachine naar één van die periodes mocht reizen.

Welke zou je dan kiezen en waarom?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

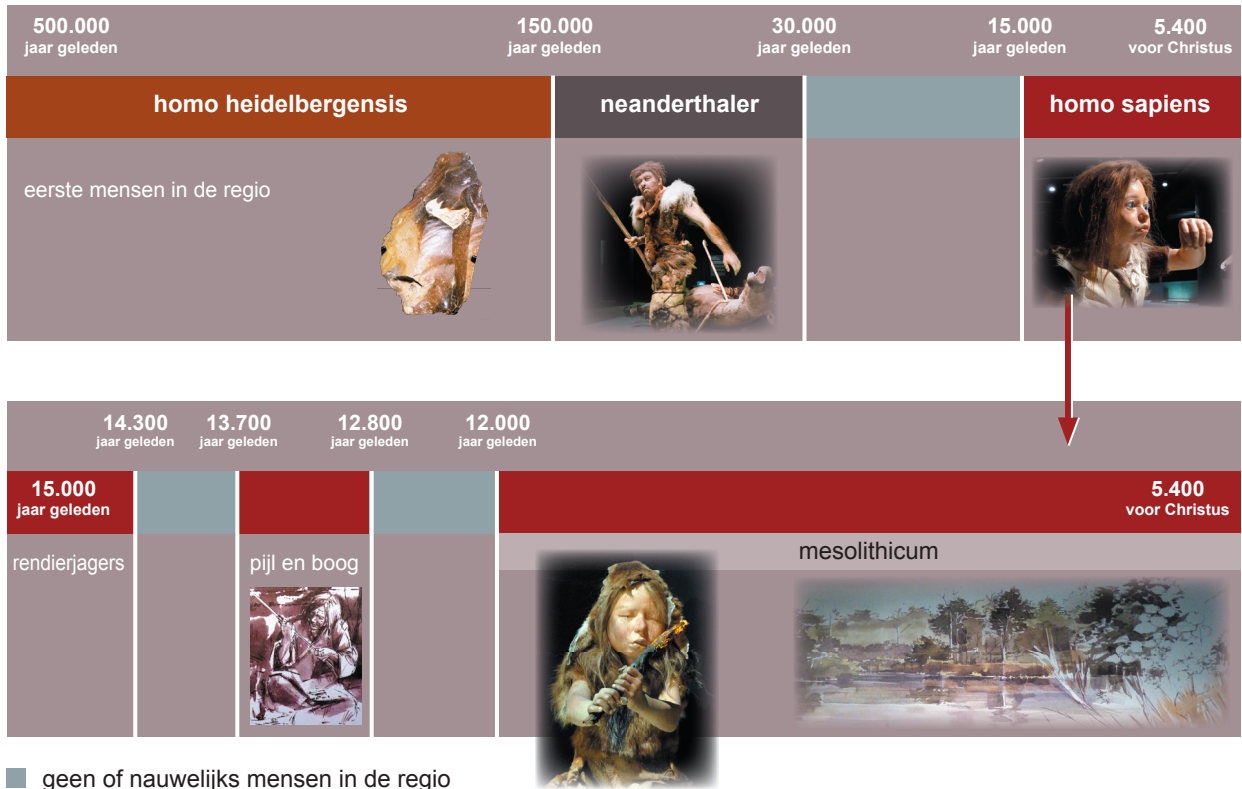
.....

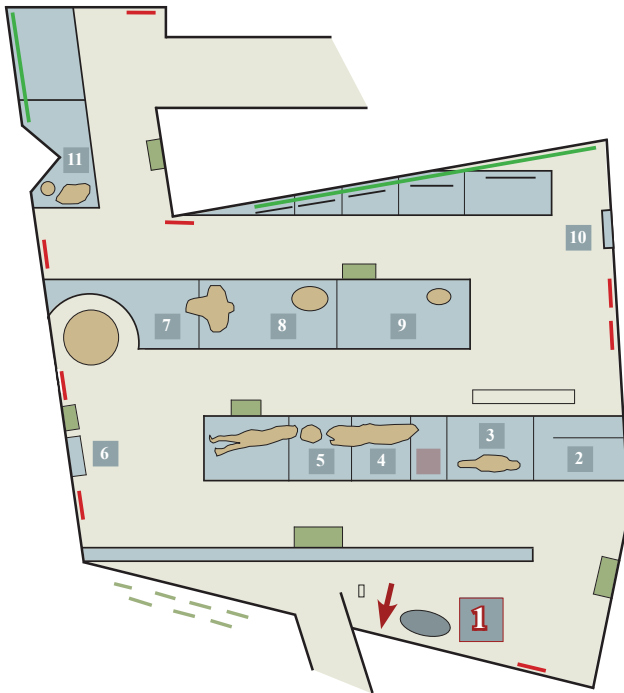
Bijlage

Fiches leerlingen

Zaal 0

TIJDBAND

Ga naar thema nummer 1: 'Hier zijn mensen' (zie pijl).

Je staat hier voor het oudste voorwerp van het museum. Als je zowel de informatie als de begeleidende tekst leest, kom je veel te weten over het voorwerp. Als je daarbij een foto of tekening voegt, krijg je een soort identiteitskaart van het werktuig. Hieronder zie je als voorbeeld de identiteitskaart van de 500.000 jaar oude vuistbijl. Naast afbeelding, ouderdom, vindplaats en materiaal staat hierop ook waarvoor het werktuig dient.

GALLO-ROMEINS MUSEUM - HIER ZIJN MENSEN!

Naam werktuig

vuistbijl

Vindplaats en ouderdom

Kesselt (Lanaken)

ongeveer 500.000 jaar

Materiaal

vuursteen (silex)

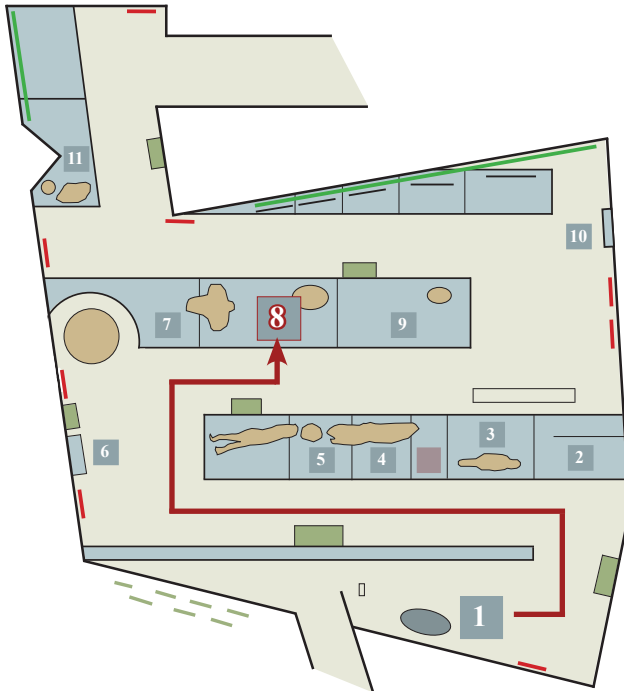
Wat kan ik?

Dieren slachten, huiden bewerken en hout hakken

Naast vuistbijlen maken vroege mensen ook andere stenen werktuigen. Om deze te ontdekken, vul je zelf drie identiteitskaarten in.

Identiteitskaart 1

- volg de pijl op het plan
- kijk bij thema 8: 'Zuinig zijn met vuursteen' in het eerste deel van de vitrine naar de werktuigen met de nummers 2 tot 13
- vul de identiteitskaart in
- maak een eenvoudige schets van het werktuig

GALLO-ROMEINS MUSEUM - ZUINIG ZIJN MET VUURSTEEN

Naam werktuig

Vindplaats en ouderdom

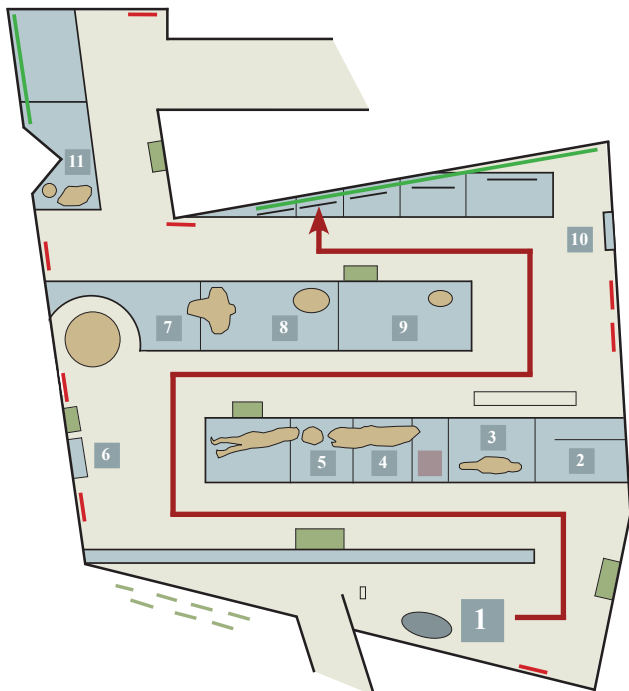
Materiaal

Wat kan ik?

Identiteitskaart 2

- volg de pijl op het plan
- Kijk bij thema 'Huiden bewerken' naar werktuig nummer 3
- vul de identiteitskaart in
- maak een eenvoudige schets van het werktuig

GALLO-ROMEINS MUSEUM - HUDEN BEWERKEN

Naam werktuig

Vindplaats en ouderdom

Materiaal

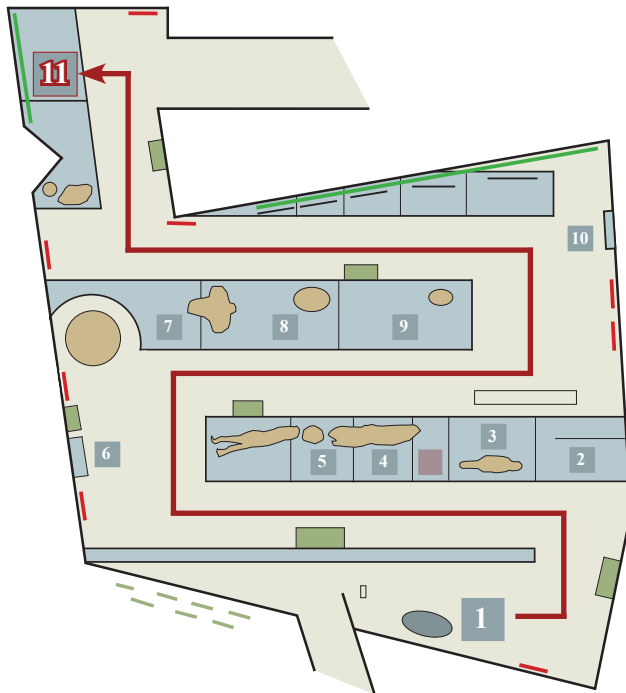

Wat kan ik?

Waarom doe ik dat?

Identiteitskaart 3

- volg de pijl op het plan
- kijk bij thema 11: 'Overvloed maakt leven gemakkelijker' uiterst links in de vitrine naar werktuig nummer 4
- vul de identiteitskaart in
- maak een eenvoudige schets van het werktuig

GALLO-ROMEINS MUSEUM - OVERVLOED MAAKT LEVEN GEMAKKELIJKER

Naam werktuig

Vindplaats en ouderdom

Materiaal

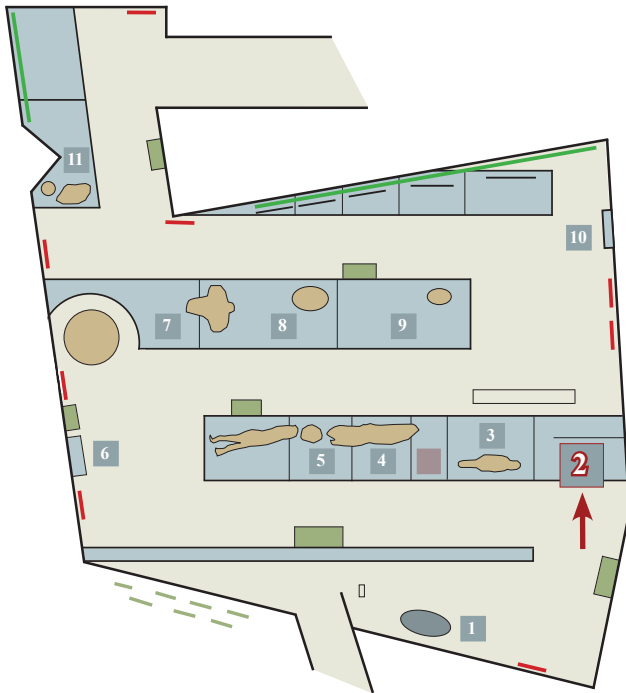

Wat kan ik?

.....

.....

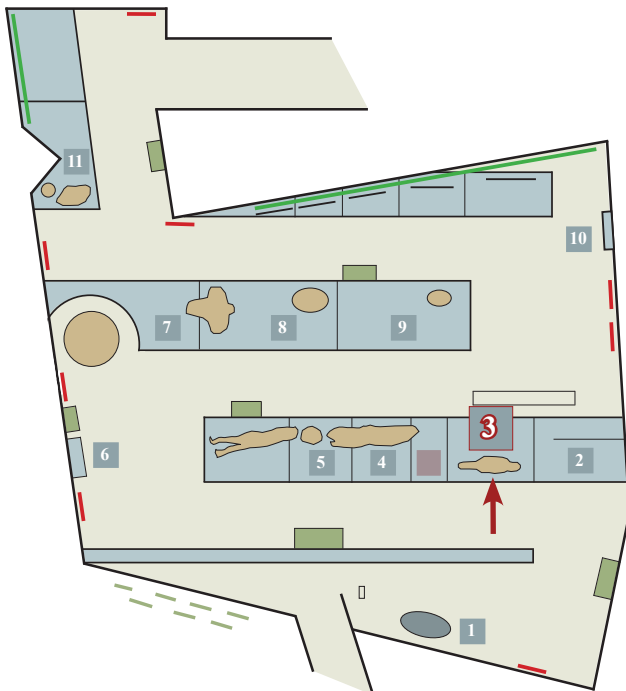
Ga naar thema nummer 2: 'Klimaat beslist over komen en gaan neanderthalers' (zie pijl).

Sinds 500.000 jaar wonen hier mensen. In die lange periode is er een wisselend klimaat. Welke? Kijk naar de drie landschappen.

.....

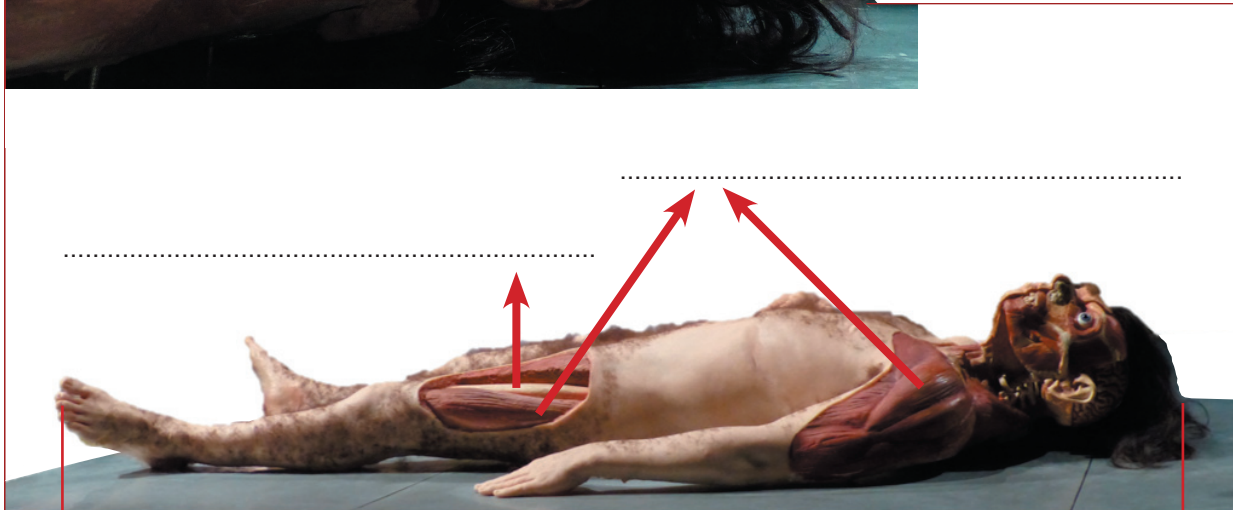
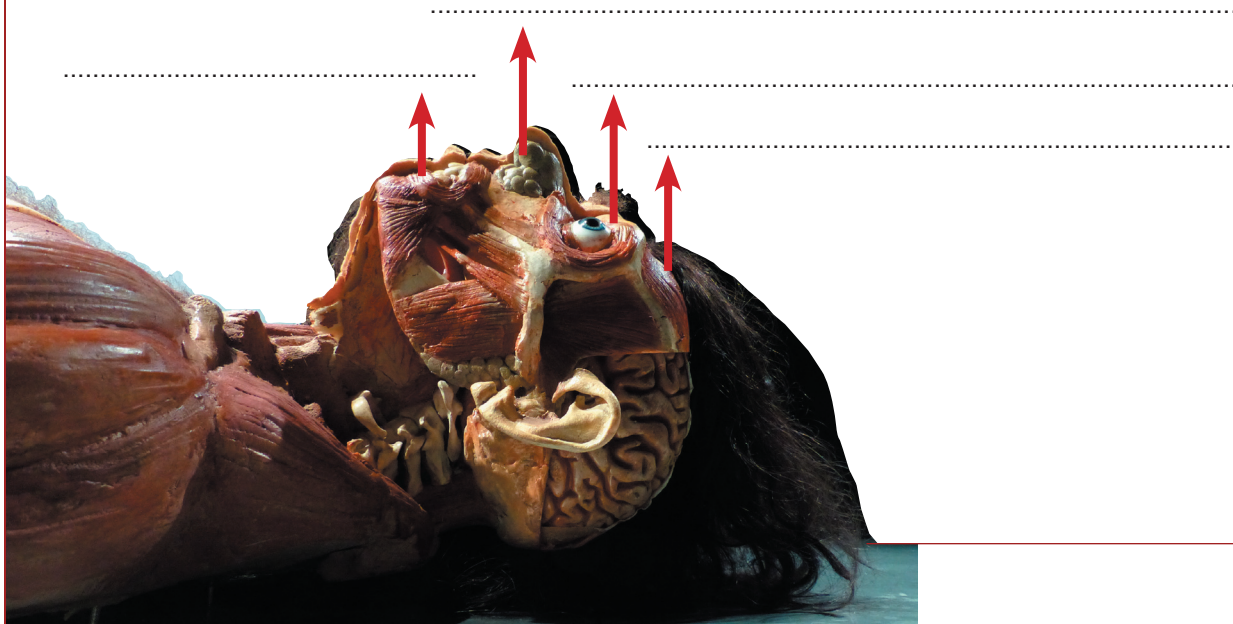
.....

.....

Ga naar thema nummer 3: 'Lichaam neanderthaler aangepast aan hard bestaan' (zie pijl).

Kijk naar de anatomische reconstructie van de neanderthaler, een vroege mensensoort waarvan wij niet afstammen. Neanderthalers zien er ook een beetje anders uit dan ons. Schrijf hun typische kenmerken bij de pijltjes. Lees hiervoor paneeltekst.

.....
Wat zorgt ervoor dat de neanderthaler in een kouder klimaat kan overleven?

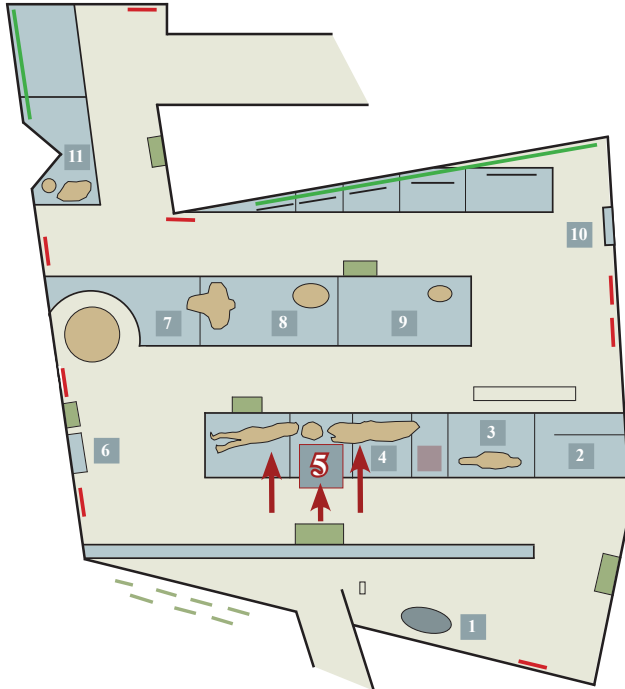
.....
.....
.....

Waarom kan de neanderthaler zo'n lange trektochten maken?

.....

Zijn neanderthalers domme, primitieve wezens?

.....
.....

Ga naar thema nummer 5: 'Berekende en efficiënte jagers' (zie pijlen).

Achter de paneeltekst zien jullie twee neanderthalers die op wilde paarden jagen. De ene holt achter de kudde met zijn houten speer stevig in de hand. De andere heeft een paard geveld. Hij ligt op de grond naast het stervende dier.

De paneeltekst vertelt hoe de neanderthalers jagen. Omcirkel aan de hand van deze tekst de juiste woorden.

berekend

kampplaats op helling

doden alle dieren

communiceren

jachttechnieken

naderen dieren kortbij

bekogelen met stenen

onberekend

samenwerken

in groep

dieren in val lokken

kampplaats in dal

aaseters?

alleen

kennis dierengedrag

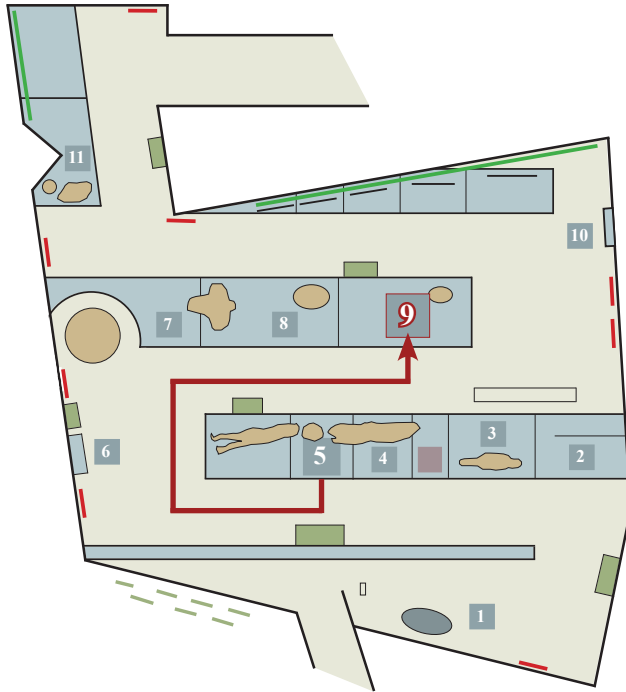
doden met speer

speerwerpen op grote afstand

vlakbij rivier

Ga naar thema 9 'Zeventig meter speerwerpen' (zie pijl). Duid de juiste antwoorden aan.

Ook onze voorouders de homo sapiens jagen op paarden en rendieren. Zij gebruiken een nieuwe jacht-techniek. Het landschap is immers veranderd in een open vlaktes. Daarom gebruiken ze hun speren op een andere manier dan hun verre neef, de neanderthaler. Dat kun je goed zien op het videoscherm bij de speer en de speerwerper.

Waarom plaatsen de jagers hun speer in een speerwerper?

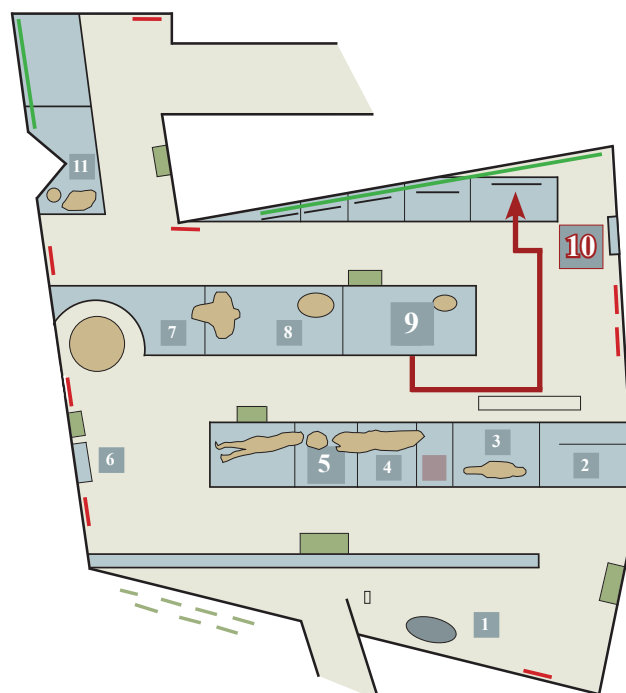
- om altijd raak te schieten.
- om de arm te verlengen, waardoor de speer met meer snelheid vertrekt en verder gegooid wordt.
- om de arm te verlengen, waardoor de speer altijd de goede richting uitgaat.

Waaruit bestaat de speer?

- uit een houten schacht en een stenen punt. De speerpunt is met een koord, gemaakt van zeven, aan de schacht vastgehecht.
- uit een houten schacht en een stenen punt. De speerpunt is met gedroogde grasstengels aan de schacht bevestigd.
- uit drie delen: een houten schacht, een met huiden omwikkeld middenstuk en een stenen punt.

Ga bij thema nummer 10: 'Georganiseerd leven in kampen' naar 'Pijlen maken' (zie pijl). Duid de juiste antwoorden aan

Het wordt warm en vochtig. Het landschap wordt bosrijk.

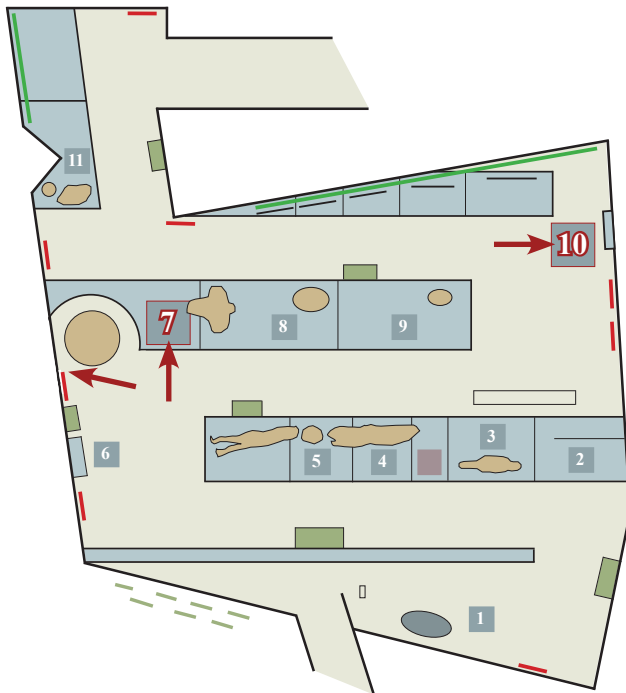

Welke dieren leven in dit bosrijk landschap?

- dieren die niet in groep leven zoals, elanden, oerrunderen, reeën en edelherten.
- dieren die zich snel verplaatsen zoals, elanden, oerrunderen, reeën en edelherten.
- dieren die zich minder snel in groep verplaatsen zoals, elanden, oerrunderen, reeën en edelherten.

Waar mee jaagt de mens op dit wild?

- met een houten speer
- met pijl en boog
- met werpsperen

Ga naar thema nummer 7: 'Jagers-verzamelaars hebben vaste trekroutes' (zie pijlen).

Het kruiswoordraadsel kunnen jullie oplossen door te kijken naar:

- de tent en de bijhorende tekst
- de paneeltekst thema nummer 7: 'Jagers-verzamelaars hebben vaste trekroutes'
- de reconstructie van de rondtrekkende jager-verzamelaar
- de paneeltekst thema nummer 10: 'Georganiseerd leven in kampen'
- de wandschildering van het tentenkamp

1. Waarin woont een jager-verzamelaar?
2. Wat ruilen jagers-verzamelaars in hun kamp naast vuursteen en huiden?
3. Waar lag het kamp waarvan de wandschildering een sfeerbeeld geeft?
4. Rond welke plaatsen organiseren de kampbewoners hun werk?
5. Waarop slapen jagers-verzamelaars?
6. Hoeveel kilogram weegt een tentzeil?
7. Welke bomen dienen als tentstokken?

↓

1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										

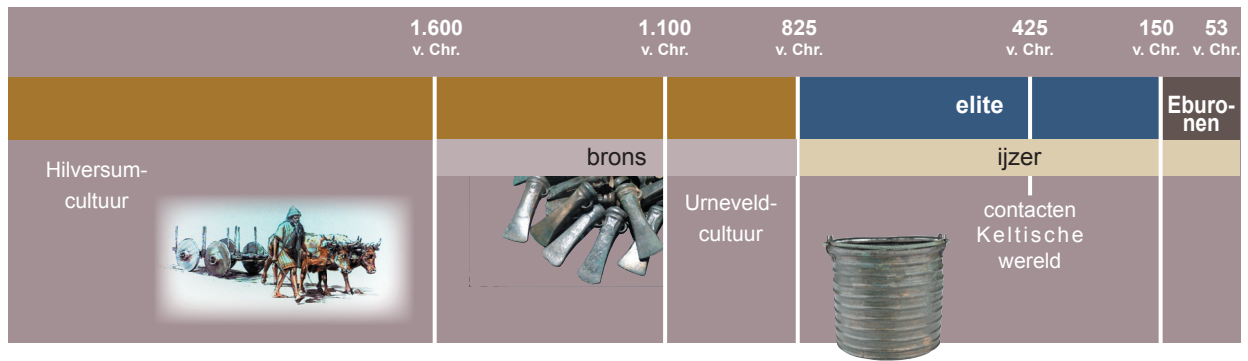
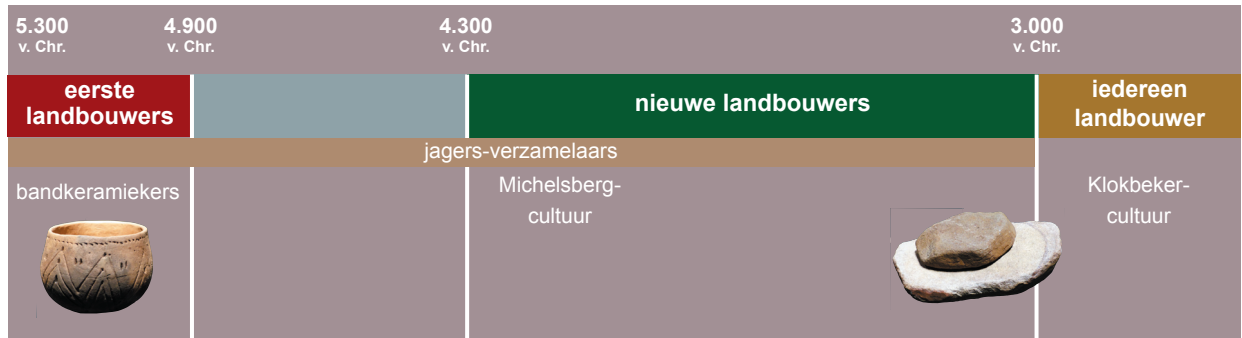
Als alle vakjes correct ingevuld zijn, staat onder de pijl het woord

--	--	--	--	--	--	--	--

. Dat is wat de bewoners van deze regio tijdens de lange periode van 500.000 jaar geleden tot 5.400 voor Christus zijn.

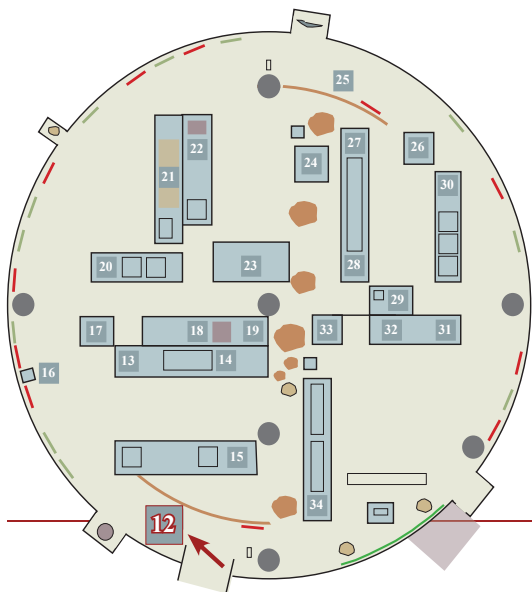
Zaal 1

TIJDBAND

■ geen of nauwelijks mensen in de regio

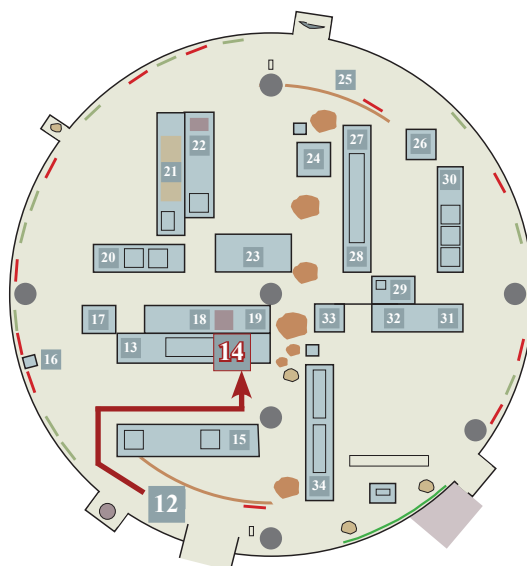

Ga naar thema nummer 12: 'De eerste landbouwers zijn er!' (zie pijl).

Het eerste voorwerp is een aardewerken pot. Dat is niet toevallig. De wereld is veranderd. Nieuwe mensen zijn naar hier gekomen. Het zijn landbouwers die op een vaste plaats leven. Voor jagers-verzamelaars heeft zo'n pot niet veel nut. Onhandig om mee rond te trekken en broos bovendien. Maar voor landbouwers is een aarden pot ideaal. Ze kunnen er voedsel in bewaren en er mee koken. Eén van die landbouwers is Odarik. Hij is de beste pottenbakker van zijn groep.

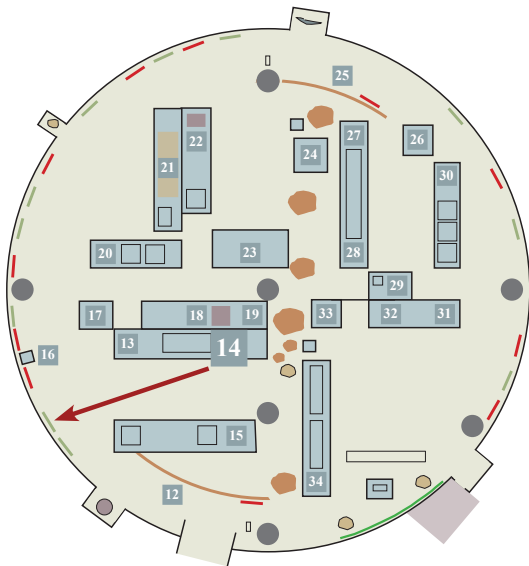

Om te weten hoe Odarik deze pot maakt, ga je naar thema nummer 14: 'Boeren maken aardewerk volgens vast procedé'. Volg de pijl en kijk naar de **video** en het **tekstpaneel**.

Volgens welk procedé maken deze landbouwers aardewerk? Plaats de onderstaande stappen in de goede volgorde. Start het proces bij nummer 1.

	Uit één klomp kleine potten kneden en van verschillende lappen grote potten maken
	Versieringen in de buitenwand kerven
	Bakken in open vuur
	Leem uit putten graven
	Oneffenheden wegschrappen en oppervlak polijsten met een kiezelsteen
	Grof zand toevoegen aan de klei
	Potten laten drogen

De eerste landbouwers versieren hun aardewerk. Die versieringen zorgen ook voor hun naam. Die kun je zien op de **wandkaart** schuin tegenover de plaats waar je nu staat. Volg de pijl en los onderstaande vragen op.

Hoe noemt men de eerste landbouwers?

.....

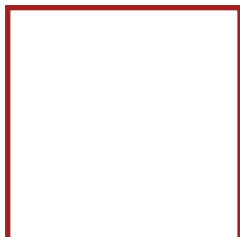
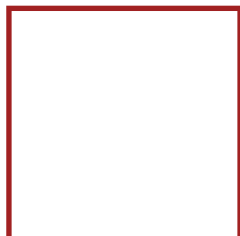
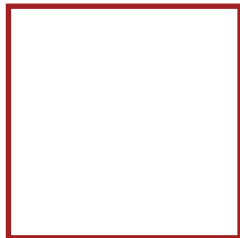
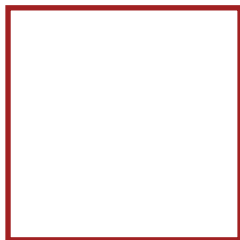
Waar komen de eerste landbouwers waarschijnlijk vandaan?

.....

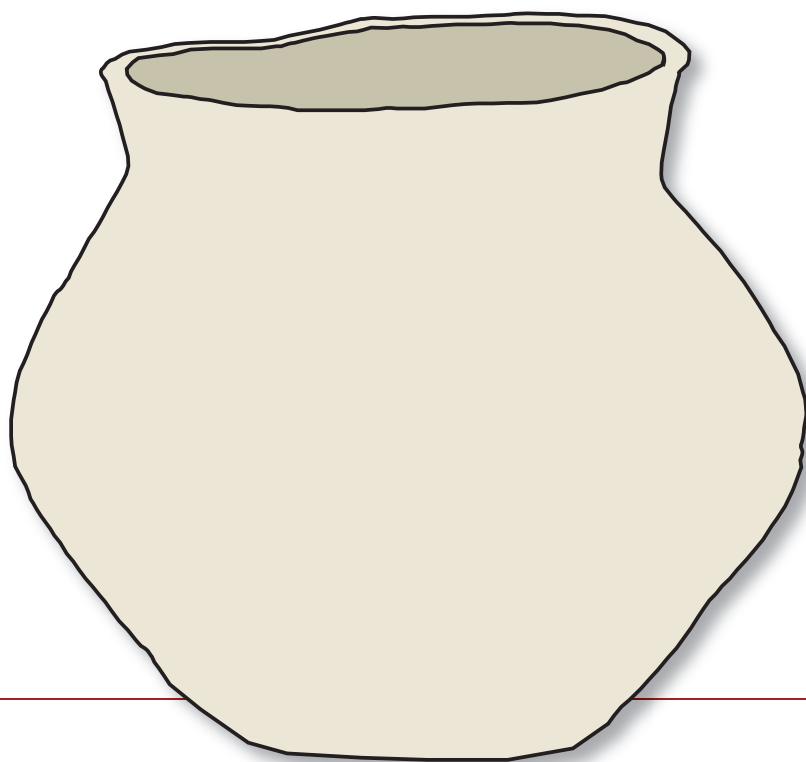
De eerste landbouwers versieren hun aardewerk met verschillende motieven. Ga terug naar thema nummer 14.

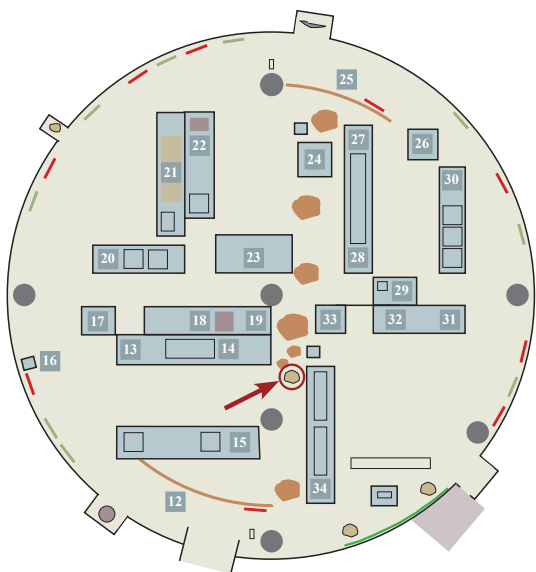
Teken in de vakken de vier basismotieven, waarmee de pottenbakker zijn aardewerk versiert.

In de vitrinekast liggen fragmenten van aardewerken potten die met deze basismotieven versierd zijn. Verbind de tekeningen van de basismotieven met de aardewerkfragmenten. Let erop dat op één fragment soms meerdere basismotieven voorkomen.

Kruip in de huid van je verre voorouders en versier deze pot met de motieven van de vorige bladzijde.

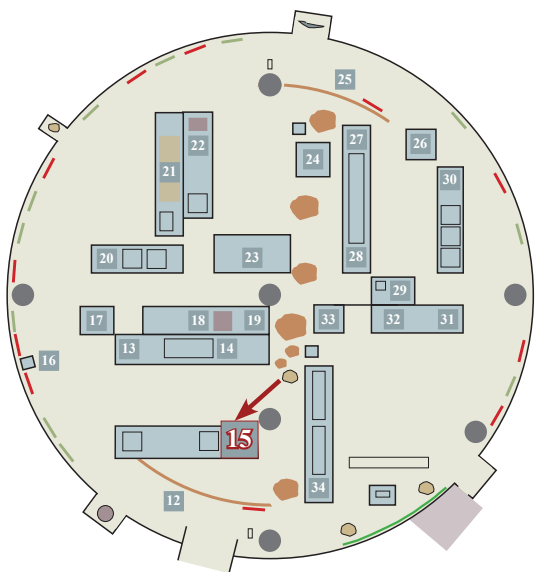

Ga naar de houthakker (zie pijl) en lees onderstaande tekst.

Een man hakt op een boom. Hij is niet van hier. Hij heet Nurrik zoals zijn overgrootvader. Die stichtte een nederzetting bij de Rijn. Het graan groeide er goed en de nederzetting werd groter. Te groot bleek toen een storm de oogst verwoestte. Was Nurriks overgrootvader boos? Niemand die het wist. Smeekbedes en offers hielpen niet, want ook het jaar daarop viel de oogst tegen. De reserves raakten op en de honger kostte levens. Sommigen moesten vertrekken. Nurrik was één van hen. Ze zwierven lang rond tot ze hier arriveerden. Nurrik zag meteen dat dit een goede plaats was. Er stroomde water en in de vallei waren open plekken waar het vee kon grazen. Er stonden ook veel lindes. Nurrik wist dat die enkel op vruchtbare leemgrond groeien. Die velt Nurrik nu om er akkers aan te leggen. Hij dankt zijn overgrootvader voor het vinden van deze geweldige plek.

Om te weten waarmee Nurrik bomen velt, kijken jullie best even naar nummer 15 met thema 'Leven volgens de seizoen' (zie pijl).

Waarmee velt Nurrik de bomen?

.....

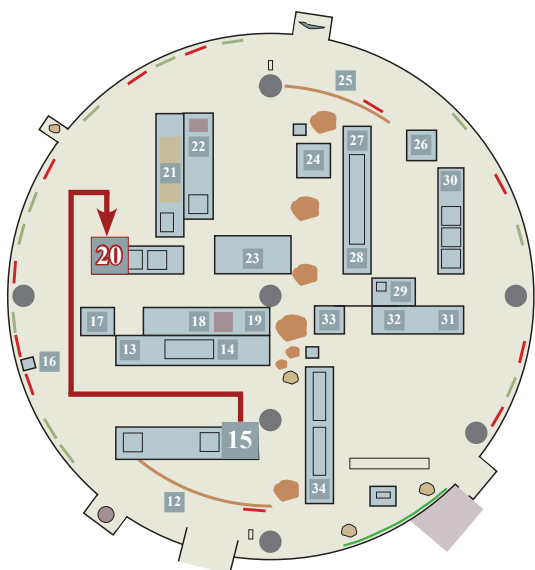
Waar komt Nurriks werktuig vandaan?

.....

.....

.....

Nurrik en zijn afstammelingen zijn verdwenen. Nieuwe mensen zijn rond 4.300 voor Christus zowel in het zuiden als het noorden van Limburg komen wonen. Vee houden, is voor hen het belangrijkste. Vooral Tinnok is een gedreven veehouder. Voor Tinnok is vee meer dan een voedselbron. Zijn voorouders brachten twee nieuwigheden mee. Benieuwd welke?

Kijk dan naar nummer 20 met thema: 'Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel' en beantwoord de vragen.

Welke twee nieuwigheden brachten Tinnoks voorouders mee?

.....

Wat is daarvan het gevolg?

.....

Tinnok is gek op zijn vee. Dat kun je bij een bezoek aan zijn woning goed zien. Ga naar themanummer 21: 'Boeren in de ban van vee'.

Zijn huis bestaat uit twee delen:

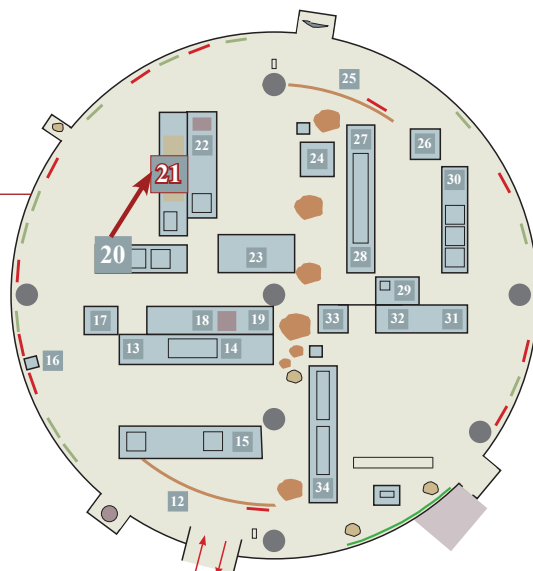
Welke?

.....

Zo'n huis noemt men dan ook: een woonstalhuis. Lees de tekst over het woonstalhuis en vul onderstaande zin aan.

In zijn woning is plaats voor twintig mensen. Tinnok is niet de eerste de beste. Hij is het hoofd van een familie. Hij woont dan ook niet alleen. In zijn huis wonen ook

.....

Kruis hieronder aan wat Tinnok met het vee doet.

☐	Hij kweekt meer runderen om misoogsten te overleven
☐	Hij kweekt meer runderen uit liefhebberij.

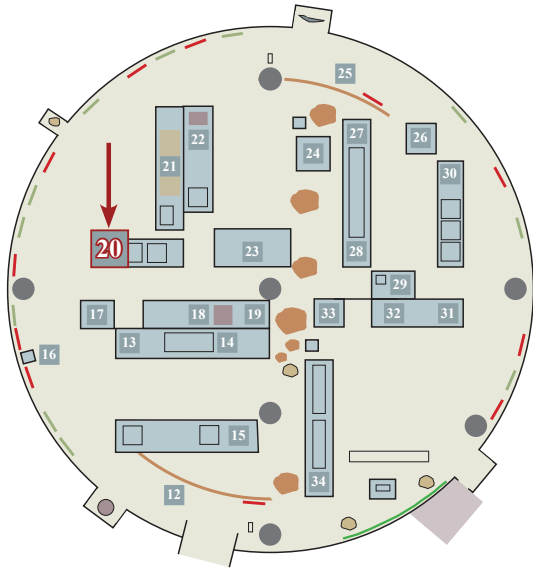
☐	Hij houdt runderen vooral voor het vlees.
☐	Hij houdt runderen vooral voor melk, huiden en hoorns.

☐	Hij lust graag een slok runderbloed.
☐	Runderbloed drinken, vindt hij vies.

☐	Veehoven in naburige nederzettingen vindt hij te gek.
☐	Veehoven in naburige nederzettingen vindt hij echt niet kunnen.

☐	Hij eet bijna alle dagen rundvlees.
☐	Hij eet rundvlees enkel bij speciale gelegenheden.

Ga naar nummer 20 met thema: 'Meer ruilhandel dankzij ploeg en wiel' (zie pijl).

De sfeer in de nederzetting is bedrukt. Familiehoofd Tinnok is door een dolle stier vertrappeld en aan zijn verwondingen bezweken. De rouwende familie brengt hem naar zijn laatste rustplaats waar de grafheuvels van de voorouders liggen. Tinnok wordt in een kuil begraven en krijgt grafgiften mee. Daarover legt de diepbedroefde familie een grafheuvel.

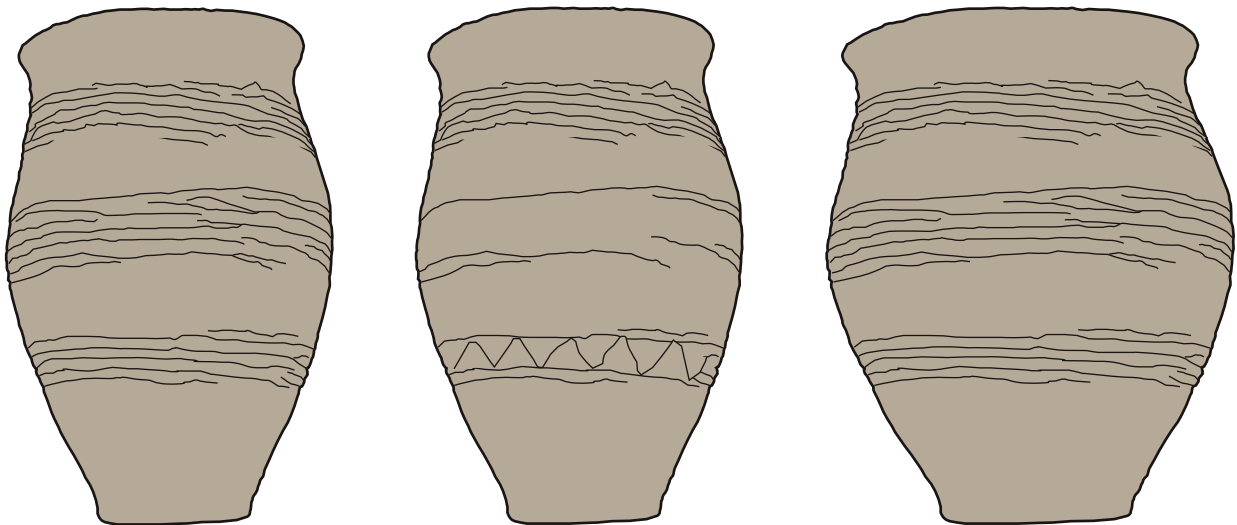
Hoe wordt Tinnok begraven?

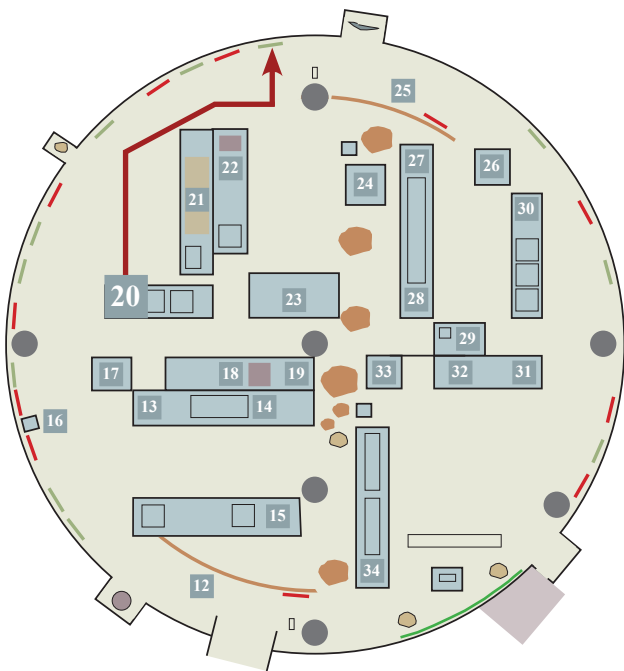
- in een urne
- languit in een kist
- met opgetrokken knieën, liggend op zijn zij
- zittend met opgetrokken knieën

Tinnoks grafset bestaat uit:

- 1
- 2
- 3
- 4

Hieronder staan drie aardewerken bekens. Eén daarvan krijgt Tinnok mee op zijn reis naar het hierna maals.
Omcirkel Tinnoks correcte grafgift.

Ga naar de kaart van de urnenveld-cultuur tegen de wand. Volg de pijl en vul de ontbrekende woorden in.

Het is 1100 voor Christus. Tinnoks nakomelingen begraven hun doden op een andere manier. Ze behoren tot de urnenveld-cultuur. Deze naam zegt meteen wat ze met hun doden deden.

Wat doen ze met de dode lichamen?

.....

Waarin worden de resten gestopt?

.....

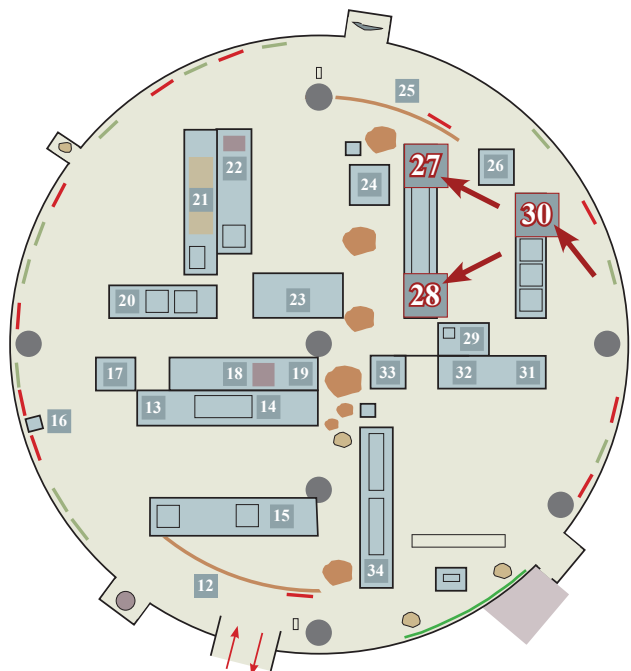
Van waar kwam deze begrafeniswijze?

.....

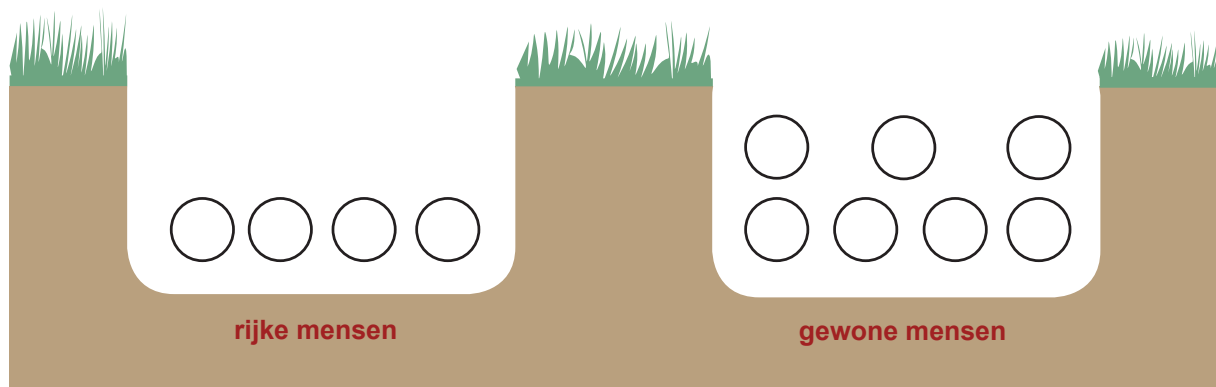
Ga naar onderstaande thema's (zie pijlen):

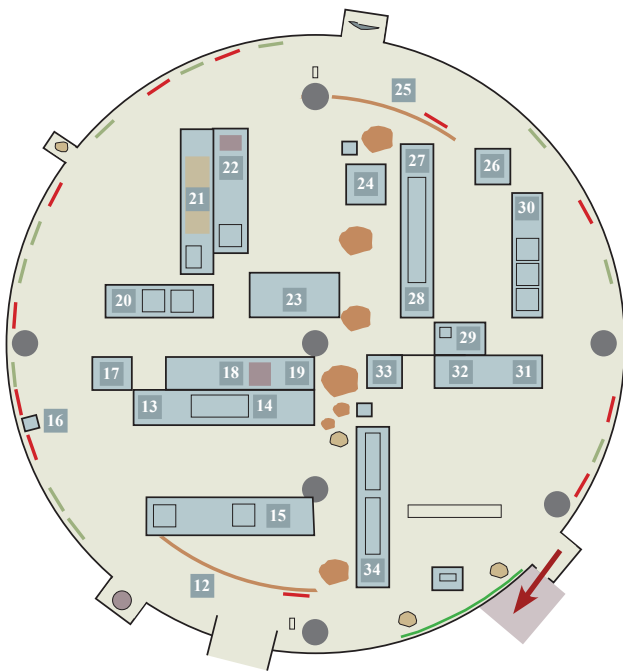
- nummer 27: 'Intensieve handel in ijzer en zout'
- nummer 28: 'Ijzer en zout maken het verschil'
- nummer 30: 'Alleen elitefiguren verwerven luxevoorwerpen'.

Daar staan archeologische vondsten uit graven van gewone en rijke mensen. Sinds 825 voor Christus is immers niet langer iedereen gelijk. Sommigen zijn rijk en machtig. Dat kun je aan hun grafinhoud zien.

Hieronder staan voorwerpen uit verschillende graven van rijke en gewone mensen. Deze voorwerpen zijn niet samen aangetroffen. Plaats ze via de daarnaast staande nummers in een grafkuil die bij hun rang en stand past.

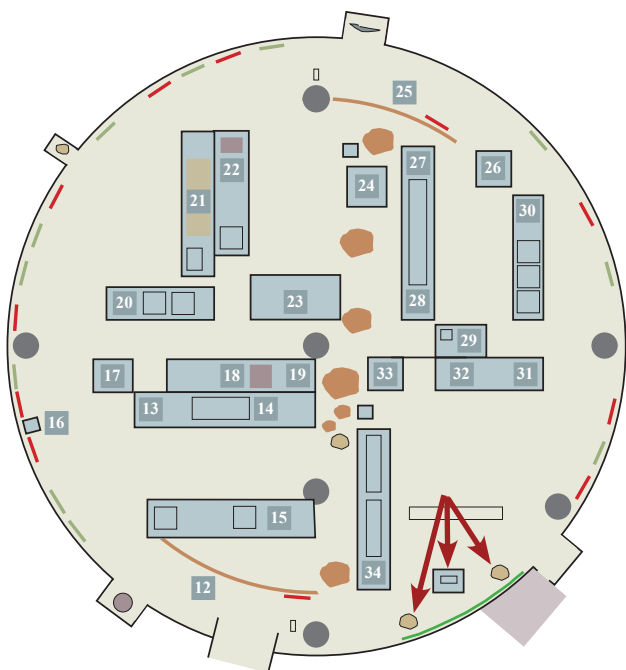

Ga naar het **filmzaaltje**. Je vindt het gemakkelijk via de pijl op het zaalplan.

Het is 58 voor Christus. Het is oorlog! Julius Caesar heeft zijn oog op deze regio laten vallen. Romeinse troepen vallen binnen. Sommige stammen worden overweldigd. Met andere gooit Caesar het op een akkoordje. Dat gebeurt ook met de Eburonen die in deze streek wonen. Vier jaar later zijn de Eburonen de Romeinen echter beu. Ze komen in opstand. Hoe dat afloopt zie je in de film 'Ambiorix, koning van de Eburonen'. Veel kijkplezier!

De Eburonen overvallen de Romeinen (wandschildering Gallo-Romeins Museum, Benoit Clarys)

Naast de filmzaal hangt een wandschildering die de aanval van de Eburonen op de Romeinen uitbeeldt. Daarvoor staan reconstructies van een Romein en een Ebufoon en een interactief scherm.

Geef de Ebufoon en de Romein hun vertrouwde gevechtsuitrusting. Kijk daarvoor naar de wandschildering, het scherm en de reconstructies en verbind via pijlen wapens en uitrusting met de passende strijder.

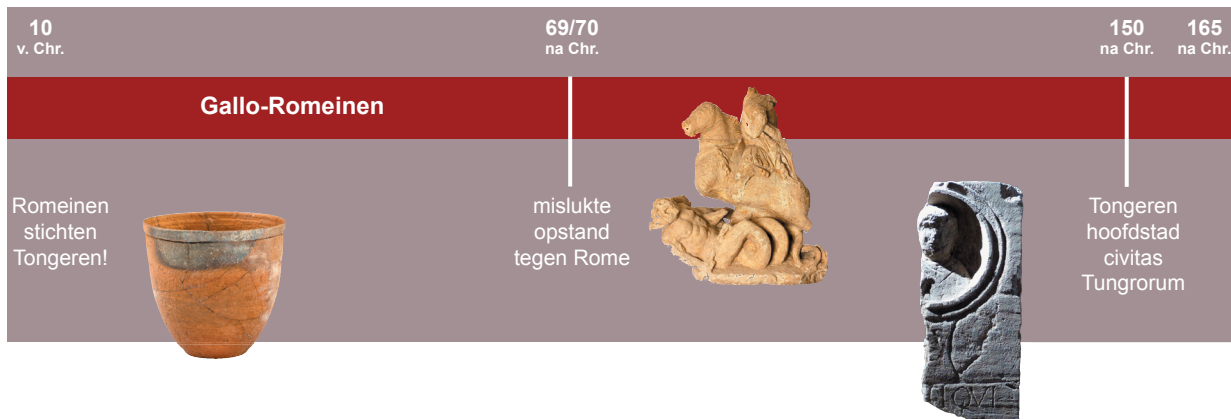
Ebufoon

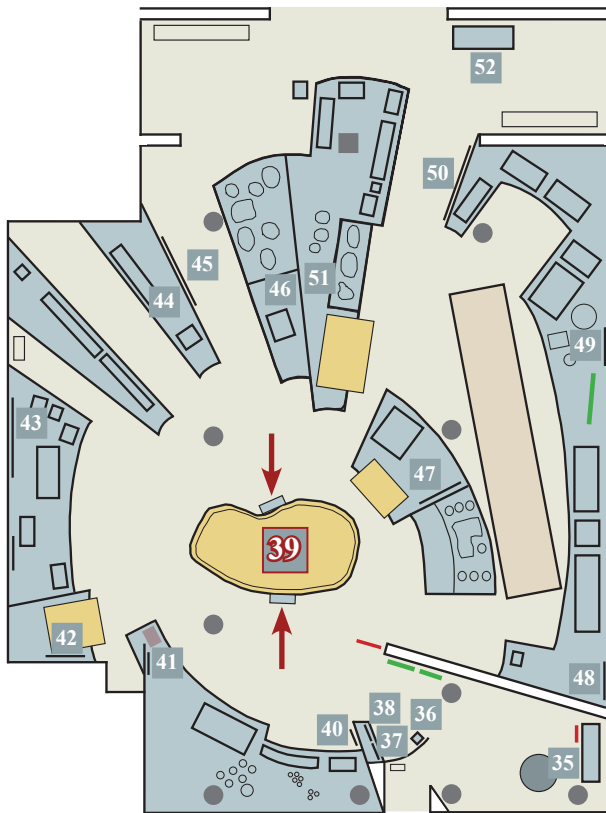

Romein

Zaal 2

TIJDBAND

Ga naar de maquette van de Romeinse stad Tongeren (zie pijlen).

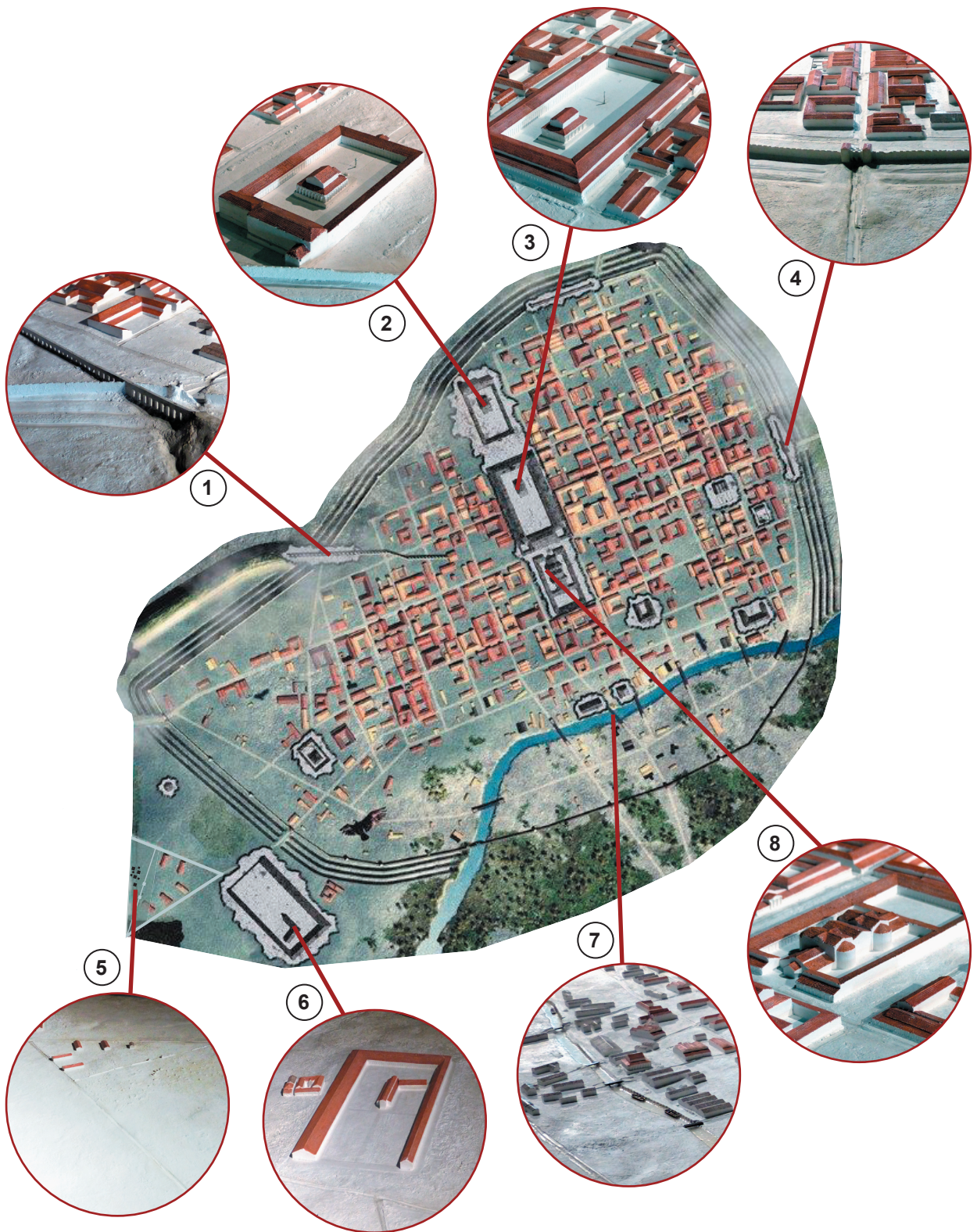
In de centrale ruimte trekt de maquette van de Romeinse stad Tongeren de aandacht.

In de buurt van het museum , bivakkeerden rond 10 voor Christus soldaten. Die legden eerst de hoofdwegen aan. Jullie staan dan ook letterlijk op de plaats waar het verhaal van Tongeren begon. Daar kwamen al snel woningen rond en in 150 na Christus was het de indrukwekkende stad die jullie op de maquette zien.

Hoe heet de Romeinse stad Tongeren?

.....

Het Tongeren van 150 na Christus is een typische Romeinse stad. Bepaalde gebouwen en plaatsen maken dat duidelijk. Die ontdekken jullie tijdens de verkenning. Enkele belangrijke plaatsen en gebouwen staan hierboven aangeduid. **Benoem ze aan de hand van hun nummer.**

①	⑤
②	⑥
③	⑦
④	⑧

De gebouwen en plaatsen die op de vorige bladzijde staan, stellen hieronder zichzelf voor. Schrijf er het passende nummer bij.

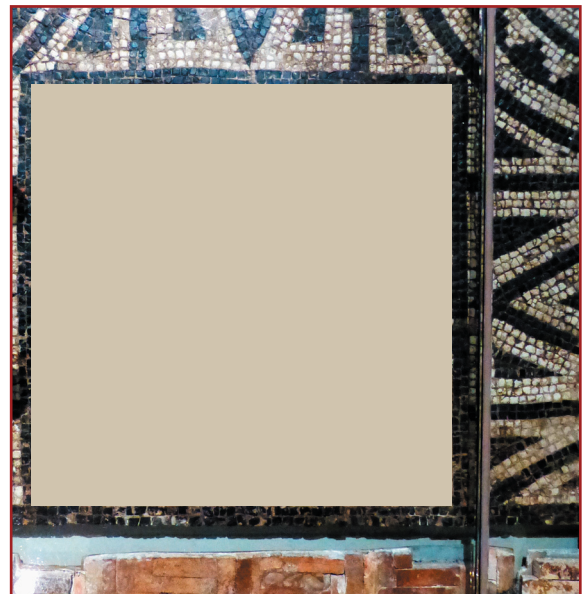
	Wil je de stad bezoeken? Kom je van buiten en moet je dringend naar het forum, de tempel of een goede vriend? Dan moet je door mij.
	Je vindt mij buiten de stad. Mijn vloer zweeft in het donker. Ik bewaar wat Romeinse soldaten aan de Rijn broodnodig hebben.
	Ik beweeg mij van buiten naar binnen en vervoer wat levensnoodzakelijk is. Ik ben kilometerslang. Onderweg verander ik van leem in harde steen.
	Ik lig op een hoge plek. Omgeven door zuilen ben ik het stenen hart van de stad. Binnen mijn muren wordt er druk overlegd en vallen beslissingen.
	Ik lig in het zuiden van de stad. De rivier stroomt langs mij . Boten varen hier af en aan.
	Binnen mijn zuilen wordt geofferd door inwoners en bezoekers van veraf.
	Buiten de stad, lig ik langs een drukke toegangsweg. Harten kloppen hier niet langer. Op mijn terrein heerst eeuwige rust.
	Binnen mij is het wisselend koud, lauw en warm. Wie zich een beetje Romein voelt, komt hier dikwijls.

Ga naar het mozaïek (zie rode pijl op het onderstaande zaalplan).

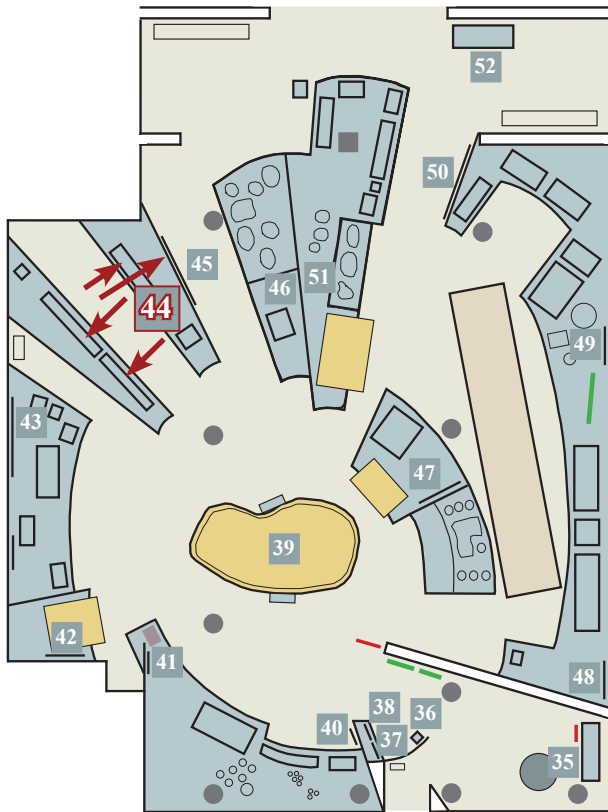
Naast tempels en andere voorname gebouwen staan in de Romeinse stad Tongeren natuurlijk veel woningen.

Hallo, ik ben Fortunata Longus. Samen met mijn ouders woon ik in een stadswoning. Ons huis mag gezien worden. Dat zie je meteen aan het vloer-mozaïek.

Tijdens een feestje liet een onhandige bediende een amfoor vallen. Daardoor raakte een deel beschadigd. Laat je fantasie de vrije loop en help mij aan een nieuw stuk. Teken je ontwerp in het onderstaande vlak.

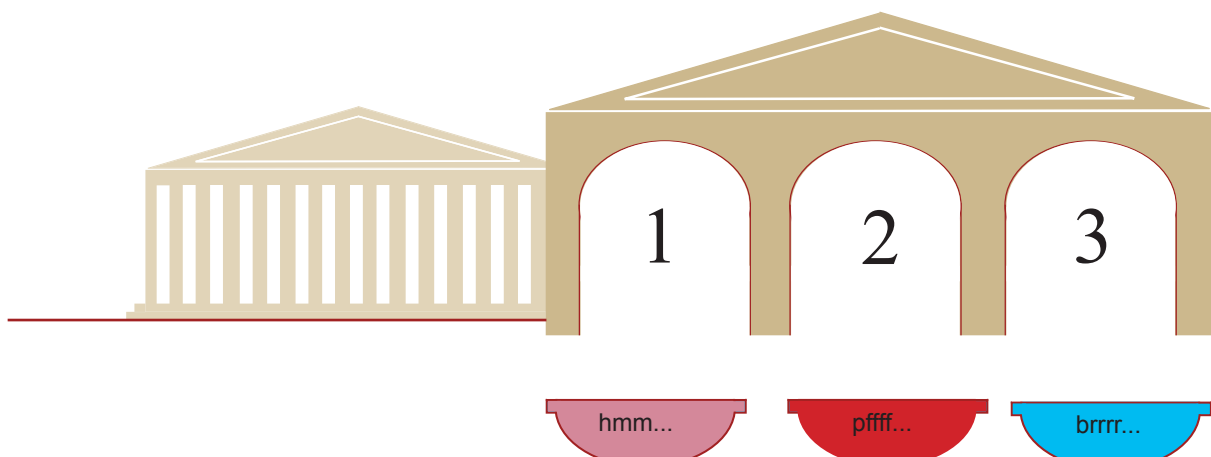
Er wordt nogal wat afgeschminkt vandaag. Wenkbrauwen worden bijgewerkt, lippen gestift, wimpers verlengd en nepnagels opgeplakt. De schoonheidsindustrie draait op volle toeren. Dat is niet nieuw. Ook Romeinen waren echte ijdelvrouwen. Ze zagen er graag goed uit en gingen dikwijls naar openbare badhuizen. Daar lieten ze zich masseren met welriekende balsems en oliën. Iedere Romeinse stad had badhuizen. Ook in de Romeinse stad Tongeren waren er waarschijnlijk meerdere. De bevolking hier zag die Romeinse levensstijl dan ook wel zitten!

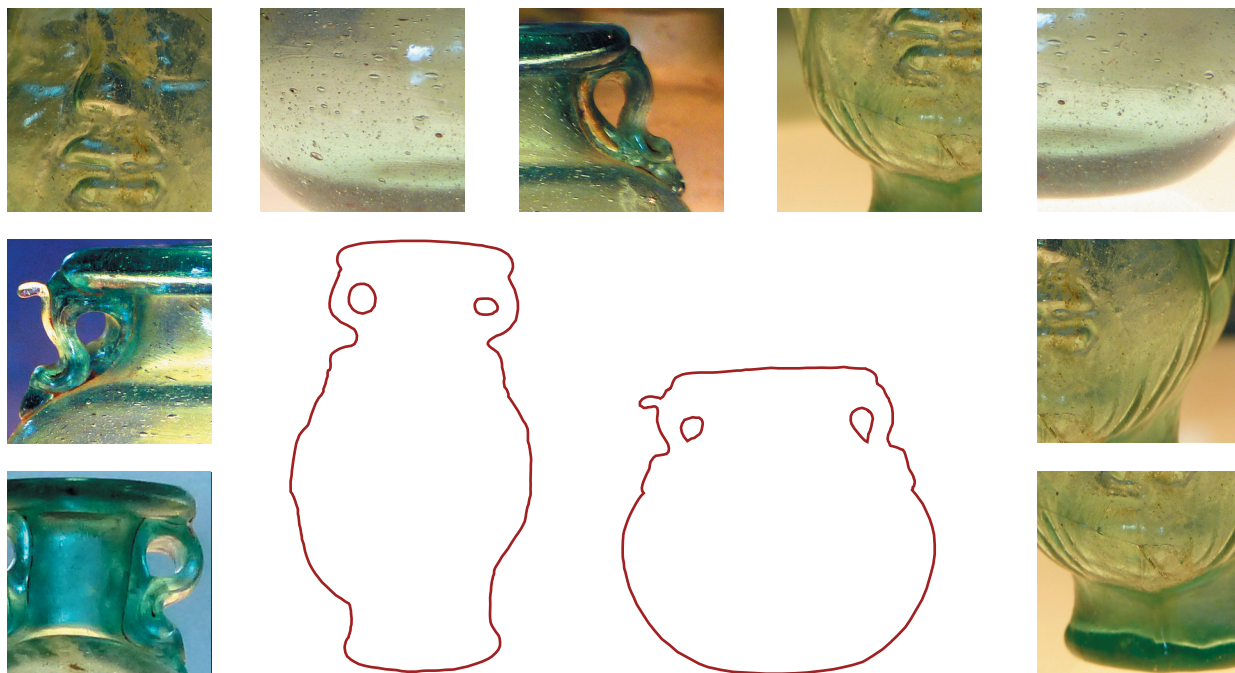
Ga naar thema nummer 44: 'Bezoekers van badgebouw dompelen zich onder in Romeinse levensstijl' (zie rode pijlen).

Het badgebouw is de *place to be* voor iedereen die mee wil zijn met de tijd. Wie zich een beetje Romein voelt, gaat er dikwijls heen. Een badgebouw bestaat uit minstens drie grote ruimtes, waarin telkens een grote kuip of bassin staat.

Plaats de drie badkuipen via pijlen in goede volgorde in de vertrekken van het badhuis.

In de vitrines staan verschillende flesjes. Daarin worden geparfumeerde oliën, lotions en andere reukw-
 aren die bij het badritueel horen, bewaard.
 Verbind de fotofragmenten via pijlen met het silhout van het olie- of parfumflesje waar ze bijhoren.

Mensen die zoveel aandacht besteden aan hun lichaam zijn ook gek op mooie kleren en sieraden. Het is dan ook niet vreemd dat het Gallo-Romeins Museum een mooie collectie sieraden heeft. Een bijzonder stuk is een zegelring met keizersportret. Hij wordt uiterst rechts in een afzonderlijke vitrine gepresenteerd.

Uit welke materialen is de ring gemaakt?

.....

Hoe heet de keizer die erop staat?

.....

Wat heeft de man op het hoofd?

.....

Dit is een zegelring. Wat doet men daarmee?

.....

.....

De Romeinen aanbidden vele goden. Naast Romeinse goden worden in Atuatuca Tungrorum ook inheemse goden vereerd. Iedere god of godin heeft zijn eigen terrein.

Ga naar thema nummer 51: *'Tempelcomplex is dé plek om de goden te vereren'*

Bekijk de kleine godenbeeldjes in de vitrine (zie pijlen).

Van enkele beeldjes staat hieronder een foto. Vul de gegevens naast de foto's in.

1

naam:

godin van:

.....

ook godin van:

kenteken:

Romeins inheems [Duid de oorsprong aan]

materiaal beeldje:

2

naam:

godin van:

.....

.....

kenteken:

Romeins inheems [Duid de oorsprong aan]

materiaal beeldje:

3

naam:

godin van:

.....

kentekens:

[Duid de oorsprong aan. Je vindt deze door de tekst te lezen bij het grote reliëffragment, links van de vitrines (zie ingelaste foto)]

Romeins inheems

materiaal beeldje:

4

naam:

godin van:

.....

ook beschermgodin van:

.....

kentekens:

Romeins inheems [Duid de oorsprong aan]

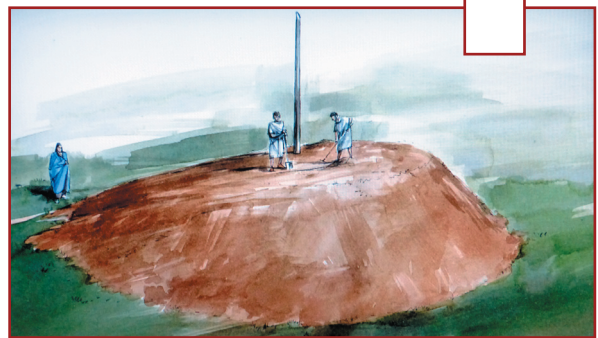
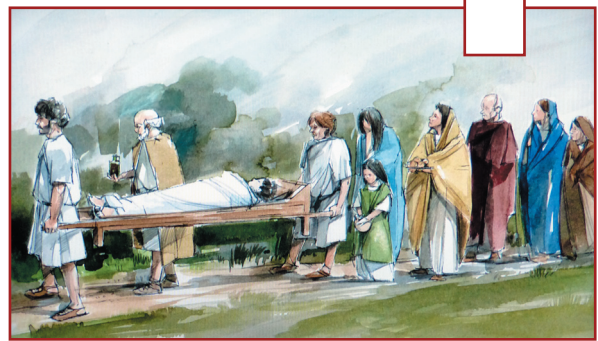
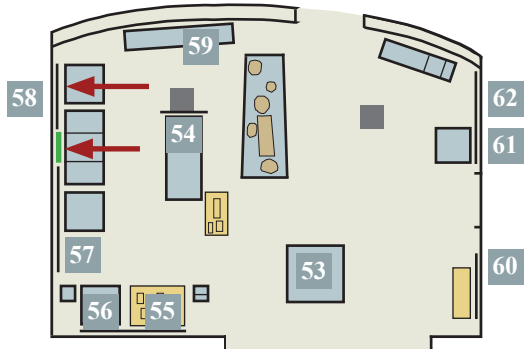
materiaal beeldje:

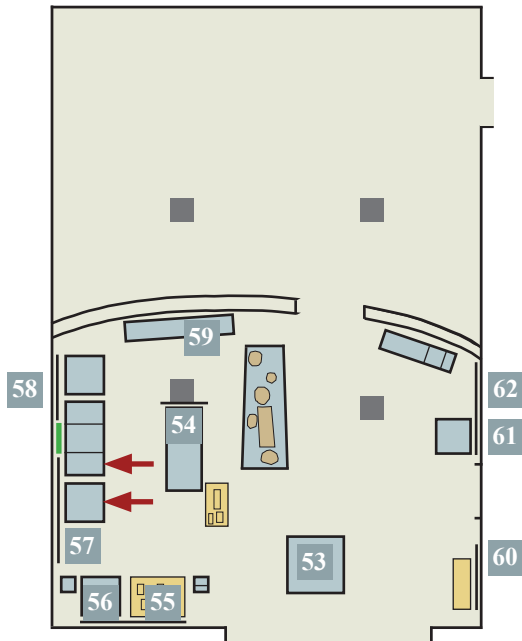
Fortunata Longus vindt al die goden knap ingewikkeld. Ze weet dikwijls niet tot wie ze zich moet richten. Help haar een handje door bij de onderstaande tekstjes de nummers van de goden te plaatsen die haar kunnen helpen.

	Fortunata krijgt les van een privéleraar. Ze kan haar aandacht echter moeilijk bij de les houden. Ze wil daarom de hulp van de goden inroepen. Wie kan haar helpen?
	Fortunata is hopeloos verliefd, maar de jongen van haar dromen ziet haar niet staan. Van wie kan ze hulp verwachten?
	De oogst was niet goed afgelopen jaar. Fortunata's vader, die van de graanhandel leeft, is daarvoor slecht gezind. Ze hoopt dan ook vurig dat de nieuwe oogst goed zal zijn. Aan wie kan ze het best offeren?
	Fortunata is enig kind. Ze zou graag een kleine broer of zus hebben. Maar mama's buik wordt voorlopig niet dikker. Welke god kan ervoor zorgen dat haar wens in vervulling gaat?

Ga naar het eerste deel van de laatste ruimte. Kijk naar de **video**: 'Begravenisceremonie' en lees de **tekst** met nummer 58: 'Begravenis eindigt met het optrekken van tumulus' (zie pijlen).

Zet de foto's van het begrafenisritueel in de juiste volgorde

In de vitrines onder de afbeelding van de grafheuvel of tumulus liggen grafgiften en crematie-resten (zie pijlen).

In de eerste ligt de grafinhoud van een tumulus uit Berlingen (Wellen). De man die eronder begraven lag, was rijk. Hij was ook geleerd.

Welke voorwerpen wijzen op zijn geleerdheid?

.....

.....

.....

Het linkerdeel van de tweede vitrine toont de grafinhoud van een jonge vrouw uit een tumulus van Gutschoven (Heers). Dit graf bevatte luxe aardewerk dat typisch is voor de eetcultuur van landeigenaars die leefden als Romeinen.

Van welke dieren liggen er botresten op de schotels?

.....

Hieronder staan foto's van voorwerpen uit het graf van de man en de vrouw.

Plaats een **M** bij deze uit het graf van de man en een **V** bij deze van het graf van de vrouw.

LUIK 3

NAVERWERKING BEZOEK
GALLO-ROMEINS MUSEUM IN TONGEREN

Handleiding

De naverwerking bestaat uit een inhoudelijk en een creatief deel. De inhoudelijke naverwerking gebeurt in de klas door de leerkracht geschiedenis of een leerkracht die een ander vak geeft, maar voeling heeft met de materie. Net als bij de voorverwerking heeft de leerkracht hier een actieve rol. Hij informeert, geeft opdrachten en stelt vragen.

De inhoudelijke naverwerking biedt de mogelijkheid het hele museum te herbeleven. Speels komen de drie zalen hierin aan bod. De drie delen kunnen samen, maar ook los van elkaar in de klas gegeven worden. Afhankelijk van de gekozen fiches en het in het museum afgelegde parcours kan de inhoudelijke naverwerking zo nauw aansluiten bij de opdrachten die de leerlingen in het museum uitvoerden. De inhoudelijke naverwerking kan daardoor meer dan een lesuur in beslag nemen, maar kan ook zich beperken tot een beknopte herbeleving van hooguit vijftien minuten.

Bij de inhoudelijke naverwerking van zaal 2 horen steekkaarten met rolverdelingen van een situatiespel. Die staan in de bijlage na de inhoudelijke naverwerking. Daarbij hoort ook een PowerPointpresentatie.

De creatieve naverwerking gebeurt in de klas door de leerkracht Plastische Opvoeding. Er kan gekozen worden tussen vier opdrachten:

- *Ontwerp de tent van je dromen*: deze opdracht is bedoeld voor leerlingen die zaal 0 bezochten en de fiche 'wonen' invulden.
- *Ontdek de bandkeramieker in jezelf*: deze opdracht is bedoeld voor leerlingen die zaal 1 bezochten en de fiche 'aardewerk' invulden.
- *Ontwerp je eigen mozaïekvloer*: deze opdracht is bedoeld voor leerlingen die zaal 2 bezochten en de fiche 'stadsleven' invulden.
- *Ontwerp je eigen zegelring*: deze opdracht is bedoeld voor leerlingen die zaal 2 bezochten en de fiche 'ijdeluiten' invulden.

Bij deze opdrachten hoort een PowerPointpresentatie. Bij de les '*Ontwerp je eigen zegelring*' is er ook een bijlage met een ontwerpblad en een blad met een afbeelding van de ring van Commodus waarop de leerling zijn ontwerp kan overzetten.

Inhoudelijke naverwerking

Lesverloop

Jullie bezochten het Gallo-Romeins Museum. Vonden jullie dit een fijne ervaring?

Leerlingen vertellen over hun belevenissen.

Jullie merkten dat het museum opgebouwd is uit drie zalen. Waarom werd de collectie verdeeld over drie zalen?

Omdat er drie periodes getoond worden.

Dat klopt. Hoe leefden de mensen in die drie periodes. Wat is het verschil?

Tijdens de eerste periode waren de mensen nomaden. Daarna werden ze landbouwer. In de derde periode kwamen de Romeinen, ontstond er een stad en bouwden ze ook stenen woningen.

Zaal 0

We gaan het museumbezoek even herbeleven. Daarvoor nemen jullie de ingevulde fiches. We starten begrijpelijk met zaal 0 waar over jagers-verzamelaars verteld wordt.

Op het einde van het bezoek kregen jullie de vraag in welke periode jullie het liefst zouden geleefd hebben. Wie zag een leven als nomade wel zitten en waarom? Wie niet en waarom?

Mogelijke antwoorden van de leerlingen die graag jagers-verzamelaars willen zijn:

- leven in harmonie met de natuur
- niet gebonden zijn aan één plaats
- een avontuurlijk bestaan leiden
- kamperend door het leven trekken

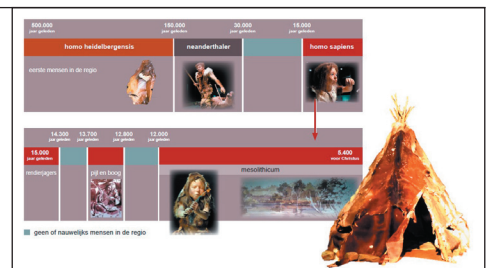
Mogelijke antwoorden van leerlingen die geen jagers-verzamelaars willen zijn:

- een vaste stek missen
- zo'n leven fysiek te zwaar vinden
- in een tent slapen niet fijn vinden
- zo'n levensstijl niet comfortabel vinden

■ Leerkracht start PowerPoint.

Dia 1: tijdband van zaal 0 met tent als sfeerbeeld.

DIA 1

Kijk eens naar deze tijdband. Van wanneer tot wanneer leefden de mensen hier als nomadische jagers-verzamelaars?

Van 500.000 jaar geleden tot 5400 voor Christus.

Dat is dus ongeveer 492.000 jaar! Wat valt je dan op als je weet dat er daarna amper 7.400 jaar verlopen zijn?

Dat mensen ongelooflijk lang jagers-verzamelaars waren. Dat mensen in vergelijking met de periode ervoor nog niet zo lang een vaste woonplaats hebben.

Tijdens die lange periode leefden hier drie mensensoorten. Van welke stammen wij af?

De homo sapiens.

Stammen wij ook af van de neanderthaler?

Nee, dat zijn niet onze directe voorouders.

■ PowerPoint dia2: reconstructies neanderthalers uit het Gallo-Romeins Museum

DIA 2

Dat klopt want deze mensensoort stierf uit. Zoals jullie in het museum zagen, waren ze nochtans goed ontwikkeld. Waarom de neanderthaler verdween, weet niemand. Sommige wetenschappers denken dat de neanderthaler zich vermengde met de homo sapiens. Hij zou dan niet echt uitgestorven zijn, maar verder leven in de hedendaagse mens. Veel wetenschappers, ook deze van het Gallo-Romeins Museum, zien het anders. 100.000 jaar geleden begon de homo sapiens aan zijn verovering van de wereld. Zo'n 60.000 jaar geleden ontmoet hij op verschillende plaatsen in Europa de neanderthaler. Misschien is de neanderthaler verdwenen door de komst van deze nieuwe mensensoort?

Waarom zou de neanderthaler volgens jullie verdwenen zijn?

Mogelijke antwoorden:

- de neanderthaler werd uitgeroeid
- neanderthalers en homo sapiens voerden oorlog tegen elkaar
- de neanderthaler werd door de homo sapiens verdreven omdat hij minder ontwikkeld was
- er was niet voldoende plaats voor twee mensesoorten

Dat zou inderdaad allemaal best kunnen. Het zou kunnen dat er slechts plaats was voor één mensensoort en dat de sterkste en de meest aangepaste overleefde.

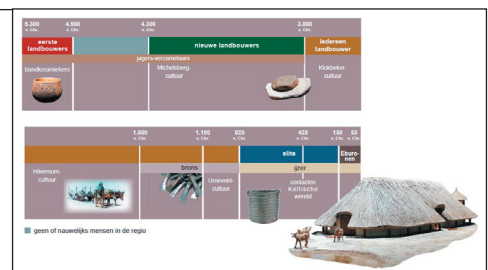
De neanderthaler en de vroege homo sapiens waren allemaal rondtrekkende nomaden. **Welke mensen trekken ook vandaag nog rond?**

Zigeuners, kermismensen, binnenschippers, circusmensen, ...

Zaal 1

■ PowerPoint dia 3: tijdband zaal 1 met sfeerbeeld woonstalhuis

DIA 3

Welk woord komt het meest voor op de tijdband?

Het woord 'landbouwer'.

7.300 jaar geleden veranderde het leven in onze regio dan ook drastisch. Voor het eerst leven er landbouwers in de Limburgse regio. Een kleine 2000 jaar later was iedereen hier trouwens landbouwer. Het nomadenleven is hier dan voorbij.

Welke afbeeldingen op de PowerPointpresentatie maakt dat duidelijk?

Het woonstalhuis onderaan op het beeld, de boer met ossenspan en de aardewerken pot.

Het leven verandert door de landbouw. Omdat de mensen op een vaste plaats leven, begraven ze hun doden in de nabijheid van hun nederzetting.

Hoe begraven de eerste landbouwers uit de regio hun doden?

Het dode lichaam wordt op zijn zij in een kuil gelegd. De dode krijgt grafgiften mee.

Waarom geven ze hun doden grafgiften mee? Wat leert ons dat?

Om naar een dodenrijk te reizen. Dat ze geloven in een leven na de dood.

Rond 1100 voor Christus verandert het begrafenisritueel. Wat verandert er precies?

Doden worden gecremeerd. Hun as wordt in een urne gedaan. De urne wordt samen met grafgiften in een kuil geplaatst. Daarover wordt soms een grafheuvel gelegd.

De eerste landbouwers begraven het dode lichaam. Later worden de doden gecremeerd. **Hoe begraven wij onze doden?**

Nu worden doden dikwijls in een kist begraven. Die wordt in een kuil geplaatst. Daarboven wordt meestal een grafplaat gelegd. Maar doden worden ook gecremeerd en net als vroeger wordt de as in een urne bewaard.

Wie zou graag in deze periode willen leven? Waarom?

Mogelijke antwoorden:

- het lijkt mij leuk om landbouwer te zijn
- het is fijn om door dieren omringd te zijn
- het is aangenaam om een vaste woning te hebben

- omdat je met de seizoenen meeleeft
- je hebt meer comfort dan een nomade, maar ook geen saai luxeleven

Wie zou helemaal niet in deze periode willen leven? Waarom?

Mogelijke antwoorden:

- altijd op één plaats leven is niet spannend
- dieren kweken is saai, erop jagen is veel avontuurlijker
- als de oogst mislukt ben je de pineut
- potten bakken is mijn ding niet
- zo'n woonstalhuis is niet comfortabel. In stallen leeft een hoop ongedierte.
- je kunt geen mooie kleren dragen als je zo'n werk doet

Er zijn dus voor- en tegenstanders. Iedereen heeft zo zijn argumenten en die zijn begrijpelijk. Maar omdat we met de oprissing van ons museumbezoek bij de landbouw beland zijn, geven we de voorstanders van de landbouwsamenleving de kans om ons allemaal te overtuigen om met hen in de teletijdmachine te stappen. Aan hen om de tegenstanders met hun extra argumenten te overtuigen. Denk daarbij aan wat je over deze periode in het museum zag.

Stellingspel waarin leerlingen die de landbouwperiode zien zitten de tegenstanders proberen te overtuigen om van mening te veranderen. Hierbij kunnen ze terugvallen op de schoonheid van het versierde aardewerk, de mooie sieraden, de grafcultuur, het ontstaan van metalen gebruiksvoorwerpen, ...

Mogelijke argumenten:

- in aardewerk kun je lekkere stoofpotjes klaarmaken.
- het is leuk om creatief bezig te zijn. Op aardewerk kun je je uitleven door er versieringen in te kerven.
- zelf potten bakken is een spannende bezigheid. Je weet nooit hoe het resultaat precies zal zijn.
- bomen omhakken is een leuke bezigheid. Je kunt er je frustraties eens lekker op uitleven.
- het is toch veel leuker om op een kar te zitten dan te voet te moeten lopen.
- samen met de familie in één huis wonen, is toch veel gezelliger. Je hebt altijd gezelschap.
- een stukje rundvlees is toch overheerlijk.
- je kunt beter afscheid nemen van een geliefd familielid als het graf kort bij je woning ligt.

Wat sprak je het meest aan in zaal 1? Waarom?

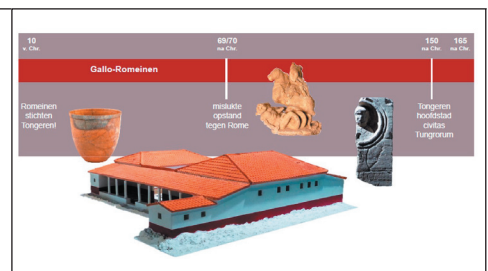
Leerlingen vertellen wat hen het meest fascineerde en waarom.

De leerkracht gaat hier verder op in en rond daarmee de herbeleving van zaal 1 af.

Zaal 2

- PowerPoint dia 4: tijdband zaal 2 met sferbeeld stadswoning

DIA 4

De Romeinen vallen hier binnen in 58 voor Christus en voegen onze streek bij het Romeinse Rijk. De mensen hier waren daar eerst niet zo gelukkig mee. Denk maar aan de opstand van Ambiorix en de Eburonen. Daarna waren de Romeinen hier echter heer en meester. Ze introduceren de Romeinse levensstijl, leggen wegen aan en stichten in 10 voor Christus de stad Tongeren. 140 jaar later is het een echte Romeinse stad met alles erop en eraan.

- PowerPoint dia 5.1: plattegrond Atuatuca Tungrorum

DIA 5 [1]

Wat maakt van Tongeren een heuse Romeinse stad?

Stadsmuur- en poorten, tempels en een tempelcomplex, een haven, een badgebouw, het forum, een begraafplaats buiten de stad, een graanopslagplaats, markten, ...

Welk gebouw vormt het hart van de stad?

Het forum.

■ PowerPoint dia 5.2: plattegrond Atuatuca Tungrorum + forum

DIA 5 [2]

Is aan de ligging van het forum te zien dat het forum het hart van de stad is en waarom?

Ja, want het forum ligt in het midden tussen tempelcomplex en badgebouw.

Waarom is het forum zo belangrijk?

De stad wordt van daaruit bestuurd. Men komt er bijeen om te overleggen en beslissingen te nemen.

Met welk gebouw uit een hedendaagse stad kun je het forum vergelijken?

Met een stadhuis. Daar wordt ook overlegd en bestuurd. Een burgemeester, schepenen en raadsleden beslissen er over wat er in een stad moet verbeterd en aangepast worden.

Stel je voor dat onze klas de vergaderruimte van het forum is. Wat zijn wij dan?

Mensen die bijeengekomen zijn om te overleggen hoe de stad bestuurd moet worden. Mensen die problemen bespreken en oplossingen zoeken om het leven in de stad te verbeteren.

Inderdaad. Maar om van onze klas een heus forum te maken, moeten we het volgende hebben:

- een spreekgestoelte
- een jurybank
- een tribune

Een bank of de lessenaar van de leerkracht kan het spreekgestoelte zijn. Een jurybank kan gemaakt worden door wat schoolbanken bij elkaar te schuiven en een tribune kan gecreëerd worden door stoelen bij elkaar te schuiven (de opstelling is afhankelijk van de mogelijkheden die het klaslokaal biedt).

Situatiespel

We reizen nu terug in de tijd. Onze klas is het forum van Atuatuca Tungrorum. We zijn met z'n allen bijeengekomen omdat enkele soldaten met een dringende boodschap gearriveerd zijn. De troepen die de Rijn grens bewaken, dreigen in opstand te komen door nijpend graangebrek. De soldaten zijn door hun oversten naar Atuatuca Tungrorum gestuurd met het verzoek om onmiddellijk een grote hoeveelheid graan te leveren. De oogst is echter tegengevallen. De graanschuur buiten de stad is weliswaar redelijk gevuld, maar als er teveel naar de troepen gaat, dreigt er hongersnood in de stad. Geen of te weinig graan naar de troepen sturen, kan ook niet. Als de grenzen niet of onvoldoende bewaakt worden, dreigt een inval van de Germanen en staat de veiligheid van de stad op het spel. De situatie is dus moeilijk.

Rollen en spelopdrachten

Voorzitter van de jury: coördineert de gesprekken en verleent volk en sprekers het woord. Hij of zij beslist ook wanneer iemands spreektijd om is.

Juryleden: mengen zich niet in de discussie, maar beslissen na de debatten samen met de juryvoorzitter over de uiteindelijke beslissing.

Enkele soldaten: zijn gestuurd door hun oversten om met een groot graankonvooi terug te keren. Ze beseffen dat ze niet met lege handen kunnen terugkeren. Als hun missie mislukt, worden ze beslist gestraft. Wellicht worden ze dan gedegradeerd of erger. Bovendien weten ze hoe slecht de situatie aan de grens is. Hun medesoldaten lijden immers honger. Enkele, waaronder een paar goede vrienden, zijn al van de honger omgekomen. De Germanen ruiken onraad en maken zich klaar om de Rijn over te steken.

De soldaten doen er alles aan om de bestuurders van Atuatuca Tungrorum te overtuigen om snel graan aan de troepen te leveren.

Een rijke graanhandelaar: ruikt een winstgevende zaak. Ziet de levering wel zitten, maar wil dat het leger meer betaalt dan anders omdat de oogst tegengevallen is. De soldaten hebben echter de macht niet om een hoger bedrag goed te keuren. Dat kunnen enkel hun oversten. De rijke graanhandelaar probeert ze toch te overtuigen om in plaats van hun oversten een beslissing te nemen.

Enkele andere graanhandelaars: kunnen zich niet vinden in het voorstel van hun rijke collega. Ze beseffen dat tekort in de stad voor hen gevaarlijk is. Wat als het hongerige volk in opstand komt en hun graanschuren en huizen plundert? Daarom pleiten deze graanhandelaars voor een beperkte levering om het leger te sussen. Ze beseffen wel dat het leger dan onvoldoende graan heeft en het volk wellicht ook.

Enkele kooplieden: stellen voor om het graan zoals gevraagd aan het leger te leveren zodat er geen gevaarlijke situatie aan de Rijn ontstaat. Ze beseffen dat er dan niet meer voldoende graan is voor de inwoners van de stad. Ze stellen voor om graan in te voeren en de belastingen te verhogen om dat te bekostigen.

Twee tempelpriesters: vinden dat alleen de goden een oplossing kunnen bieden. Ze stellen voor om een groots offer aan Jupiter te brengen. Om dat mogelijk te maken moet iedereen in de stad een bijdrage leveren.

Hoofd van het badgebouw: leest Griekse filosofen. Hij gelooft dat het noodlot onafwendbaar is en noch door maatregelen, noch door de goden kan veranderd worden. Hij vindt graan leveren aan de troepen nu er ook in de stad tekorten dreigen zinloos. Dat de Germanen dan wellicht de grens zullen oversteken, gebeurt volgens hem omdat het onvermijdelijk is. Hij vindt dat Atuatuca Tungrorum best gaat onderhandelen met de Germanen om een bloedbad te voorkomen.

Leden van de raad (stem van het volk): luisteren naar de verschillende voorstellen en geven commentaar.

Verloop

De juryvoorzitter opent de vergadering. Hij schetst de situatie en geeft eerst het woord aan de soldaten. De soldaten verdedigen hun zaak achter het spreekgestoelte. Daarna volgen in willekeurige volgorde de andere sprekers. Zij steken hun hand op en de juryvoorzitter verleent hen het woord. Na ieder betoog mag het volk reageren en tegenargumenten aanbrengen. Wanneer iedereen de revue gepasseerd is, trekt de jury zich terug om een beslissing te nemen. Het situatiespel eindigt met de uitspraak van de jury. De jury vertelt welke argument(en) hen over de streep trokken om tot hun beslissing te komen.

Waar wordt ook vandaag op die manier over zaken beslist?

De rechtbank, het parlement, het stadhuis, ...

Zo zie je maar hoe terecht de uitspraak van keizer Marcus Aurelius: **'Wat volgt, staat altijd in verband met wat eraan voorafging'** is. Onze manier van besturen en belangrijke beslissingen nemen, vloeit voort uit de Romeinse bestuursvorm.

Bijlage

Rollen en spelopdrachten

Voorzitter van de jury: opent de vergadering, coördineert de gesprekken en verleent volk en sprekers het woord. Hij of zij beslist ook wanneer iemands spreektijd om is.

Juryleden: mengen zich niet in de discussie, maar beslissen na de debatten samen met de juryvoorzitter over de uiteindelijke beslissing.

Enkele soldaten: zijn gestuurd door hun oversten om met een groot graankonvooi terug te keren. Ze beseffen dat ze niet met lege handen kunnen terugkeren. Als hun missie mislukt, worden ze beslist gestraft. Wellicht worden ze dan gedegradeerd of erger. Bovendien weten ze hoe slecht de situatie aan de grens is. Hun medesoldaten lijden immers honger. Enkele, waaronder een paar goede vrienden, zijn al van de honger omgekomen. De Germanen ruiken onraad en maken zich klaar om de Rijn over te steken. De soldaten doen er alles aan om de bestuurders van Atuatuca Tungrorum te overtuigen om snel graan aan de troepen te leveren.

Een rijke graanhandelaar: ruikt een winstgevende zaak. Ziet de levering wel zitten, maar wil dat het leger meer betaalt dan anders omdat de oogst tegengevallen is. De soldaten hebben echter de macht niet om een hoger bedrag goed te keuren. Dat kunnen enkel hun oversten. De rijke graanhandelaar probeert ze toch te overtuigen om in plaats van hun oversten een beslissing te nemen.

Enkele andere graanhandelaars: kunnen zich niet vinden in het voorstel van hun rijke collega. Ze beseffen dat tekort in de stad voor hen gevaarlijk is. Wat als het hongerige volk in opstand komt en hun graanschuren en huizen plundert? Daarom pleiten deze graanhandelaars voor een beperkte levering om het leger te sussen. Ze beseffen wel dat het leger dan onvoldoende graan heeft en het volk wellicht ook.

Enkele kooplieden: stellen voor om het graan zoals gevraagd aan het leger te leveren zodat er geen gevaarlijke situatie aan de Rijn ontstaat. Ze beseffen dat er dan niet meer voldoende graan is voor de inwoners van de stad. Ze stellen voor om graan in te voeren en de belastingen te verhogen om dat te bekostigen.

Twee tempelpriesters: vinden dat alleen de goden een oplossing kunnen bieden. Ze stellen voor om een groots offer aan Jupiter te brengen. Om dat mogelijk te maken moet iedereen in de stad een bijdrage leveren.

Hoofd van het badgebouw: leest Griekse filosofen. Hij gelooft dat het noodlot onafwendbaar is en noch door maatregelen, noch door de goden kan veranderd worden. Hij vindt graan leveren aan de troepen nu er ook in de stad tekorten dreigen zinloos. Dat de Germanen dan wellicht de grens zullen oversteken, gebeurt volgens hem omdat het onvermijdelijk is. Hij vindt dat Atuatuca Tungrorum best gaat onderhandelen met de Germanen om een bloedbad te voorkomen.

Leden van de raad (stem van het volk): luisteren naar de verschillende voorstellen en geven commentaar.

Creatieve naverwerking

Opdracht 1: Ontwerp de tent van je dromen

Materiaal

- stevig tekenpapier A4
- schetspapier
- potlood
- gom
- lijm
- verschillende soorten stof
- touwen en draden
- schaar

Lesverloop

Wat vonden jullie van het bezoek aan het Gallo-Romeins Museum?

Leerlingen vertellen over hun ervaringen.

In de eerste zaal van het museum maakten jullie kennis met de jagers-verzamelaars. Die trekken van de ene plaats naar de andere.

Waarin wonen jagers-verzamelaars?

Jagers-verzamelaars wonen in tenten.

- De PowerPoint wordt gestart.
Dia 1: reconstructie tent jagers-verzamelaars

DIA 1

Welke materialen gebruiken ze om hun tenten te maken?

Rendieren- en paardenhuiden, repen leer, kleine berkenbomen en stenen.

De woning van de jagers-verzamelaars leert ons veel over hun leven. Om te overleven jagen ze op rendieren en paarden. Dat kun je aan hun tenten zien.

Omdat ze in tenten leven, weten we ook dat ze rondtrekken. Een tent kun je immers meedragen.

Waarom trekken jagers-verzamelaars rond?

Ze volgen rendieren en paarden op hun trektochten. Door erop te jagen hebben ze voedsel en kunnen ze overleven. Daarnaast eten ze ook vruchten, knollen en paddenstoelen. Ze weten waar de lekkerste groeien en vertrekken voor de bodem uitgeput is.

Ken je nog andere mensen die rondtrekken?

Circusmensen, zigueuners, kermisvolk, schippers, Indianen, Berbers, ...

- Dia 2: verschillende tenten (focus op vorm)

DIA 2

Welke tenten zien jullie op deze dia?

Feesttent, festivaltent, partytent, kampeertent, berbertent, mongoolse tent (yurt), indianentent, ...

Waarin verschillen deze tenten van elkaar?

Ze verschillen van vorm, kleur, versiering, grootte en materiaal.

Vandaag gaan jullie een tent ontwerpen waarin jullie rekening houden met al deze verschillen.

Opdrachtformulering deel 1

Jullie mogen vandaag een eigen droomtent ontwerpen. Eerst zoeken jullie een mooie tentvorm. Die kan zeer verschillend zijn.

Beschrijf de vorm van de verschillende tenten op de dia.

Rond, hoekig, bolvormig, langwerpig, plat dak, puntdak, herhalende pieken, ...

Op een schetsblad ga je meerdere ontwerpen maken. Dit mogen kleine ontwerpen zijn, zodat er meerdere op één blad kunnen. Zo kom je tot een idee hoe je tent er kan uitzien. Je schetst enkel de grote vorm (contour) en voegt geen details toe. Die zijn voor later. Daarna kies je één ontwerp en teken je deze over op een stevig tekenblad. Teken de vorm voldoende groot, zodat je blad mooi gevuld is.

Stap 1: ontwerp je droomtent op schetspapier

Stap 2: teken je gekozen ontwerp op stevig tekenpapier

■ Dia 3: opdrachtformulering deel 1

DIA 3

Opdrachtformulering deel 1

- **Stap 1: ontwerp je eigen droomtent**
 - Teken meerdere ontwerpen met potlood op je schetspapier.
 - Teken enkel de vorm (contour), geen details.
- **Stap 2: ontwerp overzetten op een tekenblad**
 - Teken je gekozen ontwerp op stevig tekenblad.
 - Teken de vorm voldoende groot, zodat je blad mooi gevuld is.

Uitvoering deel 1

De leerlingen nemen de nodige materialen (schetspapier, potlood en gom) en starten met de opdracht.

Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

Opdrachtformulering deel 2

■ Dia 4: verschillende tenten (focus op motieven en kleur)

DIA 4

Beschrijf de kleuren en de motieven van de verschillende tenten op de dia.

Felle kleuren, zachte kleuren, veel motieven, sobere decoratie, banden, herhalende motieven, sprookjesachtige motieven, abstracte en figuratieve motieven ...

Vervolgens bekijken we de verschillen in materiaalgebruik.

Van welke materialen zijn de geprojecteerde tenten gemaakt?

Stof, zeil, koord, stokken, buizen ...

Jullie gaan de vorm van je gekozen tent met stukken stof beplakken. Daarbij mogen jullie ook stukjes touw en een koord klevan. De tent kan veel of weinig decoratieve motieven bevatten. Je kunt grote of kleine stukken stof gebruiken. Je kunt stoffen en draden combineren. De kleur kan variëren van een bont tot een sober palet. Probeer de tent zo te beplakken dat hij je typeert. Dat doe je door het kleugebruik (bijvoorbeeld je lievelingskleur), de motieven, de gekozen stoffen en draden (bijvoorbeeld jeansstof omdat je graag jeansbroeken draagt) en de atmosferische inbreng (avontuurlijk, huiselijk, sprookjesachtig ...).

Stap 3: afwerken van het tentontwerp

DIA 5

Opdrachtformulering deel 2

• Stap 3: afwerken van het tentontwerp

- Beplak de vorm van je tent met stoffen, draden en touwen.
- Probeer de tent zodanig te beplakken dat deze je typeert:
 - kleurgebruik
 - keuze van het motief
 - keuze van stof of draden
 - atmosferische inbreng (avontuurlijk, huiselijk, sprookjesachtig ...)

Veel succes!

Uitvoering deel 1

De leerlingen nemen de nodige materialen (lijm, schaar, stoffen, touw en draad) en starten met de opdracht.

Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

Mogelijke vragen bij de eindevaluatie

Welk tent maakte je? Eenvoudig of druk? Sprookjesachtig, avontuurlijk ...?

Wat vertelt deze tent over jou? Hoe heb je dat zichtbaar gemaakt?

Zou je met deze tent op reis willen gaan?

Opdracht 2: Ontdek de bandkeramieker in jezelf

Materiaal

- klei
- houten plankjes
- deegrollen
- grote nagels om te krassen
- potjes met water
- mesjes
- houten stok
- plastic om de tafel te beschermen

Lesverloop

Welke voorwerpen zagen jullie in het Gallo-Romeins Museum?

Leerlingen sommen voorwerpen op die ze zagen.

Welk voorwerp was typisch voor de eerste landbouwers?

Ze maakten aardewerken potten om voedsel in te bewaren en eten te koken.

Waarom werden er toen aardewerken potten gemaakt?

Zo'n 7300 jaar geleden arriveren de eerste landbouwers in de regio. Met de komst van de landbouw verandert de wereld. Landbouwers leven immers op een vaste plaats. Voor jagers-verzamelaars zijn aardewerken potten te broos. Ze kunnen die niet meenemen op hun trektochten. Maar voor niet rondtrekkende landbouwers zijn aardewerken potten ideaal.

- De PowerPoint wordt gestart.
Dia 1: bandkeramische pot

DIA 1

Vandaag worden jullie eersteklas pottenbakkers. We zagen in het museum hoe de eerste boeren aardewerken potten maken. Een video in het museum toonde ons hoe ze dat deden. Die gaan we samen even herbekeken. (titel: Van kleiklomp tot versierde pot / via Youtube)

https://www.youtube.com/watch?time_continue=1&v=Jxbew-REWzo

Leerlingen bekijken de video (11 minuten en 37 seconden).

In de opname zien jullie dat het maken van een pot start met het kneden van de klei. **Weten jullie nog waar ze die klei haalden?**

Ze graven leem uit putten en voegen daar grof zand aan toe.

Nu jullie de film terugzagen, gaan we enkele handelingen overlopen. Dat doen we aan de hand van een fotomontage. Daarop staan verschillende stappen. Die moeten jullie via nummering in de goede volgorde plaatsen. Zo weten jullie welke stappen jullie moeten nemen, wanneer jullie zelf een aardewerken pot maken.

- Dia 2: stappen om een aardewerken pot te maken in niet logische volgorde (hierop verschijnt tijdens het onderwijsleergesprek een nummer in goede volgorde tot alle fases correct door de leerlingen zijn geraden)

DIA 2

De leerlingen duiden de stappen in goede volgorde aan en lichten deze toe. Bij iedere klik op de PowerPointpresentatie verschijnt het nummer in de goede volgorde bij de passende afbeelding.

Stap 1: de klei wordt gekneed

Stap 2: de kleimassa wordt in twee stukken verdeeld

- Stap 3: de luchtbellen worden met een stok uit de klei geklopt (leerlingen gebruiken een stok of een deegrol)
- Stap 4: de bol klei wordt platgedrukt
- Stap 5: de klei wordt gemoduleerd tot de bodem van de pot
- Stap 6: de bodem van de pot wordt gladgestreken
- Stap 7: het anders stuk klei wordt tot een worst gerold
- Stap 8: de kleiworst wordt platgerold met een stok
- Stap 9: op de rand van de bodem wordt kleislib (*) aangebracht
- Stap 10: de pot wordt opgebouwd door herhaaldelijk een platgedrukte kleiworst op de rand aan te brengen
- Stap 11: het oppervlak van de pot wordt gladgestreken
- Stap 12: de versieringen worden in de buitenwand gerkerfd

(*) kleislib = gedroogde stukjes klei die tot stof verbrijzeld worden, waaraan water toegevoegd wordt tot er een papje ontstaat

Leerkracht laat de dia met de chronologische volgorde zien. Die blijft zichtbaar tijdens het eerste deel van de les.

- Dia 3: chronologisch verloop van het maken van een aardewerken pot

DIA 3

Opdrachtformulering deel 1

Beste eersteklas pottenbakkers, jullie gaan een kleien pot maken. Ik geef jullie een stuk klei waarmee jullie de pot moeten maken volgens het getoonde procedé. We maken deze pot dus zoals de eerste landbouwers en niet met een draaischijf zoals nu meestal het geval is. Probeer met de klei toe te komen. Je moet de grootte van je pot dus aanpassen aan de hoeveelheid klei die je hebt. Kneed en moduleer de pot op een houten plank en niet op het plastic op jullie tafel. Daar blijft de klei immers op kleven.

Uitvoering deel 1

De leerlingen nemen de nodige materialen (klei, kleislib, stok of deegrol, houten plank, pot met water en plastic) en starten met de opdracht.

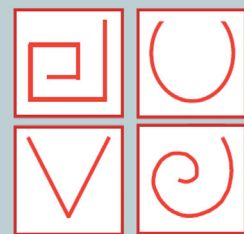
Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

Opdrachtformulering deel 2

Jullie gaan de pot versieren met motieven. Laten we eens kijken met welke basismotieven de bandkeramiekers hun potten versieren. Op de fiche 'aardewerk' hebben jullie deze motieven al getekend. Op de dia zien jullie de vier motieven nogmaals. Meteen kun je checken of je deze opdracht goed invulde.

- Dia 4: de vier basismotieven

DIA 4

Op één pot kunnen verschillende basismotieven staan. Die worden aangebracht door in de ietwat gedroogde klei te krassen. Jullie zagen dit ook in de film. In het museum maakten jullie met de basismotieven al een tekening op een pot. Hierop mogen jullie je baseren om de kleipot te versieren.

■ Dia 5: pot met en zonder versieringen

DIA 5

Op deze dia zien jullie tweemaal dezelfde pot. De eerste is nog niet versierd, de tweede wel. **Welke basismotieven staan op deze pot?**

Hierop staan V-vormen en boogvormen.

Naast de basismotieven staan op deze pot ook andere versieringen. Welke?

Er staan meerdere punten of stippen op.

Dat klopt, want de bankeramiekers versierden hun potten naast de basismotieven ook met punten. Dit mogen jullie uiteraard ook doen.

Uitvoering deel 2

De leerlingen nemen de nodige materialen (mesje, grote nagel en het fiche 'aardewerk') en starten met de opdracht.

Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

[Een volgende stap is het bakken van de potten. Daarvoor moeten de potten voldoende droog zijn. Leerkracht laat de potten bakken als dat kan.

Suggestie: als er geen mogelijkheid tot bakken is, kan eventueel gewerkt worden met zelfdrogende klei.]

Mogelijke vragen bij de eindevaluatie

Welke stap van het proces vond je het moeilijkst?

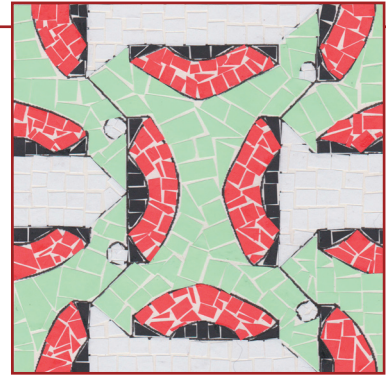
Waarvoor wil jij je aardewerken pot gebruiken of wat wil je erin bewaren?

Vind je het een mooie pot? Vind je hem geslaagd of zou je nog iets willen veranderen?

Opdracht 3: Ontwerp je eigen mozaïekvloer

Materiaal

- karton (20 x 20 cm)
- gekleurd papier (gebroken wit, zwart en kleur naar keuze)
- schetsblad
- kalkpapier
- potlood
- gom
- lijmstift
- schaar / lat

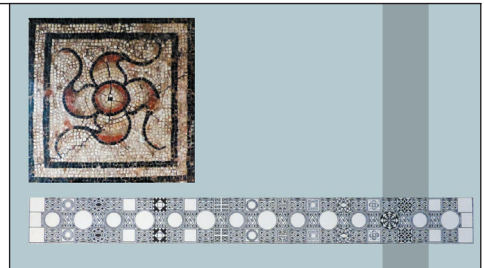

Lesverloop

Wat vonden jullie van het bezoek aan het Gallo-Romeins Museum?

Leerlingen vertellen over hun ervaringen.

- De PowerPoint wordt gestart.
Dia 1: detail van het mozaïek uit het Gallo-Romeins Museum en een tekening van het volledig gereconstrueerde mozaïek.

DIA 1

Jullie zagen dit in het museum. Wat is het?

Een mozaïekvloer van een luxueuze stadswoning uit de Romeinse stad Tongeren.

Deze vloer was oorspronkelijk 19 meter lang en lag in een overdekte galerij van een luxueuze stadswoning.

Welke materialen gebruikte men om zo'n mooie vloer te maken?

Gekleurde blokjes.

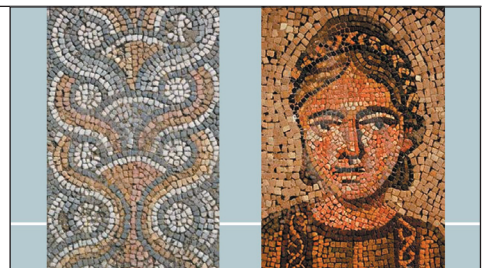
Dat klopt. Ambachtslieden zochten de meest geschikte blokjes om zo'n vloer te maken. Meestal zijn ze blokvormig en van marmer. Andere worden gemaakt van roodglanzend aardewerk. Sommige stukjes werden ook ingewerkt met glaspasta.

Wat zien jullie op deze mozaïek?

Abstracte motieven en patronen.

Rijke Romeinen versierden vloeren en muren van hun woning met mozaïeken. Zoals we net zagen, werden deze gemaakt met kleine blokjes en glaspasta. Deze stukjes vormden samen een prachtig patroon. De voorstellingen waren niet altijd abstract. Ook herkenbare figuren werden erop afgebeeld. Deze figuren waren zeer gedetailleerd en hadden een sterke lichtwerking.

- PowerPoint dia 2.1: een abstracte en een figuratieve mozaïek

DIA 2

Opdrachtformulering deel 1

Jullie gaan een tegel ontwerpen. Met dit ontwerp gaan jullie spelen. Door het tegelmotief wisselend te combineren, ontstaat er immers een verrassend patroon.

Stap 1: het ontwerpen van de tegel

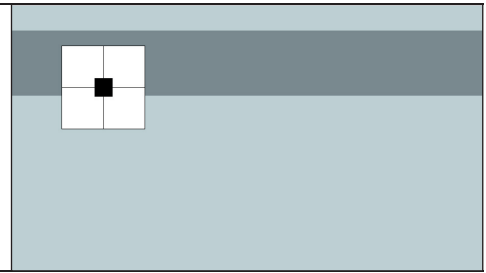
Stap 2: het tegelontwerp combineren in een patroon. Daardoor ontstaat een vloerontwerp.

Stap 3: het patroon wordt uitgewerkt tot een mozaïek

Om dat te realiseren, kijken we samen stapsgewijs hoe we dit best aanpakken.

- PowerPoint dia 2.2: een eenvoudig, vierkant ontwerp dat door vermenigvuldiging een aansluitend patroon vormt

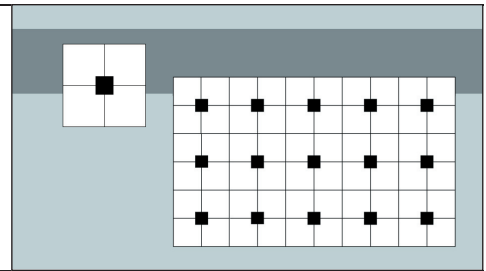
DIA 3 [1]

Als we dit tegelmotief vermenigvuldigen tot een vloer, bekommen we dan een aaneensluitend patroon?
Ja, er ontstaat een aansluitend patroon.

- PowerPoint dia 3: patroon door herhaling van het eenvoudige tegelmotief

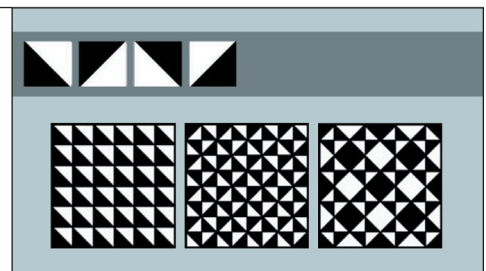
DIA 3 [2]

Het tegelmotief is zodanig opgebouwd dat je dit kunt draaien. Telkens ontstaat er dan een aansluitend geheel. Hoe je het motief ook draait het resultaat blijft steeds hetzelfde.

- PowerPoint dia 4: één motief met daaronder verschillende combinaties

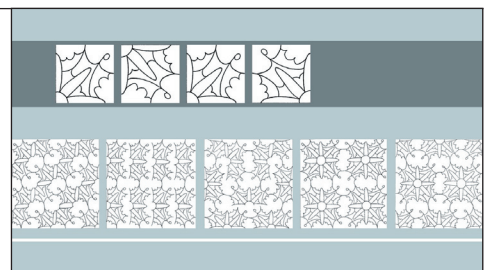
DIA 4

Dit basismotief bestaat uit een vierkant dat door een diagonaal in twee driehoeken wordt verdeeld. De driehoeken zijn wisselend zwart en wit. Met dit motief kunnen we vier variaties maken. Die zien jullie bovenaan op deze dia. Wanneer deze basismotieven samengevoegd worden, ontstaan er meerdere combinaties en patronen. Een aantal mogelijkheden zien jullie onderaan op de dia.

- PowerPoint dia 5: enkele voorbeelden van complexe patronen met daarboven het basismotief

DIA 5

Hierop staan enkele voorbeelden van ingewikkelde patronen. Jullie zien meteen dat je daar heel veel mogelijkheden mee hebt. Je kunt je er heel creatief mee uitleven.

Jullie mogen nu zelf een basismotief ontwerpen. Teken met pollood op een A4 schetsblad een vierkant van 10 op 10 centimeter. Ontwerp daarbinnen je eigen basismotief. Daarna voeg je dit motief samen tot een patroon. Daarvoor teken je dit motief over op een kalkpapier. Trek het motief over op de hoek van je kalkblad. Combineer daarna dit motief viermaal op je kalkblad. Zo bekom je een nieuw vierkant van 20 op 20 cm.

Maak daarna een tweede patroon met hetzelfde basismotief op een ander kalkblad. Kies tot slot het ontwerp dat je verder wilt uitwerken.

DIA 6

Opdrachtformulering deel 1

Stap 1: ontwerp een basismotief

- Teken met potlood een vierkant (10 op 10 cm) op je schetsblad
- Ontwerp het basismotief in het vierkant

Stap 2: voeg het basismotief samen tot een patroon

- Teken het basismotief in potlood over op een kalkblad (teken het motief in de hoek)
- Combineer het motief viermaal op je klakblad (nieuw vierkant van 20 op 20 cm)
- Maak een tweede patroon met hetzelfde basismotief op een nieuw kalkblad
- Kies het patroon dat je het meest aanspreekt

Uitvoering deel 1

De leerlingen nemen de nodige materialen (schetspapier, potlood, gom, twee vellen kalkpapier en een lat) en starten met de opdracht.

Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

Opdrachtformulering deel 2

Jullie gaan het ontwerp uitwerken tot een mozaïek.

Teken of calqueer het ontwerp op een stuk karton van 20 op 20 centimeter. Calqueren doe je door de lijnen te overtrekken aan de onderkant van het kalkblad met een zacht potlood. Vervolgens leg je de kalk op het stuk karton en overtrek je de lijnen op de bovenkant van het kalkblad.

Daarna neem je vier gekleurde papieren: een zwart, een gebroken wit en twee met je lievelingskleuren. Knip kleine vierkanten uit deze kleurbladen.

Vervolgens neem je een lijmstift en vul je de vlakken met de gekleurde vierkantjes. Laat tussen de stukjes papier steeds een beetje ruimte. Zo ziet je resultaat er als een echte mozaïek uit! Zorg ervoor dat je de vier basismotieven identiek invult met dezelfde kleur.

DIA 7

Opdrachtformulering deel 2

Stap 3: maak van je ontwerp een mozaïek

- Teken of calqueer het ontwerp op een stuk karton van 20 op 20 cm
- Neem vier gekleurde papieren: een zwart, een gebroken wit en twee van je lievelingskleur
- Knip kleine vierkantjes uit deze kleurbladen
- Neem een lijmstift en vul de vlakken met kleine vierkantjes (laat tussen de stukjes papier steeds een beetje ruimte. Zo ziet je resultaat er als een echt mozaïek uit!)
- Let op: zorg ervoor dat je de vier basismotieven identiek invult met dezelfde kleur.

Uitvoering deel 2

De leerlingen nemen de nodige materialen (karton, potlood, gekleurd papier, schaar en lijmstift) en starten met de opdracht.

Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

Mogelijke vragen bij de eindevaluatie

Welk patroon maakte je? Eenvoudig of complex?

Zou je met dit patroon graag de vloer van je kamer betegelen?

Waar zou je jou patroon het liefst aanbrengen? Op de vloer of op de muur?

Zou jouw patroon ook door de Gallo-Romeinen gesmaakt worden?

Opdracht 4: Ontwerp je eigen zegelring

Materiaal

- print met zegelring zonder versiering (zie bijlage)
- print met twee ovalen (zie bijlage)
- potlood
- gom
- zwarte stift

Lesverloop

Schrijf drie kenmerken op die jou typeren. Zo'n kenmerk kan je hobby zijn, maar ook je favoriete snack of haarstijl. Doe dat in stilte en laat het niet aan de anderen zien.

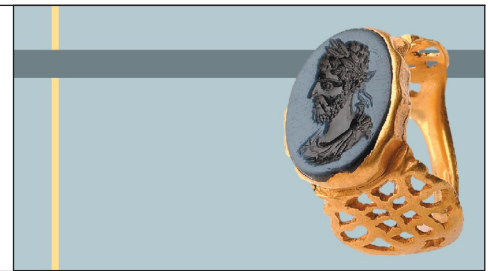
De leerkracht verzamelt de papieren en leest voor wat erop staat.

De leerlingen raden telkens over welke medeleerling het gaat.

- De PowerPoint wordt gestart.
Dia 1: afbeelding van de ring van Commodus

DIA 1

Jullie zagen deze ring in het Gallo-Romeins Museum. Weet je nog wie erop deze ring afgebeeld is?

De Romeinse keizer Commodus.

Weet je nog welk soort ring dit is en waarvoor deze gebruikt werd?

Het is een zegelring. Waardevolle zendingen en officiële documenten werden hiermee verzegeld.

Heb je ooit een document gezien waaraan een zegel hangt? Met welk materiaal maakt men zo'n zegelafdruk? Weet je hoe men daarbij te werk gaat?

Ja, in films, op een bijzondere brief, ... Voor de zegelafdruk van de ring van Commodus gebruikte men was. Later werd zo'n afdruk van lak gemaakt. De lak wordt met vuur verwarmt tot ze smelt. In de gesmolten lak drukt men de zegel af. Dat doet men met een zegelhouder. Dat kan een ring maar ook een soort stempelhouder zijn.

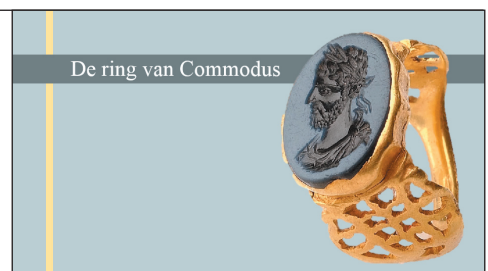
- De PowerPoint dia 2: afbeelding van een lakstaaf, een zegelstempel en een zegelafdruk

DIA 2

- De PowerPoint dia 3: afbeelding van de ring van Commodus

DIA 3

Een brief of document waarop de afdruk van deze zegelring stond was erg belangrijk. Het portret van de keizer werd er immers alleen met zijn goedkeuring op gezet. Ook wie de keizer nooit ontmoet had, wist dat het zijn portret was. De man op de ring draagt immers een laurierkrans in zijn haar en om zijn schouders draagt hij een borstharinas met een mantel.

Opdrachtformulering deel 1

Stel dat jij een Gallo-Romein was en een eigen zegelring had. Hoe zou deze er dan uitzien?

Jullie mogen vandaag zo'n zegelring ontwerpen met elementen en motieven die iets over jezelf vertellen. De vormgeving moet niet ingewikkeld zijn, wel duidelijk. Denk bij het uittekenen van je zegel aan de kenmerken die je bij het begin van de les opschreef. Ontwerp een zegelring die jij mooi vindt en waarmee je een zegelafdruk zou zetten. Zorg ervoor dat iemand die jou goed kent zou zeggen: 'die zegelring past helemaal bij jou!'

Jullie gaan nu met potlood twee ontwerpen binnen de ovalen op je kladblad tekenen.

- De PowerPoint dia 4: opdrachtformulering

DIA 4

Opdrachtformulering

• Stap 1: ontwerpen

- Personaliseer de zegelring door het toevoegen van elementen die bij jou passen
- Teken twee ontwerpen met potlood binnen de ovalen op je kladblad.

Uitvoering deel 1

De leerlingen nemen de nodige materialen (schetspapier waarop twee ovalen geprint zijn, potlood, gom) en starten met de opdracht.

Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

Opdrachtformulering deel 2

Wanneer je klaar bent met je twee ontwerpen, kies je er één uit. Deze teken je op de bovenkant van de opgedrukte ring. Zorg ervoor dat je niet op de afdruk gomt omdat deze anders vervaagt. Wanneer je ontwerp overgezet is, overtrek je de lijnen of vlakken met een zwarte stif. Als het een echte zegelring was, moeten deze partijen de afdruk vormen. Denk hier dan ook goed over na.

- De PowerPoint dia 5: opdrachtformulering

DIA 5

Opdrachtformulering

• Stap 2: ontwerp overzetten op een tekenblad

- Wanneer je tevreden bent van je ontwerp, teken je dit over op het tekenblad (afdruk van een zegelring zonder versiering)
- Teken met potlood het motief of de figuur op de bovenkant van de afgedrukte zegelring
- Zorg ervoor dat je niet gomt over de afdruk, omdat deze anders vervaagt.

• Stap 3: afwerken met zwarte stif

- Overtrek de lijnen of vlakken met zwarte stif. Als het een echte zegelring was, moeten deze partijen de afdruk vormen. Denk hier dan ook goed over na.

Uitvoering deel 2

De leerlingen nemen de nodige materialen (tekenpapier waarop zegelring staat, potlood, gom, zwarte stif) en starten met de opdracht.

Leerkracht loopt rond en stuurt bij waar nodig.

Mogelijke vragen bij de eindevaluatie

Wat vertelt de figuur of het abstract motief over jezelf?

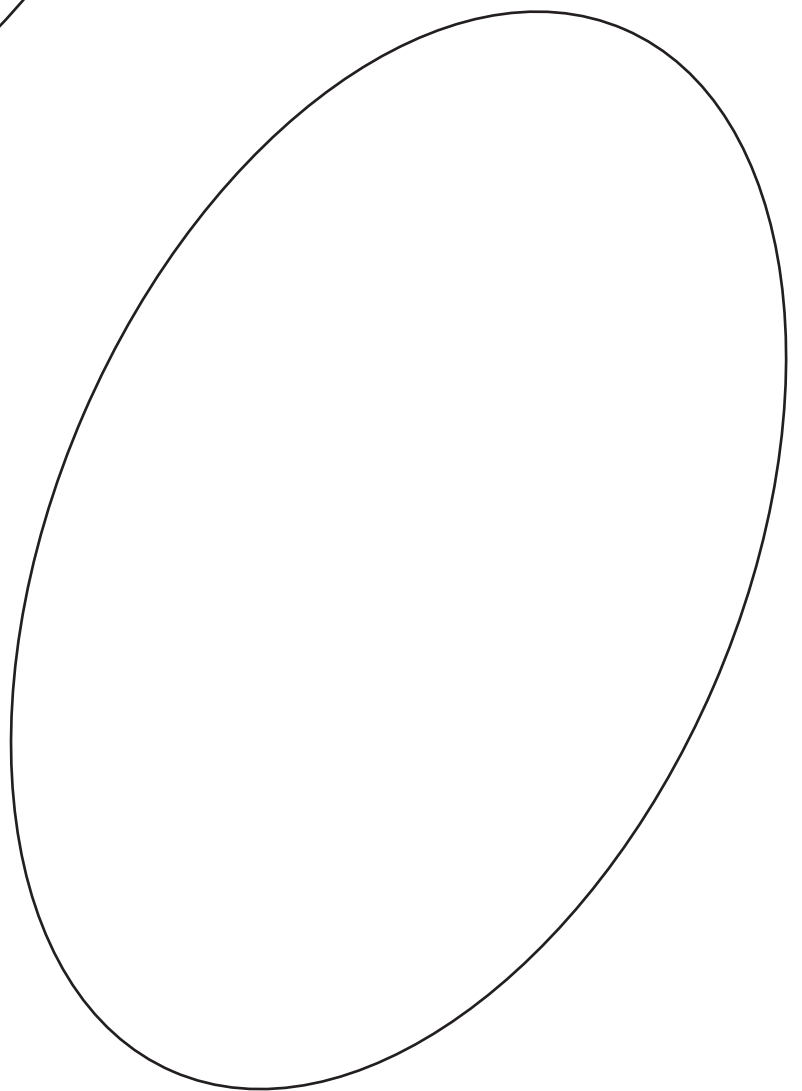
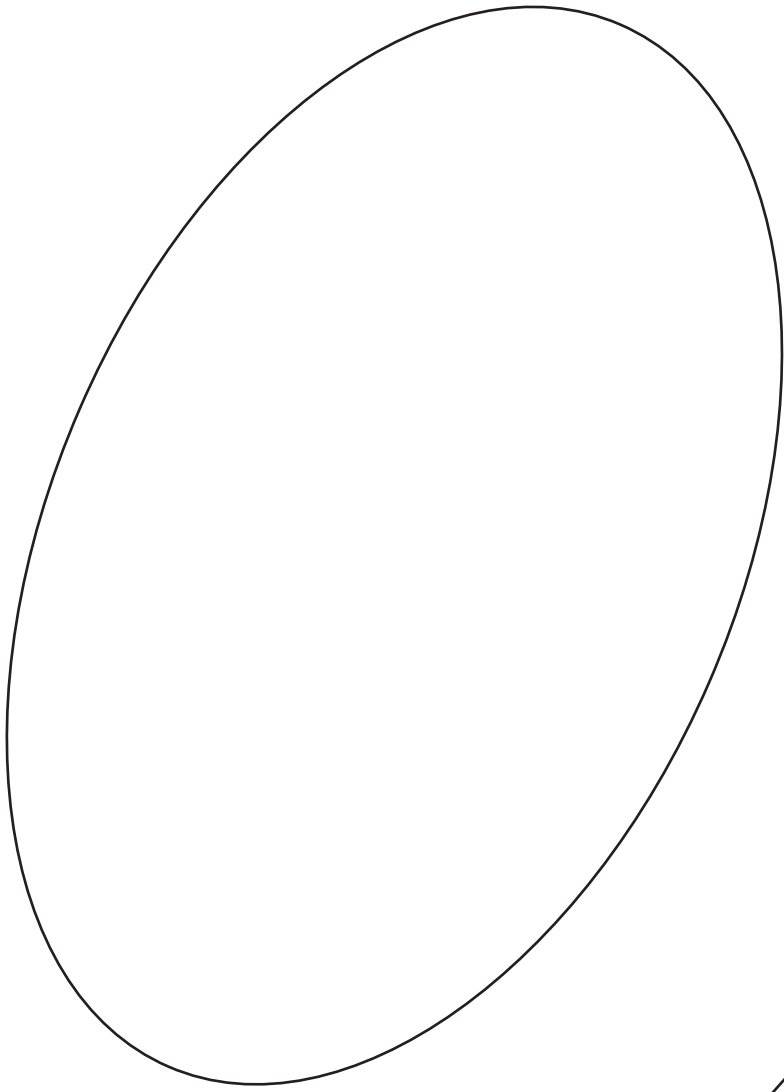
Is het je gelukt om de vorm herkenbaar in beeld te brengen?

Is het een ringontwerp dat jezelf graag zou dragen?

Bijlage

Blad met twee ovalen

Blad met zegelring

LUIK 1: LEERPLANNEN EN VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN

■ LEERPLANNEN GESCHIEDENIS EERSTE GRAAD A-STROOM

OVSG - leerplan O/2/2004/066

Sociale vaardigheden

- 9 De leerlingen kunnen in groepsverband meewerken en een toegewezen opdracht uitvoeren
- 13 De leerlingen kunnen actief luisteren en weergeven wat een ander inbrengt

Historisch referentiekader

- 18 De leerlingen kunnen belangstelling leren hebben voor het historisch-cultureel erfgoed
- 39 De leerlingen kunnen aan de hand van gerichte vragen eenvoudige historische informatie kritisch analyseren

GO! - leerplan 2010/007

Menswordingsproces

- 10 De leerlingen kunnen door de leerkracht aangereikte of zelf gevonden informatie (tekstuele, auditieve, visuele en audiovisuele) situeren in tijd, ruimte en socialiteit

Algemene doestellingen betreffende de attitudevorming

- 10 De leerlingen tonen interesse voor de uitdagingen waarmee samenlevingen in het heden en verleden geconfronteerd worden/werden

VVKSO - leerplan D/2009/7841/037

Socialiteit of maatschappelijke domeinen

- S2.4 De leerlingen kennen een aantal belangrijke veranderingen binnen de bestudeerde samenlevingen

Attitude

- A 10 De Leerlingen kunnen waardering tonen voor fundamentele waarden in de geschiedenis van de mensheid

Bronnen

- B14 De leerlingen tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid

Concrete eindtermen

Kennis en inzicht

- 9 De leerlingen geven een voorbeeld van:
 - een oorzaak-gevolgrelatie

Vaardigheden

- 22 De leerlingen kunnen aan de hand van gerichte vragen eenvoudige historische informatie kritisch analyseren

Attitude

- 25 De leerlingen leren belangstelling aan de dag leggen voor het historisch-cultureel erfgoed

■ VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN (VOET)

Context 4: Omgeving en duurzame ontwikkeling

- 5 De leerlingen tonen interesse en uiten hun appreciatie voor het cultureel erfgoed.

LUIK 1: BRONNEN

Concepttekst permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 28.12.2015 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

Paneelteksten permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 28.12.2015 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

Standbeeld Ambiorix. Geraadpleegd op 05.01.2016 via inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/200309

Hanegreefs, L. (2014). *De ring van Commodus*. Hasselt: uitgeverij Clavis, 194 pagina's.

Rooyackers, P. (1993). *Honderd dramaspelen*. Katwijk aan Zee: uitgeverij Pantha Rhei, 111 pagina's.

Berckmans, F. (1995). *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*. Hasselt: uitgave Provincie Limburg, 48 pagina's.

MacDonald, F. (2009). *De Romeinen. Eet, drink, speel en klee je als een Romein*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij, p. 4.

LUIK 2: LEERPLANNEN EN VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN

■ LEERPLANNEN GESCHIEDENIS EERSTE GRAAD A-STROOM

OVSG - leerplan O/2/2004/066

Historisch referentiekader

- 18 De leerlingen kunnen belangstelling leren hebben voor het historisch-cultureel erfgoed
- 30 De leerlingen kunnen uitleggen dat de betekenis van een bepaald gebied kan veranderen in de loop van de geschiedenis
- 39 De leerlingen kunnen aan de hand van gerichte vragen eenvoudige historische informatie kritisch analyseren

De prehistorie: mensen die geen geschreven getuigenissen nalieten

- 54 De leerlingen kunnen vaststellen dat de prehistorie veel langer duurt dan de historische tijden
- 55 De leerlingen kunnen het leven van de prehistorische mens illustreren aan de hand van voorbeelden
- 56 De leerlingen kunnen uit voorbeelden afleiden dat de natuur het leven van de prehistorische mens bepaald
- 58 De leerlingen kunnen de invloed van bepaalde technieken op de levenswijze van de prehistorische mens verklaren

Rome

- 92 De leerlingen kunnen sociale en economische veranderingen als gevolg van veroveringen verklaren
- 93 De leerlingen kunnen organisatorische en technische innovaties van de Romeinen benoemen
- 95 De leerlingen kunnen met voorbeelden uitleggen dat de Pax Romana de Romeinen toelaat hun organisatie en cultuur in te planten in de veroverde gebieden en dat ze op hun beurt beïnvloed worden
- 96 De leerlingen kunnen het begrip 'romanisering' definiëren

GO! - leerplan 2010/007

Menswordingsproces

- 11 De leerlingen kunnen minstens één materiële en/of landschappelijke getuige beschrijven aan de hand van gerichte vragen
- 12 De leerlingen kunnen binnen het menswordingsproces een aantal oplossingen voor de instandhouding van de soort formuleren
- 13 De leerlingen kunnen begrippen die gerelateerd zijn aan het menswordingsproces binnen hun specifieke context verklaren en, waar mogelijk, in andere contexten toepassen
- 14 De leerlingen kunnen aantonen dat klimaat en geografische omstandigheden zorgden voor de ontwikkeling van een nieuwe soort

Neolithicum

- 19 De leerlingen kunnen minstens één materiële en/of landschappelijke getuige beschrijven aan de hand van gerichte vragen
- 20 De leerlingen kunnen de voor- en nadelen van de neolitische veranderingen opnoemen
- 22 De leerlingen kunnen minstens één kenmerk van de maatschappelijke domeinen van de neolitische samenlevingen uitleggen en mogelijke onderlinge verbanden ertussen aantonen

De Romeinse republiek

- 88 De leerlingen kunnen uitleggen met welke bestuurlijke problemen de Romeinen in een steeds groter wordend rijk werden geconfronteerd en hoe ze deze probeerden op te lossen

Het Romeins keizerrijk

- 102 De leerlingen kunnen enkele kenmerken van de samenleving in onze gewesten voor de Romeinse overheersing geven
- 103 De leerlingen kunnen de romanisering van onze gewesten en de kenmerken van hun perifere ligging bespreken

Algemene doestellingen betreffende de attitudevorming

- 10 De leerlingen tonen interesse voor de uitdagingen waarmee samenlevingen in het heden en verleden geconfronteerd worden/werden

VVKSO - leerplan D/2009/7841/037

Socialiteit of maatschappelijke domeinen

S2.1 De leerlingen kennen de voornaamste kenmerken van de bestudeerde samenlevingen

S2.2 De leerlingen kunnen tenminste één probleem van de mens of de maatschappij in de bestudeerde samenlevingen uitleggen

S2.4 De leerlingen kennen een aantal belangrijke veranderingen binnen de bestudeerde samenlevingen

S2.14 De leerlingen kunnen voor elk van de bestudeerde samenlevingen een voorbeeld geven: de relatie tussen oorzaak en gevolg

Ruimte

R2.3 De leerlingen kunnen aan de hand van het referentiekader en/of de bestudeerde samenleving een voorbeeld geven van stedelijke en rurale samenleving

Attitude

A3 De leerlingen hebben inzicht in de tijds- en plaatsgebondenheid van het menselijk handelen

A10 De leerlingen kunnen waardering tonen voor fundamentele waarden in de geschiedenis van de mensheid

Bronnen

B2 De leerlingen kunnen materiële historische sporen observeren en beschrijven aan de hand van een eenvoudig observatieprotocol

B14 De leerlingen tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid

Concrete eindtermen

Kennis en inzicht

5 De leerlingen kunnen voor elk van de ontwikkelingsfasen van het gekozen referentiekader één fundamentele maatschappelijke probleemstelling formuleren

9 De leerlingen geven een voorbeeld van:

- een oorzaak-gevolgrelatie

11 De leerlingen kunnen tenminste één probleem in verband met mens en maatschappij uitleggen waarmee die samenlevingen werden geconfronteerd

18 De leerlingen kunnen materiële historische getuigen observeren en beschrijven aan de hand van een eenvoudig observatieprotocol

Vaardigheden

22 De leerlingen kunnen aan de hand van gerichte vragen eenvoudige historische informatie kritisch analyseren

Attitude

25 De leerlingen leren belangstelling aan de dag leggen voor het historisch-cultureel erfgoed

■ VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN (VOET)

Context 4: Omgeving en duurzame ontwikkeling

5 De leerlingen tonen interesse en uit hun appreciatie voor het cultureel erfgoed.

LUIK 2: BRONNEN

Concepttekst permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 19.03.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

Paneelteksten permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 19.03.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

Collectie en themamappen. Geraadpleegd op 15.04.2016 via exploratorium.galloromeinsmuseum.be/#/query/f50b14c4-f67f-4af7-bb55-336c2c2ec389

Aufferman, B. & Orschiedt, J. (2003). *Neanderthalers in Europa*. Leuven: Uitgeverij Davidfonds NV, 126 pagina's.

Berckmans, F. (1995). *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*. s.l.: Provincie Limburg, 48 pagina's.

Brasseur, P. (2009). *Creatief met voorwerpen*. Brussel: uitgeverij Casterman, p. 52.

Dr. Verhart, L. (2005). *Het prehistorisch doeboek*. Utrecht: EcoPlus, p. 3.

Nouwen, R. (2012). *Tongeren. Een Romeinse stad in het land van de Tungri*. Tongeren: uitgave R. Nouwen, p.

Nouwen, R. (2012). *Romeins Tongeren. Een kleine geschiedenis*. Tongeren: uitgave R. Nouwen, p. 73

Bourgeois, A. & Manshoven, E. & Tilkin, N. (2005). *Kids-Gids. Op zoek naar museumschatten*. Overpelt: Drukkerij Vaes, p. 42

LUIK 3: LEERPLANNEN EN VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN

INHOUDELIJKE NAVERWERKING

■ LEERPLANNEN GESCHIEDENIS EERSTE GRAAD A-STROOM

OVSG - leerplan O/2/2004/066

Sociale vaardigheden

- 7 De leerlingen durven uitkomen voor een eigen mening en deze beargumenteren
- 9 De leerlingen kunnen in groepsverband meewerken en een toegewezen opdracht uitvoeren
- 10 De leerlingen kunnen bij een opgegeven groepstaak of bij een groepsdiscussie leiding geven
- 12 De leerlingen kunnen ongelijk of onmacht toegeven in een discussie of in een spelsituatie
- 13 De leerlingen kunnen actief luisteren en weergeven wat een ander inbrengt
- 14 De leerlingen kunnen assertief zijn en opkomen voor de rol die men op zich neemt in een groepsopdracht. Anderen de kans geven om te reageren
- 15 De leerlingen kunnen in een groepsdiscussie hun mening weergeven, handhaven en bijsturen

Historisch referentiekader

- 20 De leerlingen leren belangstelling hebben voor de problemen van een samenleving
- 22 De leerlingen kunnen vaststellen dat de tijd een lineair verloop kent

De prehistorie: mensen die geen geschreven getuigenissen nalieten

- 54 De leerlingen kunnen vaststellen dat de prehistorie veel langer duurt dan de historische tijden

Rome

- 92 De leerlingen kunnen sociale en economische veranderingen als gevolg van veroveringen verklaren
- 93 De leerlingen kunnen organisatorische en technische innovaties van de Romeinen benoemen

GO! - leerplan 2010/007

Het historisch referentiekader

- 3 De leerlingen kunnen op basis van de tijdsband het verschil in duur tussen de periodes aanduiden
- 4 De leerlingen kunnen de samenleving van aaseters/jagers-verzamelaars en de landbouwsamenleving op een socio-economische tijdsband aanbrengen en kort het verschil tussen deze samenlevingen uitleggen

Menswordingsproces

- 12 De leerlingen kunnen binnen het menswordingsproces een aantal oplossingen voor de instandhouding van de soort formuleren
- 14 De leerlingen kunnen aantonen dat klimaat en geografische omstandigheden zorgden voor de ontwikkeling van een nieuwe soort

Neolithicum

- 20 De leerlingen kunnen de voor- en nadelen van de neolitische veranderingen opnoemen
- 22 De leerlingen kunnen minstens één kenmerk van de maatschappelijke domeinen van de neolitische samenlevingen uitleggen en mogelijke onderlinge verbanden ertussen aantonen

Het Romeins keizerrijk

- 102 De leerlingen kunnen enkele kenmerken van de samenleving in onze gewesten voor de Romeinse overheersing geven
- 103 De leerlingen kunnen de romanisering van onze gewesten en de kenmerken van hun perifere ligging bespreken

Algemene doestellingen betreffende de attitudevorming

- 10 De leerlingen tonen interesse voor de uitdagingen waarmee samenlevingen in het heden en verleden geconfronteerd worden/werden

VVKSO - leerplan D/2009/7841/037

Socialiteit of maatschappelijke domeinen

S2.1 De leerlingen kennen de voornaamste kenmerken van de bestudeerde samenlevingen

S2.2 De leerlingen kunnen tenminste één probleem van de mens of de maatschappij in de bestudeerde samenlevingen uitleggen

S2.4 De leerlingen kennen een aantal belangrijke veranderingen binnen de bestudeerde samenlevingen

S2.14 De leerlingen kunnen voor elk van de bestudeerde samenlevingen een voorbeeld geven: de relatie tussen oorzaak en gevolg

Ruimte

R2.3 De leerlingen kunnen aan de hand van het referentiekader en/of de bestudeerde samenleving een voorbeeld geven van stedelijke en rurale samenleving

Attitude

A3 De leerlingen hebben inzicht in de tijds- en plaatsgebondenheid van het menselijk handelen

A10 De leerlingen kunnen waardering tonen voor fundamentele waarden in de geschiedenis van de mensheid

Bronnen

B 12 De leerlingen zijn nauwkeurig bij het verzamelen, ordenen, analyseren en interpreteren van informatie over de historische en actuele werkelijkheid

B14 De leerlingen tonen een open geesteshouding ten aanzien van de historische en actuele werkelijkheid

Concrete eindtermen

Kennis en inzicht

5 De leerlingen kunnen voor elk van de ontwikkelingsfasen van het gekozen referentiekader één fundamentele maatschappelijke probleemstelling formuleren

9 De leerlingen geven een voorbeeld van:
- een oorzaak-gevolgrelatie

11 De leerlingen kunnen tenminste één probleem in verband met mens en maatschappij uitleggen waarmee die samenlevingen werden geconfronteerd

Attitude

24 De leerlingen leren nauwkeurig zijn bij het verzamelen, ordenen, analyseren en interpreteren van historische gegevens

25 De leerlingen leren belangstelling aan de dag leggen voor het historisch-cultureel erfgoed

26 De leerlingen leren belangstelling aan de dag leggen voor de problemen van een samenleving

■ VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN (VOET)

Gemeenschappelijke stam

12 De leerlingen zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken

19 De leerlingen dragen actief bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen

Context 4: Omgeving en duurzame ontwikkeling

5 De leerlingen tonen interesse en uit hun appreciatie voor het cultureel erfgoed.

LUIK 3: BRONNEN

Concepttekst permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 14.04.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

Paneelteksten permanente tentoonstelling (2010). Geraadpleegd op 14.04.2016 via www.galloromeinsmuseum.be/voor_scholen/bezoek-zonder-gids

Collectie en themamappen. Geraadpleegd op 2.05.2016 via exploratorium.galloromeinsmuseum.be/#/query/f50b14c4-f67f-4af7-bb55-336c2c2ec389

Werkvorm Het forum!. Geraadpleegd op 2.05.2016 via ambrassade.be/werkvormen/het-forum

LUIK 3: LEERPLANNEN EN VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN

CREATIEVE NAVERWERKING

■ LEERPLANNEN PLASTISCHE OPVOEDING EERSTE GRAAD A-STROOM

OVSG - leerplan O/2/2013/211

Omggaan met taal

3 De leerlingen kunnen het eigen beeldend werk naar inhoud en vorm toelichten in specifieke beeldtaal

Waarnemen → betekenis → geven ervaren

13 De leerlingen kunnen de elementen waaruit beelden zijn opgebouwd, de beeldaspecten, herkennen

Vormgeven

17 De leerlingen kunnen onder begeleiding een aantal beeldende technieken functioneel gebruiken

18 De leerlingen kunnen gedachten en ideeën door middel van een schets vastleggen

19 De leerlingen kunnen onder begeleiding kleuren op expressieve, impressieve en symbolische wijze toepassen

20 De leerlingen kunnen onder begeleiding vormsoorten, vormrelaties, vormvariaties, vormconcepten en vormfuncties zowel twee- als driedimensionaal toepassen in eigen beeldend werk

22 De leerlingen kunnen onder begeleiding tot een expressieve weergave komen waarbij de beeldaspecten, de techniek en de materialen op een verantwoorde wijze in het persoonlijk werk worden geïntegreerd en hierbij streven naar originaliteit en authenticiteit

Reflectie en attitudes

25 De leerlingen kunnen zich kritisch opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen

26 De leerlingen kunnen kritische bedenkingen ten aanzien van de eigen creatieve uitingen aanvaarden en verwerken

28 De leerlingen kunnen respect en waardering tonen voor werk en zienswijze van anderen

GO! - leerplan 2003/060

Dimensie en vorm

2B De leerlingen kunnen onder begeleiding de eigen inbreng toepassen met betrekking tot beeldaspect lijn

3A De leerlingen kunnen basisinzichten verwerven met betrekking tot het vlak

3B De leerlingen kunnen onder begeleiding de eigen inbreng toepassen met betrekking tot beeldaspect vlak

8B De leerlingen kunnen onder begeleiding de eigen inbreng toepassen met betrekking tot het beeldaspect kleur-functie

Beeldende materie - materiaal - materieel - techniek

11 B De leerlingen kunnen onder begeleiding de eigen inbreng toepassen met betrekking tot beeldaspect materie en materiaal

12 De leerlingen kunnen adequaat omgaan met materieel en techniek

Impact

17 De leerlingen kunnen adequaat omgaan met creatieve denktechnieken

VVKSO - leerplan D/2008/7841/044

Perceptie/waarnemen

7 De leerlingen kunnen waarnemingsbeelden als uitgangspunt voor eigen beeldvorming zien

8 De leerlingen kunnen de elementen waaruit beelden zijn opgebouwd nl. beeldaspecten, de materialen en hun verwerking, onderscheiden

Onderzoek/vormgeving

9 De leerlingen kunnen eigen ideeën, gevoelens, fantasieën in twee en drie dimensionale beelden uitdrukken

11 De leerlingen kunnen een authentieke beeldtaal ontwikkelen

12 De leerlingen kunnen vorm en compositieleer toepassen

14 De leerlingen kunnen kleur op een expressieve en symbolische wijze toepassen

15 De leerlingen kunnen mogelijkheden en beperkingen van materialen en technieken exploreren

16 De leerlingen kunnen de beeldtaal tijdens het eigen vormgeven onderzoeken en sturen

18 De leerlingen kunnen eigen creaties en die van anderen presenteren en toelichten

Reflectie en attitudes

- 20 De leerlingen kunnen bij het toelichten van het eigen werk, de specifieke beeldtaal gebruiken.
- 21 De leerlingen kunnen tegenover het eigen werk en dat van anderen een kritische houding aannemen en hierbij zijn mening verwoorden.
- 22 De leerlingen kunnen de reacties van anderen op het eigen werk aanvaarden.

Vakgebonden eindtermen Plastische Opvoeding

Waarnemen

1 De leerlingen kunnen gericht kijken en hun kijkervaringen toetsen aan reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie.

Vormgeven

5 De leerlingen kunnen onder begeleiding verschillende methoden en technieken functioneel gebruiken.

6 De leerlingen kunnen hun gedachten en ideeën door middel van een schets vastleggen.

8 De leerlingen kunnen onder begeleiding vormsoorten, vormvariaties, vormconcepten en vormfuncties zowel twee- als driedimensionaal toepassen in eigen beeldend werk

9 De leerlingen kunnen onder begeleiding tot een expressieve weergave komen waarbij de beelddaspecten, de techniek en de materialen op een verantwoorde wijze in het persoonlijk werk worden geïntegreerd en hierbij streven naar originaliteit en authenticiteit

Verwoorden

14 De leerlingen kunnen hun eigen beeldend werk naar inhoud en vorm toelichten

Attitudes

15 De leerlingen leren zich kritisch opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen en om kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen te aanvaarden en te verwerken

18 De leerlingen leren zich expressief uiten

■ VAKOVERSCHRIJDENDE EINDTERMEN (VOET)

Gemeenschappelijke stam

2 De leerlingen kunnen originele ideeën en oplossingen ontwikkelen en uitvoeren

7 De leerlingen kunnen schoonheid creëren

25 De leerlingen stellen kwaliteitseisen aan hun eigen werk en aan dat van anderen

LUIK 3: BRONNEN

Lacey, S. (2010). *Als een echte artiest*. Brussel: Uitgeverij Casterman, pp. 106-107.

Fix, A. (2009). *Het oude Rome*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij, pp. 22-25.

MacDonald, F. (2009). *De Romeinen. Eet, drink, speel en kleeid je als een Romein*. Etten-Leur: Corona Ars Scribendi Uitgeverij, pp. 18-19.

Steegmans, J. (2012). *Cursus Plastische opvoeding 1b. Decoratieve kunst: repeterend motief en patroon*. Hasselt: PHL, pp. 1-2.

Berckmans, F. (1995). *Rendierjagers, Gallo-Romeinen, Germanen, Limburgse archeologie, Tongerse geschiedenis en het Gallo-Romeins Museum Tongeren*. s.l.: Provincie Limburg, pp. 32-33.

Monchy, S. (2014). *Dada. De Griekse en Romeinse oudheid*. Eindhoven: Plint, pp. 36-37.

